

05
n-32

43 / 3
1883

ივერია

საზოლიტიკო და სალიტერატურო
ქურონალი

წელიწადი მეშვიდე

№№ 7 & 8

263.

თბილისი

უკუთმე ხელაძის სტამბა, ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე
1883

Довволено цензурою. Тифлисъ, 4 августа 1883г.

წერილები ლორენსო-ბენონისა.

(შემდეგი*)

თ ა ვ ი XXII

დიდი აღმოჩენა.— ტარტაროზის ტანჯვა.— სან-სეკონდოს ველი.

ორი წელიწადი გავიდა. მე ოც და ერთი წლისა შეესრულა. ხშირი წვერი ამოვივიდა. უფასუებიც მექნებოდა, რომელიც უმაწვილობისას ძალიან მინდოდა, თუ რომ აკრძალული არა ყოფილიყო. ერთხელ მეწლინი შემხვდა უნივერსიტეტის ტაღანში და ზეკითა ტუჩზედ ზაღანი შემამჩნია, იმან მითხრა რომ ზიონური მეგონეა. მე მივხვდი რასაც ნიშნავდა ეს სიტყვა და მაშინვე მოვიპარსე. ერთი წლის შემდეგ, როდესაც ხშირი უფასში ამოვივიდა, ზოლიციის დირექტორმა გამომიცხადა მამიჩემის ზირით, რომ, თუ უფასუებს შენის ნებით არ მოიპარსავ, ძალით მოგპარსავთო. ეს მუჭარა ძალიან ადვილი ასასრულებელი იყო, რადგანაც ეს ამბავი ზირკულად ჩემზედ არ მოხდებოდა. ორი კარახინური წავატრეკდენ სადალაქოში და, სინამ არ მოგპარსავდენ, არ მოგშორდებოდენ. მე ამ ბრძანებას უნდა დაკომოჩილებოდი.

როგორც ჩემი ძმისა, ეგრეთვე ჩემი სწავლის კურსიც თავლებოდა. ცუხარი, რომელიც უნივერსიტეტში ჩემზედ ერთის

(* „რეკია“ №№ 5 და 6, 1883 წ.

წლის უკან მიებაჩა, დამეწია, ჩემის ცხრა თვე გამოცხვის წყალობით. გავა ერთი წელიწადი და გენუას ერთი ადგილი და ერთი ეჭიმი კიდევ მოემატება, რომლებსაც ამ უკანასკნელ რწ წელიწადს მუშტარი ეულებათ, ცუხარი ძაღიან დაუაყვანდა. იგი ჩემსედ ცოტა დახალი იყო, მაგრამ ღონიერი და კარგი შესედულობისა; იმის სახის თერი ჯანსაღობას ამტკიცებდა; სახის გაწყობილობა თუძცა კარგი არა ჰქონდა, მაგრამ სასიამოვნო შესედულობისა კი იყო; მშკენიერი ტუჩები და კბილები ჰქონდა; მშკენიერი გადაჭიმული შუბლი და წახლის თერი თმა. რაც შემეხება მე, ძაღიან შაკგკრემანი და გაფითრებული კიყვაი და ჩემს სიმაღლეს ჩემი ტან-წკრილობა შეეფერებოდა. დამშვიდებულს დროს უსიცოცხლო შესედულობა მქონდა, როგორც შესედულობაც ყმაწვილ კაცს არ უხდება. ერთად ერთს ჩემს სილამაზეს შეადგენდა შავი თმა, რომელიც ბუნებითად დახუჭუჭებული მქონდა.

ჩემი პატარა ძმა სკოლიდამ მრავალის წიგნებით და დაფნის გვირგვინებით გამოვიდა. ეს ერთად ერთი გამოჩენილი შემთხვევა მოხდა ჩვენს სახლში. მამა ჩემი წინანდებულად შუბლ-შეკრული და გულ-ცივი იყო, დედა კი გულ-კეთილი, მშვიდი და მომთმინო. რაც ჩვენ გავიზარდებით, ჩვენს სახლში უკმაყოფილება იშვიათად ხდებოდა, რადგანაც ყველანი ძაღიან ვცდილობდით ერთმანერთისათვის მიზეზი არ მიგვეცა; ჩვენ მომეტებული თავისუფლება მოგვეცა; ვახშმის შემდეგ გასასკოტრებლად გახარვა აღარ გვეჭირდებოდა. ბიძა ჩემმა, მღვდელმა სასიამოვნო ამბავი არ გვაცნობა ზეთის ხილის მოსავალზედ. სიტხით, თუ არ ვიცე, სიტყვით რწ წელიწადის არ მოვიდაო. ამან მამა-ჩემი ძაღიან დაადარდიანა და ყველას ამბავად შესჩიოდა. ამის გამო ჩვენც მომჭირნეობით დავიწყეთ ცხოვრება.

ბიძა-ჩემი ჯოჯანი წინანდებულად მეგობრულად გვექცეოდა. მე და ცეზარი იმასთან კვირაში ერთხელ სადილად მივდიოდით. იგი ყოველთვის გვიმეორებდა, რომ ბორცვებს ხის ფესვებში იმალებოდა, და ახალ-გაზდობას თავის ოცნებას სინამდვილე ჰგონიანო. ერთობოდა, რომ ბიძა-ჩემი 'თვალ-ყურს' გვაძევენებდა და ჩვენ გამომსწუხებოდა.

ჩვენი მეგობრობა ქანტაზილისთან არა კლებულობდა, უფრო ცხლადდებოდა. იგი განთავისუფლდა უნივერსიტეტიდან. გაკლესიანი შეიქმნა. მან დაიწყო ლიტერატურული ჟურნალის გამომცემა. და წინა წელწადს ტრესკანაში იმეგზაურა. ჟურნალს დიდი ხნის სიცოცხლე არა ჰქონდა: მათე ნომრის შემდეგ ცენზორმა აუკრძალა. რაც შეეხება იმეგზაურობის საგანს, — ყველასათვის გაუგებარი იყო, გარდა ჩამდენიმე პირისა, რომელთა რიცხვშიაც მე და ცეზარიც ვიყავით.

ჩვენ სოფელში ვიყავით. დედა-ჩემი გაცივდა და მთელს ზამთარს ავად იყო. გაზაფხულმა არ განკურნა იგი ავად-მყოფობისაგან, და ეჭიმებმა უჩიეს სოფლის ჰაერით ესარგებლა, მხოლოდ ჩვენი სოფლის ჰაერით ვი არა, სხვა სოფლას ჰაერით, სადაც ჰაერი უფრო სუფთა და სუბუქი იქნებოდა. ჩვენ სახლი სან-სეკონდოში დავიჭირეთ.

ამ სოფელს გულის დამატყვეველი სიმშენიერე ჰქონდა, გარშემო ამწვანებულის მინდვრებით იყო შემკული და მუდროება სუფევდა. ის სახლი, რომელშიაც ჩვენ ვიდევით, მართალია დიდი არ იყო, მაგრამ სუფთა და მოხერხებული სახლი იყო. იმის ფანჯრიდან მშენიერი სახასიაზი სჩანდა. იქიდანვე მოჩანდა ამწვანებული ყორული, რომელზედაც წვრილი და სხვილ-ფეხი საქონელი იყო გაშლილი, დაწყნარებით სძოვდენ მწვანე ბალახს და აწვარუნებდენ ყელზედ შემბულს ზარებს. შუა

ყოჩუღში მოხსრიალებდა წყალი, რომელზედაც ხის მშენიერი ხიდი იყო გადადებული. წყლის მეორე მხარეს ჩინები იდგნენ, რომლების ბოლოზედაც მღვდლის სახლი და სოფლის ეკლესია მოხანდნენ.

ქანტაზიო ჩვენზედ ახლო იდგა. გაიხედეთ შორს, ეკლესიის იქით: ერთის მთის თერდობზედ, რომელიც ჩვენგან პირ-და-პირ სჩანდა, ვატარა სახლი სდგას. ამ სახლში იდგა ქანტაზიო.

ქანტაზიო დილით ადრე მოდიოდა ხოლმე ჩვენსა და ქაბეს მთაზედ ერთად ავდიოდით, მაგრამ ძალიან ხელის ნახიჯით კი ავდიოდით, რადგანაც დედაც ჩვენ მოგვდებდა და გვეშინოდა არ დაღლილიყო. რამდენსამე სიმაღლეზედ რომ ავიდოდით, დედა-ჩემს ხალიშზედ ვსვამდით და ვყარაულობდით მზის ამოსვლას. შორს, შორს ჩვენ თვალ-წინ მოხანდა შუა დედა-მიწის ზღვა, ყოველთვის სხვა-და-სხვა მშენიერის სანახაობისა, — და მისი წიაღის მოძრაობა ჰგავდა შეუვარებულის გულის ღეჭვას.

ხანდისხან ჩვენც მივდიოდით ხოლმე ქანტაზიოსთან დილით ადრინათ და ჩვენის თოთუბით ტყეებსა და ველებში სანადიროთ ვეხეტებოდით. რა მშენიერები იყვნენ ის ადგილები, სადაც ჩვენ სანადიროდ დაკვიდით: იგინი ვეკვილებით იყვნენ შემკულნი, რომელთა სურნელებსა საამოდ იფიხებოდა არე-მარეს სიონს მობერვით. რამდენჯერ დაგვიწუებია სანადირობა და მშენიერის ბუნების ცქერაში დაგვლამებია. მცნებებით აღსილი გული ისე მიისწრაფოდა ცის სივრცეში, რომელც ჩვენის თვლებიდან აფრენილი ტორიოდა.

მაგრამ საუბედუროდ ბედნიერებაზედ ჩვენ დაშორებულნი ვიყავით! მეტის-მეტი აღტაცება, ძველვარე ცხოვრება, რომელ-

საც საგანი არა ჰქონდა, ტყუილ-უბრალო ოხუცაში მიმდინარეობდა, — ასეთი იყო ის ბოროტება, რომელიც ჩვენს გულს ჟანგისავით ეკრა და სწამლავდა ჩვენს არსებას. კეთილი საქმის გაკეთების სურვილი ამან სურვილად რჩებოდა. ჭანტაშიომი ორჯულ მისწერა ემისარებს წერილი, რომ რამე ამხავი შეეცდებინებინათ, მაგრამ არც ერთხელ ვასუსი არ მიიღო. უკეთესი არ იქნებოდა ვარაუში თვითონ წასულიყო? მაგრამ ბილეთი როგორ ეშოვნა? რანაირად ვწახვარ, რომ ბიძა-ჩემი მღვდელი გაძედრალური კაპიტულის წევრი არ იყო! იმის წყალობით ჭანტაშიოს თავის სურვილი შეუსრულდებოდა ასოციაციის შედგენაზე? ჩვენ დიდ ხანს არ ვიცოდით რა გვექნა. ერთი თვე იყო, რაც აღჭრელი პიზილამ დაბრუნდა ეჭიმის ხარისხით. იმის აზრით საჭირო იყო გამკვლავებით ქუჩაში და დაგვეძახა: „გაუმარჯოს იტალიას! გაუმარჯოს!“ .. — და ყველაფერი გათავდებოდა. აღჭრელი კი ესლაც ისე გულ-გრილად გვიყურებდა, როგორც მაშინ, როდესაც ის ყურს უგდებდა ჩვენს ლაპარაკს პრინციპის დატყუებებაზე და ჭკუშენეთის სიმდიდრეზე. «სად არიან ეს კარბონარები? რომელს ადგილას იმალებიან?» ეს სიტყვები ყველა ჩვენგანს პირზე ადგებოდა.

ჩვენის იმედების აუსრულებლობა გულს მიტანჯავდა, თუმცა ჩემის ჭმუნვარების მიზეზი მარტო ეს არ იყო. ამ ცოცხალ ხანში ჩემს გულს იღუძვლად რაღაც სტანჯავდა, ყველაფერს გულ-გრილად ვკვიდებოდი, და ჩემს არსებაში რაღაც სიცარიელეს ვგრძნობდი, — ეს გრძნობა ჩემთვის სრულიად ახალი იყო. განსაკუთრებით მას აქეთ, როცა სოფელში გადმოვსახლდით, დიდს მღვლავარებას ვგრძნობდი, რისაგამოც გუ-

ლი ხშირად დამიწყებდა ხოლმე ტემას და თვალმზერად ცრემლები ხშირად მადგებოდა. იმის მაგივრად, რომ ამ მშვენიერს ბუნებას გავემხიარულებინე, — იგი უფრო მადონებდა. იყვნენ წამნი, რომელსაც ხალხს ვერიდებოდა ხოლმე და მარტო ყოფნა მინდოდა. რისათვისაც დაკვდებოდა ხოლმე განმარტოვებულს ხის ძირში, და ვეძლეოდა გამოურკვეველს თეატრებს. ოჰ! რატომ არ შემიძლო დამეჭირა ერთ-ერთი იმ ჭკურევან ქალებთან რომელნიც ჩემს ოცნებაში ირეოდენ, რომელნიც კოვლები მზის სსიკვებდ! რანაირად უკან დავტოვე ის დრონი, რომელსაც ოქროს ჭოჩიან ვრინცესებზედ ვოცნებობდი! ეხლაც ხადად ვგრძნობდი ჩვენის მამულის მშვენიერის ქალების ძალას. ამ ცოტა ხანებში ერთმა ჩემმა ამხანაგმა დაიწერა ჯვარი და იმის ჭოჩილის ნახვამ სრულად გამომცვალა, ახლად ჯვარდაწერილები ისე მშვენიერებად მეჩვენებოდენ და ისე შეუვარებულად, რომ შემშურდა; — იმისთვის ვი არა, რომ ვითომც მე მდომოდეს ჩემის ამხანაგის პეტროს ადგილას ვყოფილიყავ. აწამედ იმისთვის რომ მეც მინდოდა იმისავით შეუვარებული ვყოფილიყავ! გიყვარდეს და უყვარდე — რა მშვენიერება რამ არის!

სან-სეკონდოს ეკლესიის მღვდელი ხშირად მოდიოდა ხოლმე ჩვენს საღამოობით დროს გასატარებლად, ხანდის-ხან ჩვენც მივდიოდით მასთან. ეს სამ-ოცი წლის კაცი ძალიან გულ-გეთილი მოხუცი იყო და სადად იქცეოდა. იმის მაგივრად რომ თავის მრევლისთვის ქადაგებები ეთქვა, იგი დიდს ყურადღებას აქცევდა თავის სოფლის ხიდებს და გზებს, უთიბავდა ბაღებს და უძვიდა ყანებს მათ, რომელნიც ავად იყვნენ. იმის სახელში ხშირად ვხედავდით ხოლმე სხვა ახლო სოფლის ნახევრალ მღვდელს, რომელიც ისე ძალიან იყო ჩასუქებული,

რომ გეგონებოდა სისუქნე ან ეხლა დააღრჩობს და ან ეხლაო. მათი საუბრის საგანი პოლიტიკა იყო; ორივე მღვდელი ღიბურალებს ეკუთვნოდნ და დაურიდებლად ჭკიცხავდნ ხოლმე მთავრობის ცუდს ქცევას. მაგრამ უცხო მღვდელი უფრო ცხარე კაცი იყო, სინამ ჩვენი მღვდელი. იგი სასტიკად ჭკიცხავდა ბერებს და განსაკუთრებით იმით, რომელთა დასშიაც ერთხელ თვითონაც იმყოფებოდა. ამ ლაპარაკის დროს ჩვენი მეკუჭნავე დედა-კაცის ქალი ჩვეულებისა-მებრ კუთხეში მიჯდებოდა ხოლმე და ქსოვდა. ეს ქალი თექვსმეტის წლისა იყო, გლეხის ჩამომავლობისა და ძალიან საკვირველის სახისა. იმას სანტინა ერქვა, მაგრამ ჩვენ ბოშის ქალს ვეძახოდით, ამისთვის რომ იმას ბოშებისაკით გიშერივით შავი და მიხაკის თყრითმა ჭქონდა, იმისი დიდრონი შავი თვალები საკვირველად ბწყინავდნ და კაცს გულში ისარივით ესობოდნ. პირველს შეხედვასზედ იმის სახე მიუვალა იყო; მაგრამ როდესაც თვალს შეახვევდით იმის სახეში რაღაც განსაკუთრებულს სიმშვენერეს იხივდით. სანტინა გულ-მოდგინებით უგდებდა ლაპარაკს ყურს და თუ როდისმე რამე მონაწილეობას მიიღებდა ხოლმე ლაპარაკში, მაშინაც თავისებურს ორიგინალურს შენიშვნას ვკადევდა. იმას სახის მეტყველებაზედ და მიხვრას-მოხვრასზედ უტყობოდა, რომ იგი ცხოველი აგებულებისა იყო.

აღჭრედისა და სჭორცას გარდა ჩვენთან სხვა ბევრი არაკინი მოდიოდა. მამა-ჩემს სოფელი არ უყვარდა; ჩვენთან იშვიათად მოდიოდა: ორს კვირაში ერთხელ. რაც შეეხება ბიძა-ჩემს ჯოვანის და ჩემს უფროს ძმას, რომელსაც, როგორც ვეჭილს, კარგი გასავალი ჭქონდა, — საქმეებისა გამომომეტუბულად გენუაში იყვნენ ხოლმე, კვირა დღეს კი სანსეკონდოში მოდიოდნ. ჩვენ კი ქალაქში სშირად ჩავდიოდით, რადგან-

ნაც ჩვენგან საათ-ნახევარის სავალი იყო, და ჩვეულებრივ სამნი ერთად მივდიოდით ხოლმე—ქანტარია, ცეზარი და მე. ვერ წარმოიდგენთ ჩემს გაკვირვებას, როდესაც გავიგე რომ ერთს დილას იგინი გენუაში უჩემოდ წასულიყვნენ. იგინი საღამო-ზედ უკან დაბრუნდენ—და ამ ამბავზედ არც ერთი სიტყვა არ მითხრეს. რამდენიმე დღის შემდეგ კიდევ ერთად წავიდენ და კიდევ არათუკი შემატყობინეს. ჩემი გაკვირვება წრეს იქით გადავიდა, მაგრამ მაინც არა ვსთქვი რა. ერთხელ მოულოდნელად მივედი მათთან და გახურებულს ლაპარაკზედ მივასწარ, იგინი თითქოს შეკრთენ და ლაპარაკი გაწყვიტეს. ჩვენ, როგორც წინად, ეხლაც სულ პოლიტიკაზედ ვლაპარაკობდით ხოლმე; მაგრამ შევნიშნე, რომ სიტყვას «კარბონარობა» ლაპარაკში აღარ ხმარობდენ, თითქოს კარბონარები სრულად აღარსად იყვნენ. ეჭვი აღარ იყო, რომ დიდი რამ აღმოჩინათ! საშინელი გამოცანა, რომლის გაგებასაც რამდენსამე თვეს ვწვალდობდით, იმათ გამოცნეს, მაგრამ მე რატომ აღარ შემატყობინეს ეს სასიამოვნო ახალი ამბავი? ან იქნება არ მეწყვიტუნებინ? არა, ეს შეუძლებელია! მას ჩემს გონებას ასე რისთვის სტანჯავენ? თუ რომ არათუკი მეუბნებინ, მაშასადამე თქმის ნება აუკრძალავთ. მე ვერ გავბედე იმათთვის მეკითხნა რამე: ეს ის იქნებოდა რომ ჩემდამო წმინება იქონიეთ მეთქი. საიდუმლოება, რომელსაც ჩემი სიყმაწვილის ამხანაგები ინახავდენ, ჩემთვის ისე წმინდა იყო, რომ ეს გრძნობა ცნობის მოყვარეობას მისჯობდა. ჩვენ შორის მაინც ძველებური გულ-გახსნილობა აღარ იყო. იმათ შორის ჩემს თავს კარგად ვერ ვგრძნობდი, რადგანაც ვშიშობდი, რომ ისინი არ შემევიწროებინა. თავუთის მხრით ისინიც,—განსაკუთრებით ცეზარი,—როდესაც მე იმათთან ვიყავი, გარკვეულ გუნებაზედ ვერ იყვნენ.

ერთხელ, დღით ადრე ჩემი ძმა ჩემს ოთახში შემოვიდა: «გუშინ საღამოზედ ჩემი თოფი აქ ხომ არ დამჩხა?». მკითხა იმან. მე მაშინვე მივხვდი, რომ იმან თოფი განგებ მოიგონა. მართლაც, ცეზარმა უკვლავ გუთხეები ჩამოათვარეულა და თოფი ვერ იპოვნა. შემდეგ ჩამოჯდა და დაიწყო სიტყვებზედ ჩივილი, თუმცა შემსწახებელი სიტყე არ იყო. შემდეგ წინ დაუკან დაიწყო სიარული და მცირე საგნებზედ ლაპარაკობდა, მაგრამ ერთობოდა ვი, რომ იმის გულს რაღაცა ამძიმებდა. მე რე გავიდა ოთახიდან, მაგრამ ისევ მალე შემობრუნდა, ჩემთან მოვიდა, ხელი დამიჭირა და მითხრა: „მე შეძენელებს შენ რამე საიდუმლოებას დაგიძალა, მაგრამ რა ვუყო რომ ეს საიდუმლოება მე არ შეკუთვნის, ამისათვის შენ მე არ უნდა გამიწერე. იქნება ამ სიტყვების თქმითაც ჩემს ვაღდეულებას ვარღვევდე; მაგრამ მე მეტი მოთმენა აღარ შემიძლიან!“

იმასვე დღეს ჭანტაშიში ცალკე გამიხმო და მითხრა: «თქვენ გამოიცანით. მოითმინეთ ცოტას ხანს, რამდენსამე თვეს მოცდა მოგიხდებათ. შენს სიუმაწვილეს დამაბრკოლებელს მიზეზად სთვლიან, მაგრამ ამ დაბრკოლებას როგორმე დაკძვევთ. იმედი იქონიეთ და თულები შეაგრძელოთ, რამდენიც ვი შეიძლოთ». მას ძალიან ყმაწვილი ვუთუილვარ! მე დიდის კმაყოფილებით მივცემდი ჩემის სიტყვების ერთს, ათს წელიწადს აღონდ ვი იმდენის წლისა ვუთუილვარ, რამდენიც საჭირო იყო.

ამ დღიდან ჩვენს შორის აუუღებელი შავი ღრუბელი გაიფანტა და ძველებური მეგობრობა აღვადგინეთ. მე შევიმცირე ხარჯი, ცოტას ვწევდი, ხელმომჭირნე გავხდი და ვემზადებოდი იმ დღისთვის, როდესაც შევიქმნებოდი საიდუმლოების გაგების ღირსი, მაგრამ თანაც მეშინოდა.

თავი XXIII.

შეტყობა.—სხვა და სხვა ფერის ოცნებანი.—გაცრუებული იმედები, რომლებსაც თან მოჰყვა უმშვენირესი ოცნებანი.—სამუდამოდ სასოწარკვეთილება.

თვეები მალე გადიოდნენ; შემოდგომამ თავისი ადგილი ზამთარს დაუთმო, სოფლის მშვიდი ცხოვრება უნივერსიტეტის მღელვარე ცხოვრებაზედ შეიცვალა. მე ისევე მოლოდინი მტანჯავდა; ცეზარი და ჭანტაზი ბევრს აწაფებს მეუბნებოდნენ. მხოლოდ ჭანტაზიმ ამას წინაღ მკითხა—ფული რამდენი შეაგროვო, იმან მიჩნია კერცხლი ოქროზედ დამეხურდაკებინა და ყოველთვის ჯიბეში მქონოდა.

—« შეიძლება შენ უეცრივ მიგიწვიონ », მითხრა იმან. « უძჯობესია იმ დროსთვის მზად იყო! » უკანასკნელი სიტყუები ჭანტაზიმ რამდენჯერმე გაიმეორა.

ეს იყო განხლებული კარნავალის დროს. სისულელე უკვლავს მეუბნებდა; ყველგან თამაშობდნენ.— « დღეს საღამოზედ კვლავნი ვწვიდეთ? მკითხა ცეზარმა სამშახათ დილით.— საღამოზედ კი სხვაგანა ვარ, მიუხედავად მე, მაგრამ შუალამისას კი თუ გინდა წვიდეთ. ჩვენ დაკნიშნეთ საათი რომ ერთად შევერიდეთ. კვლავნი-უმაღლესის პირების ბალების სახელის, რომლებიც კარლს ქელჩეს თეატრში იმართებოდნენ.

ზალაში დიდძალი ხალხი იყო, ყველანი ძალიან მხიარულდნენ. წვიმა მოდიოდა და ქუჩისმაც კარგი იყო. ეს კარგი მიზეზი იყო, რომ უფრო ბევრი ხალხი მოგროვებულყო.

ხსენებულის თეატრის წაღასში! აქ ყოველისთვის გაბრწყინვა-
ლებული იყო; ყველა მხიარულად და ბედნიერად გრძნობდა
თავის თავს! მასგები ბეჭნი იყვნენ, ტანისამოსი გემოიანათ
ეცვათ. თორმეტის ნახევარი იყო, — და მე ნახევარი საათი
გიდეკ უნდა მომეცადა, რომ ბაღის წაღასში გამეკლავ. მეც
გავერვიე მხიარულს ხალხშია. როდესაც თამაშობას ვუყურებდი,
ჩემი თავი მაგონდებოდა — ერთს ჭაღს თამაშობაში ვაბა რომ
ჩამოვანბი. ოხუნჯობა, მასხარობა და ხანდისხან დამლაშებული
სიტყვებიც ყველგან ისმოდა.

მაგრამ აი ხალხი ერთს ადგილს მოგროვდა და გზა შეი-
გრა; ვნახეთ რა ამბავია. იქ გენუელი მოახლე იყო ნაციონალუ-
რის ტანისამოსით მოერთული; იგი ელავარავებოდა ერთს პიე-
მონტელს ვაცს; — ამ ორს პირში მთავრობა და ოპოზიციის
პირის-პირ ერთმანეთს შესვდნ. «თვეში ორს ვრინს! — შეჭ-
ვირს მოახლე, რომელიც აწდგენდა ადგილის მამებრის რაღს,
თვეში ორი ვრინის მოცემას მიბუდავენ! ჯანახას დაიკარგენით!
უსწავლელო! ყველა ეს პოლენტი*) მჭამელნი ერთმანეთს
ჭკვანან!» (უკანასკნელი სიტყვები ხალხისგან იყო მიმართული)
«ჯიბეში ერთი ვროში არა აქვსთ და შიმშილითა კვდებიან, .»
მსმენელების მომეტებული ნაწილი ოპოზიციას ეკუთვ-
ნოდენ და სიცილი დაიწყეს, როდესაც იქ ჭაღმა პიე-
მონტელების საყვარელი საჭმელი და მათი სიღარბე
ახსენა.

იმის იქით მოჩანდა დიდ ბაკებიანი მიძა, რომელიც ხელში
დიდს ტიკინს ათამაშებდა და სტანჯავდა დაბურებულს ადონისს,

*) პოლენტი წაბლისგან გაკეთებული ქაშია.

რომელიც კუთხეში მიემწყვდია. ეს ძიძა, როგორც სხვების
 ლაპარაკიდან გავიგე, უკუას თავზარსა სტემა. რომელსაც
 იმის ხუძრობა არ მოსწონდა ამოდ ცდილობდა დამალადა
 მას! იგი სდევნიდა მას და ცდილობდა გაეგო, თუ მას სად
 უიღნა დახუჭუჭებულ ჭეჩა პარკი. მოთმინებიდან გამოსული
 მოხუცი არშიუი ბრახდება, რისგამოც ხალხში სიცილი
 სტყუდება. მაგრამ აი ღამის თორმეტი საათი სრულდება; ცე-
 ზართან წასვლის დრო არის.

ის ჯერ არ მოსულიყო. მე დაჯექი და ვუყურებდი სხვა
 და სხვა ჯურის ხალხს, რომელიც ჩემს წინ დადიოდა. დრო
 გამომგებით რომელიმე მასკა დამიძახებდა სახელს ან თითს
 დამიქნებდა ხელზე. რაი დომინო შავის მასკებით ერთს ად-
 გილს შესდგენ და დაიწყეს ხალხის თვარელება, თითქოს
 ეძებენ ვისმეო. უცრეო იგინი ჩემსკენ წამოვიდენ. ამ რაში
 რომელიც ძალაღი იყო იმან სახელი დამიძახა.

— აქ მარტო რას აკეთებთ?

— როგორც ხედავთ, გიყებს ვუყურებ.

— თქვენც უცდით ვისმე, მკითხა დაბალის ტანის დომინომ,
 რომელიც თუმიცა კაცი იყო, მაგრამ ქალურად ეცვა.

— სწორედ. მე ვუცდი ვისმე.

— გინდა დაგენამლეკებით ქალს ვუცდით, მითხრა კიდევ
 დაბალმა დომინომ.

— შავს ბაკუნბარდებიანს, მივუგე მე.

— რა, ეგ ძალიან ლამაზი ქალია; მე იმას ვიცნობ, მი-
 თხრა ძალაღმა დომინომ.

— მამ თქვენ უფრო კარგადა გცოდნიათ სინამ მე.

— დიაღ, მე იმის სახელი ვიცი და ჩუმიად გეცხვით.

ამის შემდეგ მალაღი დომინო დაიხარა და უერში მიხურჩულა:
«ღირს მოვიდა!»

მე წინაპირკუდად შეკრთი, მერე წამოვდექი ზეზედ და
კუთხარი:

— მას მოვიდა! მზადა ვარ.

— მას წამოგკუთ.

ჩვენ გავიარეთ ხალხით გატენილი ზაღა, კიბეზედ ჩაკუ-
დით და ქუჩაში გაკუდით. მე იმათ ფეხ და ფეხ უკან მივდეკ-
დი. ჩვენ შეკუდით ერთს დახელებულს ხეივანში, სადაც მა-
ლაღმა დომინომ მითხრა: «უკაცრავად კი ნუ კიჭნებით და მე
თვალები უნდა ავიხვიოთ.» მე თანახმობა გამოვუცხადე და
თვალები ხელსახოცით ამიხვიეს. ცივი და ბნელი ღამე იყო;
ჩვენს მანტიებში კარგად გაკეხვიენით. იმათის ბრძანებით მე
ავიწიე ჩემი მანტიის საყულო და პირის სახეზედ მივიფარე.
ჩემმა ამხანაგებმა ხელი დამიჭირეს და ისე წამიყვანეს, ხან მარ-
ჯვნივ ვუბრუნდებოდით და ხან მარცხნივ, ხან კიდევ ისე მე-
ჩვენებოდა, თითქოს უკან ვბრუნდებოდით. რაგორც ფეხის
ხმაზედ ვატყობდი, ჩვენს გვერდით კიდევ რჩი კაცი მოდიო-
და. ბოლოს, ჩვენ შევდექით. მე აჩაფერი არ მესმოდა სად
ვიყავით. უცრად გასაღების ჩხარუნი მომესმა; მე შემიყვანეს.
რჩს კიბეზედ ამიყვანეს; კარები გაიღო და საცა რიგი იყო
შეკუდით...

ერთხელ ჭანტაზიო დილით ადრე მოვიდა ჩემთან. „ავი
გუბნებოდი, შე ურწმუნო კაცო, მე შენთან ბრძანება მაქვს
მეთქი.“ ამ სიტყვებზედ ურები ვცქვიტე.

— ძლივს! შევევირე მე, და კმაყოფილებით ამოვისუნ-
თქე:— რაში მდგომარეობს ბრძანება?

— იმაში რომ ამდამი შუალამისას ვაჩიანის ხიდზედ უნდა იყუე, ჩვენ სუყუელას იქ გვეძახიან.

— დიდება ღმერთს! მართალს ვი ამბობ? შეკუვირე მე. რაში მდგომარეობს კრების საგანი?

— მე მაგის თქმა არ შემიძლიან; . . .

სხვებზედ რა შთახეჭდილება მოახდინა ამ ოსტატურად მოხერხებულმა ამბავმა არ ვიცი, მაგრამ ჩვენ სამზედ ვი ბეჭი ვერაფერი. ჩვენ მაშინვე მივხვდით, რომ ყოველივე ეს ამბავი მოგონილი იყო და თუ ჩვენს კადიკსელს მეგობარს ამასზედ უარესი ამბავი არ დაემართებოდა, როგორც ეს სიკვდილით დასჯა, მაშინ ის მათუსალაზედ დიდხანს იტოცხლებდა, ამ ნაირად ყველა ეს მღელვარება, ყოველივე ეს საიდუმლოება და თავით თუხამდის შეიარაღება თურმე იმისთვის იყო, რომ ვაჩიანის ძლიერება ჩვენთვის გულში ჩაენერგათ; მაგრამ სამწუხაროდ ამისთანა ამბავი მხოლოდ ბავშვებს შესაძინებდა და არა ჩვენს.

ქანტაზიო სასტად დარჩა, იგი მეთანხმებოდა, რომ ჩვენ ბავშვებსავით მოგვეჭტუნ; ამაში დამნაშავედ უფროებს რაცხდა; ისინი ხნიერი კაცები აჩიანო და ჩადგანაც უმაწვილი კაცებისადმი მინდობა არა აქვსთო, ამისათვის ამისთანა ბავშური საქმეებით უნდათ თავიანთი ძლიერება გაგვაგებინონო.

ცუხარმა და მე ქანტაზიოს პლანი დიდის სიხარულით მივიღეთ, პირობა დავდეთ, რომ საზოგადოების წევრების რიცხვში ალტრედი და სტორცაც მიგველო. (ეს უკანასკნელი ქანტაზიომ წინაღვე ჩასწერა სიაში). ჩვენ მოჭმედება მეორე დღეს, ანუ, უკეთა ვსთქვათ, იმავე დღეს უნდა დაგვეწყო, ამისთვის რომ დიდის სამი საათი იყო რადესაც

ლახარაკით და ქუჩებში სიარულით დაღლილ - დაწუკეტილი
ქანტარის გავშორდით.

ჩვენდა საბედნიეროდ, ჩვენმა დიდხნის სეიჩნობამ არაკის
ეჭვი არ ააღებინა ჩვენზედ, ასე გასინჯეთ არც კარბონარებს,
თუძცა იგინი ბევრნი ვნახეთ გზაზედ.

თ ა ვ ი XXIV.

საგრძნობელ, წერილი. — უხილავი ღმერთა ჩნდება. — პირველი ნახვა.

იმავე დღეს, როდესაც სადილად შინ დავბრუნდი, სანტი-
მამ წერილი მომცა. მკითხველს მგონია არ დავიწყებია სანტი-
მას, რომელიც სან-სეკონდოს მეკუჭნავის ქალი იყო და რომელ-
საც ბოძას ვეძახოდით. ეს სანტიმას საკვირველი თვისების ქა-
ლი იყო. იგი ხანდისხან ყველას ეძახებოდა და არაკის დაძა-
ბებას ვასუსს არ აძლევდა; ხანდისხან კიდევ სასლობაში გა-
უწყებოდა ვისმე და მთელი კვირლობით აღარც ელაპარაკებოდა
მას და აღარც უყურებდა, მაგრამ ის ისე ჭკვიანი იყო და ისე
ერთგული რომ, თუძცა ბუტია იყო, მაგრამ ყველას ვი უყვარდა.

— ვისგან არის? ვკითხე მას, როდესაც წერილი მომცა.

— არ ვიცი, მომიგო სანტიმამ: — მაგრამ ვაძმა, რომ-
ელიმაც ეგ წერილი მომცა, მითხრა რომ თვითონ მიხვდებოდა.

ამ პატარა ლამაზ წერილს დუხის სუნი უდიდოდა. ბეჭედ-
ზედ გამოსახული იყო ვუზიდონი, რომელსაც თითი ტუჩებ-
ზედ ჭქონდა მიღებული, ამასთანავე ამოჭრილი იყო ღვიძი:
„სიმშვიდე“.

როდესაც მე ბეჭედს ვსინჯავდი, სანტიმამ მითხრა: —
ეგ წერილი ქალისაგან არისო.

— შენ რა იცი? ვუთხარი მე.

— მე დაწმუნებული ვარ. სჯობს თითონ თქვენს ნახათ.—მე გავლსენ წერილი და პირველს სტრუქონებს დაუბედე. სანტიმამ მართალი თქვა. მე ვიგრძენ, რომ რაღაც ცუცხლმა გაიარა მთელს ჩემს ტანში.

— ავი გუბნებოდი? მითხრა სანტიმამ და ტუჩებზედ იბინა.

— კმარა, სანტიმა, ნუ სუჯულობ—და მე ჩემს ოთახში გავიქეცი: წერილის შინაარსი ეს იყო:

„მე ვიცი შენი საიდუმლოება, მე ვიცი შენ რა კეთილს საჭმესაც შეუდექი. შენისთანა კაცები გამხნევენას არა საჭიროებენ; მაგრამ იქნება უსიამოვნოდ არ დაგჩქეს, რომ თქვენ მოსწონხართ ერთს ქალს, რომელიც თქვენი უფულოვე კეთილის მსურველია. თუ რომ ეს ამბავი სასიამოვნოდ მიიღოთ ხვალ აკვასოლში მოდით ოთხი საათიღამ ექვს საათამდის, გულში თუთრი უკაცილი გაიკეთე, ამასზედ არავის არაფერი უთხრა. თქვენ მე არ მიცნობთ, მაგრამ დროზედ გამიცნობთ, თუ მოკრძალებით მოიქცევი. ხანდისხან იფიქრე იმასზედ, რომელიც თქვენზედ ხშირად ფიქრობს“.

ჩემზედ ამ წერილისგან მოხდენილი პირველი შთაბეჭდილება ძვიელი იყო. ჩემი გული ღელავდა და ბუდიდამ ამოხტომას უნდოდა, რომ უცნობის მშვენიერებისკენ გაფრენილიყო, მე ძნაგრავ და, თითქმის მაღრჩობდა მეტის-მეტე ბედნიერება; მაგრამ ამისთანა მღელვარებაში მალე გაიარა და თავის ალაგი სასიამოვნო გრძნობებს დაუთმო, რომლებშიაც მცირე ჭმუნვაც აღარ ერია. ოჰ! სინარულთა სინარულო! შეუღარებულო აღტაცებაჲ! ჩემი ოცნებანი სიუკარულის შესახებ აღმისრულდენ! ჩემი იდეალი განხორციელდა—მე ვუყვარვარ! ჯერ მარტო ამ სიტ-

უკაში რამდენი სიტყვებია! მე ასე მეგონა, რომ ჩემს გულში ზეციური საკრავნი უკვრვენ მეთქი. ყოველივე ნაწილი ჩემის გულისა სიტყვების გარძობითა თრთოდა...

მე რამდენჯერმე დაკვრუნე ის მშვენური წერილი, რომდესაც კარების რაკუნმა ჩემს ადრეცებს ფრთები მოჭკვეტა, — რა ამბავია?

— სადილი მოგიტანეს.

— ოჲ, საბრალო პრეზავ! წყულო სადილო! მერე ვინა ფიქრობს სადილზედ, რომდესაც იმის გული გიმეტის მთის თაფლით არის სავსე, რომდესაც იგი გაყვინთილია ნექტარით და ამბროზიით? ამ მოწოდების დროს ის ძვირფასი წერილი გულში შევინახე და ძირს ჩამოვედი, პურის საჭმელის ოთახის კარებთან დავინახე სანტიმა, რომელიც წარბებ შეკრული იდგა. იმის მოღრუბლვა ჩემთვის ახალი ნახვა არ იყო და ამისათვის არაფერი უურადლებს არ მივაჭტე. რასაკვირველია მე მშიერი არ ვიყავ. ჭამა არ შეიძლებოდა; მე მოუთმენელად მოველოდი სადილის გათავებას, რომ კიდევ მარტო ვყოფილიყავ და ჩემს საიდუმლო ოცნებას მივცემოდი. ბოლოს სადილიდამ ავდექით.

ჩემს ოთახში დავბრუნდი და კარები ჩაკვეტე. მე ამოვიღე უბილამ ძვირფასი ეპისტოლე, ჩემს წინ სტოლზედ ვაკმალე, რომ იმისთვის მეუყრა, თვალი არ მამეშორებინა, თითქმის იმის სტრიქონებს რაღაც მანქანების ძალით შესძლებიყოთ კოჭკათ იმ მშვენურის სახელი, გვარი და ადრესი, რომელმაც ის ეპისტოლე დასწერა, სიტყვები ისევე თავის ადგილას ისხდენ; ასლებს არავითარი მოძრაობა ვერ შევნიშნე. დიდის ხნის ამოც ტყერით დაღლილს რომ დამემშვიდებინა მღელვარე ოცნება, ავიღე შლიაზა და გამოველ ვარედ. მე მივდიოდი პირდა-

შირ, უსაგნოდ, როგორც თქვენში შთანთქმული კაცი, მაგრამ ისე ჩქარა კი, თითქოს სანამ სიტუაციას ანუ სიკვდილს შეეხებოდა.

ჩემს გარშემო კაცები ირეოდნენ, მაგრამ არც ერთს იმათგანს არა ვცნობდი. ბოლოს შევნიშნე, რომ მინდორში მარტოდ მარტო ვიყავ; მაშინ დავაღეპე ერთს დახვანილს ბილივს და ნელა-ნელა დავიწყე სიარული.

ეს ამბავი ავრჩილს დამდეგს იყო. ამას წინად ყველაფერს უამთრის თქვი ედო. რა საკვირველი ცვლილებაა! რა წმინდა ჭაყრია! რა ხასხასი მწვანეა, რა ბრწყინვალე მზეა! მოგესალმები შენ ნაყოფიერო ბუნებავ! არას დროს შენგან ასე არ გავოცებულვარ, არას დროს ასე არ მიგრძვინია შენი ძლიერება! ნუ თუ შენ დღეს უფრო მშვენიერი ხარ, სინამ წინად? ან იქნება მსიარულებით აღვსილი ჩემი გული შენც გამსიარულებს და გამშვენიერებს? გამოუთქმელმა და დაუსრულებელმა ნაზმა გრძნობამ მთელი ჩემი არსება მოიტყა, ასე გასინჯეთ, ცხვრებიც კი, რომელნიც მშვიდად სძოვდნენ ბაღასს და რომელნიც მოცულნი იყვნენ მზის სხივებით, მიძრავდნენ გულში გამოუთქმელს სიამოვნებას. ერთი ბებერი დედაკაცი მოვიდა ჩემთან და მოწყალება მთხოვა, იმან მითხრა რომ ჩემი ქმარი საავადმყოფოში არის და გთხოვთ შემწეობა მომცეთო. ეს სიტყვები განგებნათქვამს სიტყვებად მეჩვენნენ. განა შეიძლება ამისთანა მშვენიერს დღეს უბედური იყოს ვინმე? „აჰა, კეთილო დედაკაცო“, და მე მივეცი, რაც წვრილი თუღი მქონდა, მე რომ მდიდარი ვყოფილიყავ იმ დედაკაცს ერთს ლუკმა ჰურს სიკვდილამდის არ მოვაკლებდი. დიაღ, ამას უსათუოდ ვიზამდი და ეს იმ დედაკაცსაც ვუთხარი, იმან მადლობისა და გაკვირვებულის თვალით შემომხედა. მშვენიერი დღე არის, არა კეთილო დე-

დაგაცო? — „მალიან კარგი ამინდია მოსაკლესათვის, თუ დიდხანს გასტანა“, — მომიგო ბებერმა დედაკაცმა თავის ქნეკითა და ეჭვიანის გილოთი. თუ დიდხანს გასტანა! რატომ არ უნდა გასტანოს, მერე? ეს ძველი ხალხი ყველაფერში ეჭვიანობენ.

მაგრამ ვინ არის ჩემი უცნობი ქალი? ქვეყანაში რა ადგილი უჭირავს? რა თვისებისაა იმის სილამაზე? ეჭვი არ არის, რომ იგი მშვენიერი იქნება. ახლა ისლას საჭირო გავიგო, შავთვალწარბაა თუ ქერა; დაბალი ტანისაა თუ მაღლის; ქვიასაკით ნაზია, თუ იუნონასაკით დიდებული. ამებს ეკეთსებოდი ჩემს თავს, მაგრამ ვასუხს ვი ვერ ვაძლევდი. ამასთანავე ვერასგზით ვერ ვამოვიცან, თუ იმას ჩემი საიდუმლოება როგორ გავიგო; — იქნება ჩვენს საზოგადოებას ეკუთვნოდეს? მე ჭანტაშიმოსაგან არა ერთხელ ვამიგია, რომ ჩვენს საზოგადოებაში ქალებიც ურევიათ. თუ ეს ასეა განა მოითქმენდა იგი, რომ ჩემთვის არ ენიშნებინა, რომ ის ჩემის გულის სატროფია. ამ მოსაზრებამაც ვერაფერი მიშველს, ამისთვის რომ საზოგადოების წევრები ხშირათ ერთი ერთმანეთს არ იცნობდენ. უეცრად ამ ფიქრმა გამიელვა თავში — იქნება ის დომინო, რომელზედაც ზევით მოგახსენეთ, ქალი იყო; მაგრამ მე ეს მოსაზრება მაშინვე უარი ვყავი, განა სისულელე არ იქნებოდა, რომ ხსენებული დომინოს დიდი ფეხები ამ ჭიების მეფასთვის მიმეწერა, რომლისათვისაც თვით სანდროლონის ბაშმაკებიც ვი დიდები იქნებოდენ? ამას გარდა, ჩემის ფიქრით, ვატარა დომინო ვატი იყო. რა მენანება, რომ იმ უცნობმა ქალმა თავის სახელი მაინც არ მოაწერა! იმის არსებობამ სახელი მაინც მექნებოდა თაყვანის საცემლად. რა საკვირველი ბედისა ვარ! საიდუმლოებიდამ საიდუმლოებაზედ ვადაკდივარ! როგორც ვი ერთი საიდუმლოება გავიგო, მერე ვამო-

მიხნდა. მაინცა და მაინც დღეებანდელი საიდუმლოება ხვალ გამცხადდება. რაც უნდა ეცადოს, რომ ჩემს წინ შეუმჩნეველად გაიაროს, მე მას მაინც ვიტყვობ. თვალები დატყეპული მექნება. რა ბედნიერება იქნება—ვიცნო იგი და ვუთხრა: „ღიად, ღიად, ეს თქვენა ხარო, ამას ჩემის გულის ტემა მატყობინებს“! რა ბედნიერება იქნება იმის შეკრთობით დატყობა და იმის ხმის შირველად გაგონება! ამ სასიამოვნო ოცნებაში მთელი დღე გაატარე, ჩემის ცხოვრების ერთი უბედნიერესი დღე, ამისთვის რომ არაკითარი ბედნიერება არ შეედრება იმას, რომლითაც მომავალში დავტყობებით.

მაგრამ ქვეყანაზედ ისეთი კეთილ დღეობა არ არის, რომ იმაში მტირე ოდენი დარდი არ ერიოს. როდესაც, დაწოლის დროს, მე ვიდევ რომდენჯერმე გადავიკითხე ის წერილი, ერთმა შემთხვევამ საშინლად გამაკვირვა, რომელიც დილით ვერ შევნიშნე. ეს იმ წყლულსა ჰგავდა, რომელსაც ბრძოლის დროს გამჩნევთ, მაგრამ, როცა სისხლი გვიმშვიდდება, მტკივნეულაზას უფრო ვგრძნობთ. როგორ არ მიმეჭტია ყურადღება ერთი ორჭოგრატოული შეცდომისთვის? ერთი და იგივე სიტყვა ორჯულ იყო დაწერილი და ერთს სიტყვაში ერთი რ. მაგივრად ორი რ. იჯდა. ამ ორმა რ. სრულად შემიშფოთეს ბედნიერება. ასე მეგონა ისინი ეკლებად იქცენ და ჯოგინში მუყარნენ. მე თვალი ვერ მოვაშორე ამ უბედურს ასოებს; ისინი არც დღე და არც ღამე არ მამლეკდენ მოსვენებას და ჩემს წინ ეშმაკებისავით დახტოდენ.

მეორე დღეს იმაზედღა ვფიქრობდი, თუ შუადღისას როგორ შევროდი ჩემს უცნობს ქალს. რავი ცოტა არ იყო მუშინოდა აკვასოლი მარტო სიარულისა, მე განვიზრახე ალჭრედის თან წაყვანა, მაგრამ ჩემი საიდუმლოება ვი არ ვუთხარ-

ჩი. მე მეძიებოდა, რომ ჩემს გულისთად მეგობრებს ვუძლავდი; ეს პირველი საიდუმლოება იყო; მაგრამ უცნობმა ქალმა ისე სასტიკად მამწერა ეს ამხავი არავისთვის მეთქვა, რომ პატრონსება ვაწადა მღებდა ამის შესრულებას. ესრედ მე წაგვდი ალტრედთან და მხალად ის ვუთხარი, რომ სადილს უკან მოვალ და სასუიწნოდ წავიდეთ მეთქი.

ამბობენ რის მეგობარში ერთი უსათუოდ მეორის მსხვერპლი უნდა განდეს. იქნება ეს ანდაზა მართალი იყოს იმ აზრით, რომ ერთი მეგობართანგანი მეორის გაკლების ქვეშ ვარდება, ამ აზრით ალტრედი ჩემი მსხვერპლი იყო, ის არასოდეს არა მკითხავდა ხალძე, თუ სად მივდიოდით, ამა და ამ გზას რისთვის ვიჩეუდით და არა სხვა გზას, იგი ყოველისთვის მე მამანდობდა ხალძე. რეგორც კი სამი საათი შესრულდა ალტრედთან მივედი. მე სადათ მეცვა, მაგრამ სუთთად. ჩემი შლიაზა, რომელსაც დიდს მნიშვნელობას ვაძლევდი, დახუჭუჭებულს შავს თმაზედ ძალიან მიხდებოდა, თეთრი ყვავილი ჩემს გულს ამშვენებდა, ალტრედიც მზად იყო. „ღმერთო ჩემო!“ მითხრა იმან, რომელსაც დამინახა: „რა მშვენიერი ყვავილია!“ და აი ჩვენ წავუდით. ოთხს საათს ათი წამი აკლდა, რომელსაც აკვასოლში მივედი, კვირა დღე იყო და მარჯვენა ხეივანი ხალხით სავსე იყო. ჩემს სიტყვებში ქალების სახეს ეხლა პირველად ვათვარიელებდი; მაგრამ ჩემი ძუნა არა გვირგვინდებოდა.

რამდენიც დრო გადიოდა, იმდენი მოსუიწნებიც მატულობდენ, ამისგამო ყველას კარგად კვლარ ვათვარიელებდი. ღმერთო ჩემო, იმ ქერა ქალმა რანაირად შემომხედა, მე მოგბრუნდი უკან და ალტრედიც თან გაიყოფა; მაგრამ რეგორც კი რამდენც და ათი ნახიჯი გადავდგი — გული კიდევ ამიღვალდა!

რანაირად შემომხედა იმ შავკვრემანმა ქალმა, იუნონასავით რომ
 დადის, მე გამოკვირდი იმ შავთვალა მშვენურს და ალტრედით
 თან მომდევდა, ჩვენ ფეხ და ფეხ მიუყუკით უკან, მოკვირეთ
 მას, აურეთ გვერდზე, მაგრამ არა, ის არ გამოდგა: იმან
 ჩემსკენ თავიცი არ მოიღო. ვგონებ ურიგო არ იქნება ახლა
 მარცხენა ხეივანზედ გავიარო, სადაც ხალხი ნაკლებად დადის,
 და დავათვარელო. კარგა ფიქრის შემდეგ დაკრწმუნდი, რომ
 ჩემი უცნობი ქალი იქ იქნება მეთქი. სიუვარულს ხალხი არ
 უუვარს. და აი ჩვენ წინ და უკან დავდივართ ხეივანზედ; მაგ-
 რამ ტყუილად გადვიწიე პალტო, რომ ჩემი ყვავილი კარგად
 გამოჩენილიყო: არც ერთმა ქალმა ყურადღება არ მიაქცია არც
 იმ ყვავილს და არც იმის პატრონს. მოდი ისე მარჯვენა ხე-
 ივანზედ გავიაროთ, აქ ძალიან მტკვრია...— „როგორც გინ-
 და“, მომიგო ალტრედმა და თან გამომეკა. მექვსე საათიც
 გავიდა და ჩემი უცნობი ქალი კი არსადა სჩანდა.— მგონია
 უკეთესი იქნება დაკვდეთ და ხალხი ისე ვათვარელოთ.—
 „დავსხდეთ“, მომიგო ალტრედმა. როგორც კი დავსხედით
 ჩვენს ახლოს შავთვალა ჯამაზმა ქალმა კიდევ გაიარა და მომ-
 ხედა, ეჭვი არ არის, ეს ის უნდა იყოს,— და გამოკვირდით
 მას. არა, არა, ეს ის არ არის. მზის ჩასვლამდის ვათვარელო,
 მაგრამ ვერაფერს გავხდი. იმედი აღარ მქონდა! მე იმისთვის
 ვარ დახადებული, რომ ტარტაროზისავით ვიტანჯო.

ერთმა, ორმა, სამმა კვირამ გაიარა და ველარაფერი ამ-
 ბავი გავიგე, რას იზამს კაცი ამისთანა მდგომარეობაში,—
 ლექსების წერას თუ დაიწყებს? ასე იქცეოდა პეტრარკაც და
 მეც ასე ვიქცეოდი, მაგრამ პეტრარკას დიდი უზიარატესობა
 ჰქონდა, რისგამოც იმისი ლექსები ჩემს ლექსებს სჯობდა.
 იმან თავის მშვენურის სატრფოს თვალებისა და თმების ფე-

ჩი კარგად იცოდა; იმან ისიც იცოდა თუ რამდენი მარტვილი-საგან შესდგებოდა იმის სახელი, მე კი ეს არათუ ვიცოდი, მე კი ვბლაჯნიდი და ვბლაჯნიდი ქალაქებს და იქნება დღევანდლამდისაც მებლაჯნა, თუ ახლს წერილს არ დაკებრკოლებინე. ეხლა კი ვმადლობ ჩემს ბედს ვარსკვლავს.—ორჭოგრაჭიული შეცდომები აღარ იყო, წერილი კი, მართალია, შატრას იყო.

„თუთრმა ყვავილმა დიდად მასიამოვნა, თუ ხვალ ათს საათზედ გაზუცინების ეკლესიაში მოხვალ, უგანასკნელს სკამის ბოლოზედ იზოვნით სუკენის, თქვენის უცნობის მეგობრის ქალისაგან დატოვებულს. მშიდლობით“.

მეორე დილას ეკლესიაში გავიქეცი და იქ ვიზოვნე თუთრის და წითელის ყვავილების მშვენიერი გონა, იმავე წამს გადავწვიტე შინ წამოვსულიყავ და მოწიწებულის აღტაცებით თაყვანი მეცა ამ ტრფიანლების ნიშნისათვის. მე აღარას გეტყვით იმ უგუნურობაზედ, რომელიც ამ ყვავილების გონამ ჩამადენინა, ის ჩემი მგითხველები, რომელნიც შეუკარებულნი არიან—და მე მინდა რომ ამისთანები ბეგრნი იყვნენ—ყოველივე ამას ნეტარებად ჩასთვლიან; მაგრამ ყოველივე ეს სისულელედ ეჩვენებათ იმათ, ვინც შეუკარებულნი არ არიან. საკმაო იქნება ვსთქვა, რომ რამდენიმე კვირა ჩემი გული ამ გონით ძლებოდა, როგორც ფუტკარი ყვავილებით, და როდესაც ჩემმა გულმა სხვა რამ ისურვა, ჩემმა საიდუმლო უცნობმა იგი ახალის საჩუქრით დაასაჩუქრა. ეს იყო მშვენიერი ქისა სამ ფერის ძაფისაგან მოქსოვილი და ზედაც კვონებ იმის საკუთარის თმებისაგან გაკეთებული ჩემი სახელის პირველი ასო იჟდა. თმა ისეთი შავი იყო, როგორც გიშერი. და განა ხხვა ფერი-

სა იქნებოდა? ოჰ, სიყვარულის რცხნებაჲ! აი სწორედ ამისთანა თმებზედ ვრცხნებოხდი!

იქნება მკითხველს ჰგონია, რომ სიყვარულმა პოლიტიკა დამავიწყა, სრულიადაც არა. მე ვაღაღ დაუდე ჩემს თავს, რომ ჩემის მოქმედებით ღირსი ვყოფილიყავ იმისი, რომელმაც ამომიჩხია; რადგანაც სხვა საჭმე არა იყო, მე დიდის გულმოდგინებით შეუდექი იმ საჭმეს, რომელიც ამ რი თვის წინად მე, ჭანტაშიომ და ცეზარმა განვიზრახეთ, მე ბევრი თანამგონიანობის ვუშოვე ჩვენს საზოგადოებას და იმათ შორის ერთი უმაწვილი კაცი თავადი უჩბინოც.

კოლეგიიდან ჩვენის გამოსვლის შემდეგ მე ის აღარ მინახავს, ამ ხუთი ექვსი კვირის წინად შემთხვევით შეხვდი მას ქუჩაში. ჩვენ შეკუთვრეთ ერთმანეთს, რეგორცდაც გულთაღი მეგობრები, და მე კმაყოფილებით შევცქეროდი იმის მშვენიერს სახეს, რომელსაც მეტის-მეტე სიამოვნება ესატებოდა და უმაწვილობის დროს მოგონებოდა. ჭიზიკურად იგი სრულიად არ გამოცვლილიყო, — მხოლოდ იქნება ცოტა ღონე კი მომატებოდა, — რაც შეეხება ხასიათს იგი ისეთივე იყო რეგორც წინად. თავადი უჩბინო, ანუ უკეთ გათქვით ჯუზებზე, რადგანაც იმას ეს სახელი უფრო მოსწონდა, — იყო ისეთივე მტერი არისტოკრატიისა, რეგორც მაშინ, რადგანაც მან მოგვცა წინადადება — მოგვეზო ყოველივე ხარისხი და რადგანაც იგი იყო დაუძინებელი მტერი მტარკობისა. სკოლიდან გამოსვლის შემდეგ იგი ნეაპოლში სცხოვრობდა, სადაც რეგორც თვითონ იგი აწებოდა, «საჭმეები ეშმაკურ მღვთმარებაში იყო და სადაც ჯარი, მღვდლები და პოლიციის ჯაშუშები იმას სჩადიოდენ, რაც უნდოდათ...» ესა იგი თითქმის სულ გენუაში გადასახლდა, სადაც სახლობამ გაგზავნა იგი ერთი

სადაცო საქმის საწარმოებლად, რომელიც ამ ოცის წლის წინად დაწყებულიყო და ნახევარ საუკუნე მეტი გიდევ გაგიდოდა სინამდობადად.

მე გავაცან იგი ტანტაზიოს და ტეზარს, ალქრედსა და სტორცას ვი დიდი ხანია იცნობდა, იგი გახდა მომხრე ჩვენი საიდუმლო განზრახვისა. მე ვამბობ ტედერატიანსად, ამიტომ რომ ვაზნაობის შესახებ უზინოს ჩვენ არაფერი ვუთხარით. ჩვენი მისდამო ნდობა უსამზღრო იყო, მაგრამ რადგანაც ასოციაციის საიდუმლოება ჩვენ არ გვეუთნოდა, ამისათვის ჩვენ გადავწყვიტეთ სასტიკად შეგვენახა ეს საიდუმლოება. მხოლოდ ერთხელ ჩვენ ცოტათი გადუღებით ჩვენს პირობას ალქრედისა და სტორცას შესახებ, რომლებსაც ცოტა რამ ჭქონდათ გაგებულნი ამ საზოგადოებასად და დანარჩენს თვითონაც მიხედებოდნენ; მაგრამ ალქრედი ჩემი განდიდატი იყო, რომელიც მე მიხდოდა წარმუდგინა საზოგადოების წინაშე, როგორც ვი მივიღებდი ამის ნებას, სტორცა, როგორც ვსთქვი, ტანტაზიოს მიუარეულობის ქვეშ იყო, რითაც მას უზიარატესობა ეძლეოდა ალქრედის წინაშე.

სიუვარული და პოლიტიკა ძალიან უშლიდნენ ჩემს მეტადინებებს. ამ უკანასკნელ დროს არც ერთი იურიდიული წიგნი არ გამიშლია და რა თქვას ისე იშვიათად დაკდიოდი ლექციებზედ, რომ ძალიან ვეჭვობდი, რომ რას პრეპესორთაგანს მანაც მოეწერათ ჩემთვის ხელი, მაგრამ ჩემის ხერხიანობის წყალობით, რომელსაც უამბობ მკითხველს საყურადღებოდ, მე დაკდიე ეს გაჭირება. მე დავიწყე ბეჭითად სიარული ლექციების მოსასმენად და ყოველთვის კათედრის ახლოს ვჯდებოდი ხოლმე, რომ პრეპესორებს შევემჩნიეთ. როგორც ვი გათავადებოდა წერა და დაიწყებოდა ლექციების კითხვა, მე ისეთ-

ნაირად კუგდებდი უურს, რომ თითქოს ჩემი სიცოცხლე და-
მოკიდებული იყო იმასზედ, რომ არ გამეშო არც ერთი სიტ-
ყვა, და ხანდასხანაც განცვიფრებულს სახეს მივიღებდი ხოლმე.
სამწუხაროდ სხუელი ისე უძღურია, რომ ვერც ერთი პრეტენ-
სორი ვერ შეიმაგრებს თავს პირ-თქმის წინაშე. ვურჩევ
ეკლას სტუდენტებს ჩემგან ნაცადი წამალი იხმარონ, თუ უნ-
დათ რომ პრეტენსორებმა მოწყალების თვალთ უცქირონ.

დილით, ხუთს თიხათვეს, — ამ ნაირი რიტხები ადვილად
დასაკვიწყებელი არ არიან, — მე ჩემის უცნობისაგან მივიღე
უსახელო წერილი, ისევე გარჯად დაკეცილი, ისევე სურხელებით
გაყვინთული და ისევე მშვენიერი ყოველისთვის, როგორც
ორი წინანდელი წერილი; — მხოლოდ ბეჭედი სხვა აჯდა. იგი-
წარმოადგენდა ეხლას მტრედს, რომელსაც პირში რტო ეჭირა,
ამ დევიზით: «მე მომაქვს გარგი ამბავი,» მართლაც გარგი
ამბავი იყო.

«თქვენი უცნობი მეგობარი ქალი დღეს საღამომზედ აკ-
ვასოლასში იქნება, ჭალაში, რომელიც შადრევნიდამ ჩრდილო-
თის მხრივ არის, თქვენ იცნობთ მას ვარდის გონით, რომე-
ლიც მას ხელში ეჭირება, თუ რომ გინდათ იმის ნახვა მოდით იქ
ცხრის ნახვარზედ, არც ადრე და არც გვიან, მშვიდობით,
ნახვამდის».

მკითხველი ადვილად მისვდება, თუ რანაირ ამალეკვა ამ წე-
რილმა. როგორ წარვდგე მის წინაშე? რა ვუთხრა? მერე, რა-
ვქნა რომ მან მოუხეშაობა შემატყოს!

ჟერ შუადღე არ იყო; მე გიდეც ცხრა საათი უნდა მე-
ტანჯნა, რომ დრო გამეტარებინა, მე წაკედი იმ ადგილების
დასათვარელებლად, რომლებიც დიდხანია ვიცოდი და დაკვი-
ვე ვარჯიშობა თუ როგორ შეეუროდი უცნობს ქალს. ვნახეთ!

რომელი მხრიდან შევალ ჭალაში? თუ რას დიდ ხეივანში ერთს ერთს ამოვიჩიქო მასინ მე დიდი მანძილის გაკლა მომინდება იმ ქალის თვალებს და ერთი იმის თქვა, რომ იგი მიტყუარის, მომაკლებს ყოველსავე სიმხნევეს, მას დიდს ხეივანზედ ნულარათერს ვიტყვით; არის კიდევ სხვა შესავალი, რომ მალთანაც მიმიყვანს ის დაგლაგნილი ბილიკი; საქმე იმასია, თუ როგორ შევხვდეთ იმას ისე, რომ ვერ დამინახოს. დიად, მე შემიძლიან ამის მოხერხება, თუ რომ მოკუვლი კვიზაყების გზადამ, თუმიცა ეს გრძელი გზა იქნება, მაგრამ რა გაეწეობა! ის გზა იმ ადგილის ქვემოდ არის, სადაც ხალხი დასუიწნობს და ღობე, რომელიც იმ ადგილს ავლია, კარგად დამალავს. სწორედ ასეა. მე თითქმის ანაზღუელად გამოვცხადდები. ეს ყველა კარგი, მაგრამ შირველად რა ვუთხრა? მე განკალი მომდის, რომდესაც ვი მოვიგონებ, რომ ვაი თუ სულელური შესედულობა მქონდეს, ნეტავი იმის სახელი მაინც ვიტოვდე! ეს მე გამამხნეებდა, მე ქალზედ მოჩტხვი ვარ. ერთი ის რომ ის მე ტყუარს დამიწყებს განკალსა მკერის, ეს ამბავი რომ ბინდისას მოხდეს უფრო მხნედ ვიქნები, მაგრამ ცხრის ნახევარზედ ხომ კიდევ ბინდდება; ჭალა ხშირია და იქ უფრო სიბნელე იქნება, სინამ სხვა ხეივანებში. ტირიფის ხე ჩარდახისავით ადგია თავს იმ სკამიკას, რომელზედაც ის იჯდება. დღაილოცოს ის ხელი, რომელმაც ის ხე დარგა! ასეთმა თქვებმა ცოტა არ იყოს გამამხნევეს; ღამის სიბნელეს უნდა დაეუარა ჩემი მოჩტხობა.

ეს ამბავი ერთს იმ საშინლად ცხელს დღეებში მოხდა, როგორც დღეებიც იმულებულ ჭყოფენ ხოლმე მოგზაურებს აღნიშნონ თავით სამახსოვრო წიგნში, რომ იტალიელები მხლელად იმას აკეთებენ, რომ მთელს თავის სიტოცხლეს

ხეების ჩრდილს ქვეშ ატარებენო. გთხოვთ, ბატონო მოგზაუ-
რო, — შეხვიდეთ ასე გახურებულს ფეხში და სცადეთ ერთი,
როგორ გულმოდგინედ იმუშავეთ. ბრწყინვალე მზეს მთელს
თავის ტუცხლს ახნივდა მიწასედ, თითქოს უნდოდა ამოებოდა
დედა-მიწის ზურგიდამ მთლად კაცთა ნათესაობა, იმ წამს,
როდესაც ადგილის დათვალიერებას მოვრჩი, მე წყალში ჩა-
გდებულ გახურებულ რკინას ვგავდი. მე სიამოვნებით წავიდო-
დი ქანტარისთან რომ მასთან გამეტარებინა რამდენიმე საა-
თი, მაგრამ გული არსად მიმწევდა, — ისე დაგებრუნდი შინ.
რა ნაირად ხელა გადიოდენ საათები! მე კსცადე წაბუკითხვა
რამ, — მაგრამ ვერ შევიძულ! მე ვცდილობდი დამეძინა — ვერც
ეს მოვასხერხე! მე ძალიან შეწუხებული ვიყავ სიტხისა და ჩემის
ფიქრებისაგან. მე გამიგონია სარდლებზედ, რომ იმათ ბრძო-
ლის წინა დღეს მშვიდათა სძინავთო, — მე მესმის ეს. მაგრამ
ძილი იმ დღეს, როდესაც ქალთან შეხვედრის დრო გაქვს და-
ნიშნული!... მე ვსწუგვდი დროს, რომ ასე ხელა გადიოდა;
მაგრამ ამ ჩემის წუგვლით საღამო არ მოდიოდა.

რვა საათზედ მე აკვასოლში ვიყავი; მარტო დაკდიოდი
ერთს გუთხეში, რომელსაც ხალხი ავრე რიგად არა ხვდებოდა
და ვიტყვირებოდი შუა დედა-მიწის ზღვისკენ, თუმცა მას ვი
არა ვხედავდი. საღამოს მშვენებებამ, ჩამავალი მზის ბრწყინ-
ვალე სხივებმა ჩემთვის ამაოდ გაიარეს. ათას ნაირი გამოუ-
რკვეველი ფიქრები ზღვის ტალღებსავით ირეოდნენ ჩემს თავ-
ში. მხოლოდ ერთად-ერთი აზრი ცხადად მესატებოდა თვალ-
წინ: «ნახევარ საათის შემდეგ!» მე საშინლად აღეკვებული
ვიყავი. მეცხრე საათის ხუთმეტე წამი იყო გასული. მე აავ-
განვალდი. «როგორ; დრო მოსულა!» ეხლა ვი მხრენა რომ
დრონი სწრაფად გარბოდენ. მე გგონია ჩემი ჩუგულებრივი

მდგომარეობა არას დროს აღარ დამიბრუნდება მეტეი დიდის ძალ-
დატანებით კვლავ ავღეჭი და გაუღეჭი გზასა. მე უნდა გარ-
შემო შემომეარა, რომ მივსულიყავ ხსენებულს ბილიკამდინ.
დღესაც არ ვიცი როგორ მივედი იმ ბილიკამდინ. ერთი ნაბი-
ჯიც უნდა გადამედგა, რომ ჭალაში შევსულიყავ. მე თითქმის
მზად ვიყავ გამოსასაღებელი ჩემს გრძნობებს. მე იმედი მქონ-
და, — დიდა დიდი იმედი მქონდა, რომ ის ქალი არ მოვი-
დოდა; რომ რამე მიზეზი, იქნება უქეიფობაც, დაუძლის მას
მოსკლას. ნახევარ საათმა დაჭკრა. რაღაც საიდუმლო ძალამ
თითქმის წინ წამაგდო. მე ცხადად დავინახე რაი სურვილი
თუთრის ტანისამოსით მოერთული. თვალთ დამიბნეულა, მაგ-
რამ ამ დროს დავინახე ჩემსკენ გამოსწვდილი ხელი და მეც
სახქაროდ გავექანე, რომ დამეჭირა ის ხელი.

პირველად ვინ დაილაპარაკა? რა ითქვა? რა ნაირად დაუ-
ახლოვდი იმას? არათუ არა აღარა მახსოვს რა. მე რცხებაში წა-
ვედი. უფრო დასაჯერებელია, რომ მე იმ ქალისთვის არათუ არა
მითქმის: ძალიან აღუგებული ვიყავი! ძალიან მცირე ხნის
ნახვა და ლაპარაკიც მქონდა... თუ ვინდ რომ ვიდრე ვიამ-
ბოთ ის ცოტა რამე, რაც ეხლა მაგონდება, ცოტა რამეს არა-
ვითარე მნიშვნელობა არ ექნებოდა. ამ მდგომარეობის გამოსა-
ხატავად არც ერთს მწერლობას არა იქვს ნიშნები. ვინ არის
ის ქალი? რომელ გვარს ეკუთვნის? რა მნიშვნელობა აქვს მას
ქვეყანაზედ? როგორ გაიგო მან ჩემი საიდუმლოება? მე ვერა-
ფერი ეს ვერ ვიგე, და არც ვცდილობდი ამეების გაგებას.
მე ვიცოდი მხოლოდ, რომ ის მეტის-მეტე ტურფა იყო და
აილას ერქვა, — განა ვარგი სახელია, არა? — და რომ ის სა-
დამოს ხუთს საათზედ ყოველ დღე თავის ძმასთან ერთად და-
სვირნობს სანტო ვიარის სიმაგრესთან, სადაც მეც შემიძლიან

ყოველთვის ვნახო, თუ მომესურვება. რასაკვირველია, მეც იქ უნდა ვიყო ხალხი, თუ გინდ რომ მიწაზედ ხოხვა და იმის ნაკლის კოცნა მომიხდეს. აი ყოველივე, რაც მე გიცოდი. ეს ძალიან ცოტა იყო, მაგრამ მაინც მეტის გაგებაც არ მიხდოდა. მე ჩემს თავს ბედნიერად ვრაცხავდი!

რომას საათმა გაიარა რაც ის წავიდა, მე კი მაინც იქვე ვიყავი, იმ სკამიკასთან, რომელზედაც იჯდა ის გრძნეული მშვენიერების ქალი. იმის მშვენიერი ხმა ისევე ყურში მიდგას; მაგრამ ლეჯვისაგან კი დაკმშიდდი; ჩემი გულის ცემა ისევე მშვიდი და წყნარი იყო, როგორც ბავშვისა. რაღაც ბედნიერების ნეკტარი ატებოდა ჩემს არსებას. გარსკვლავნი ბრწყინავდნენ, ბუბუბუნნი გაჭყუოდნენ, ჭკერში ათასობით ციციანათულები დაჭოვრინავდნენ და თვით ჭკერიც თითქმის სიყვარულით იყო შეზავებული. ყოველივე ეს რაღაც გრძნეულს სიზმარსა ჭგავდა. მე იქ დიდ-ხანს, ძალიან დიდ-ხანს, დაკრჩი და კკოცნიდი იმ უკავილების კონას, რომელიც მან მე დამიტოვა.

როდესაც შინ დავბრუნდი, დედა-ჩემი ძალიან გააკვირვა ჩემმა ბრწყინვალე სახემ: «დღეს შენ რა ლამაზი ხარ, ლარენცო» მითხრა მან:—, «რაც ერთხელ აგრე ლამაზი არ მიხსვიხარ».

— მე ბედნიერი ვარ, დედა! მიგუგე მას და, ყურებადის გაწითლებულმა, დაკოცნე იგი.

— ღმერთმა გაგურთხოს, ჩემო საყვარელო შვილო!

მე დაკწევი და სინამ დამეძინებოდა სულ ღილაკას სახელი მეკრის პირზედ.

თ ა გ ი XXV

ახალი გამოცანა. — საყურადღებო გამოკვლევა. — ათ ას. რვა-ას-ოც-დ-ა
ათი წელიწადი. — კვალად ორი ექიმი. — შავი ღრუბელი ჩემსა და ჩემის
ძმის შორის.

მეორეს დღეს, როდესაც მოვიგონე გუშინდელი საუბრის
გარემოება, კვლად დამიბრუნდა ის შთახეტილება, რომელიც
მოახდინა ჩემზედ ღილაკს ხმამ. იმისმა ხმის მიმოხერხამ,
რომელიც ისე უფრო მიდგა, ეს მდიდარი და მუსიკის მსგა-
ვსი იტალიური ენა, რომელიც იმის ბავისგან უფრო მშვენიე-
რად გაისმოდა, მე მაგონებდა ხმას, რომელიც სადღაც გამე-
გონა; სადა, როდის და როგორ? — აი რა იყო გამოსატყობი.
ამოდ ვცდილობდი ყოველივე ეს გამოძიებოდა. ჩემი ცნობის
მოყვარეობა ისე ძლიერი იყო, რომ განვიზრახე ყოველივე
ღილაკსთვის შემეტყუებინებინა, რომ ეგება იმას მაინც აელსნა
ჩემთვის.

ჩემმა მოლოდინმა დიდ-ხანს გასტანა, მე მივიღე იმისგან
კიდევ რამდენიმე წერილი, მაგრამ მათში ნახვასზედ არც ერთ
სიტყვას აღარა მწერდა. მე არ შემეძლო მეთხოვნა იმისთვის
ნახვა, ამისთვის რომ არ ვიცოდი არც იმის სახელი და არც
ადრესი, და თუ გინდ კიდევ მცოდნოდა, მე მაინც არ შემე-
ძლო მიმეწერა იმის ნება-დაურთულებად. მართალია, მე იმას
ყოველ-დღე ვხედავდი, მაგრამ მას ყოველთვის კიდან შავგვ-
რემანი მაღალ-მაღალი კაცი დასდევდა, რომელიც თითქოს
იმის ძმასა ჰგავდა, და ჩვენ, მხოლოდ იდუმალად გადავხედავ-
დით ხოლმე ერთმანეთს იდუმალისავე ღიმილით. მე მაინც
ბუნებრივი ვიყავი.

მენახა იგი, გავოცებულვით იმის სიტუაციით, თაყვანი
 მევა მისთვის და იმის ფეხების ნაკლებად მქარნა—ყოველივე
 ეს საკმაოდ იყო ჩემი ბედნიერებისათვის. რა მშვენიერი რამ
 იყო იგი თავის წვრილი მოყვანილი ტანით, ერთსა და იმავე
 დროს თავის გამბედავის და ბავშურის ქცევით!... ერთხელ
 რაი კვიზაჟი შეხებინებ ერთმანეთს, და ამის გამო გზაში
 ხალხი შეჩურჩულდა, ამ დროს მე ღილაკს ისე ახლო გავუყა-
 რე, რომ გავიგე იმის ფარხის კაბის შრიალი, რომელიც
 მოხვდა ჩემს ტანისამოსს. მეორედ, როცა მე მივდიოდი იმის
 უკან კარგა დიდ მანძილზე, მან კარდი დააგდო. რამდენი
 ვაკოცე იმ კარდს! რა ნაირი ვცდილობდი, რომ ის კარდი არ
 დამტყვნარყო, და, როდესაც სრულიად დასტყვნა, რა პატივის-
 ტემით მოვაგროვე და შევინახე იმის გამხმარი ფურცლები! ბე-
 დნიერი დროა ის დრო, როდესაც სატროფოს ერთი შეხედვას,
 მისი კაბის შრიალი და დაკარდნილი კარდი, ავსებს კაცის
 გულს გამოუთქმელის სიხარულით.

ბოლოს ღილაკამ ერთს საღამოს მომწერა, რომ იგი
 მეორეს დღეს რვა საათზედ წავა ერთი მეხლის ბაღში ზოგი-
 ერთა მტენარეების ამოსარჩევად, და იმ მეხლის სახელიც მოე-
 წერა. იგი მწერდა, რომ თუ გინდა ჩემი ნახვა, შენც უნდა იქ
 მოხვიდე ვითომ ყვავილების სასუილად. და ამ მეორეს დღეს
 დილით, ჯერ საათს რვა არ დაეკრა, რომ მე კიდევ ველახარა-
 კობდი იმ მეხლეს, რომლის ბაღის მოვლას და მტენარეებს,
 რაც კი შემიძლო, ვაქებდი. ღილაკს თანა ჭყვანდა თავისი მო-
 სამსახურე გოგო: იგი სახლიდან მარტო არას დროს არ გა-
 მდიოდა. რომ კარგი ყვავილები ამოგვეჩიას ამისათვის ყველა
 ყვავილები უნდა გაგვეშინჯა, და რადგანაც ბაღი დიდი იყო
 და სინამ იმას მოვივლიდით დიდ-ხანს მოკუნებოდით, ამის

გამო ჩვენ ვსთხოვეთ მეზღეს, რომ თითონ არ შეწყუბუღი-
 უო ჩვენთან სიარულით—და განეგრძო თავისი საქმე. გოგონა
 შორი-ახლოს მოგვდევდა. როგორც კი მარტოკა დაკრჩით, მე
 მაშინვე ჩამოვუვლე ლაპარაკი იმაზედ, რაც ჩემთვის საინტერე-
 სო იყო.—არ ვიცი, ვუთხარ მე მას, რა მიზეზი იყო, რომ
 როდესაც თქვენი ხმა პირველად გავიგონე თითქოს ნაცნობ
 ხმად მეჩვენა. თქვენ არ შეგიძლიანთ ამისხნათ ესა?

— მაგაზედ ადვილი რა არის!—მომიგო ლილვამ ღიმი-
 ლით;—როდესაც მე თქვენ გაიმბობთ როგორ გაგიცანით და
 როგორ გავიგო თქვენი საიდუმლოება, მაშინ იმ საიდუმლოე-
 ბას, რომელიც ეხლა გაკვირვებთ, თქვენ თვითონ თავის-თავად
 გაიგებთ. ისე დავიჭირეთ სახე, რომ ვითომ ამ მშვენიერის
 ვარდის ბუჩქს ვათვარელებთ, და ყური დამიგდე.

«მე დამჩნა მხალღოდ ერთი ახლო ნათესავი, ჩემი ძმა,
 ახალ-გაზდა უმაწვილი, რომელთანაც მე ხშირად მხუდავდიოთ.
 ჩემს ძმასა და მე ძალიან გვიყვარს ერთმანეთი და ერთად
 ვცხროვობთ. ერთხელ წარსული კარნავალის დასასრულს, —
 ეს იყო უკანასკნელი სამშახათი მარხვის წინ, — ალბერტო,
 რომელიც სულ იმაზედ თქვამს, რომ მე გამართოს, მოვი-
 და ჩემთან და მითხრა ჩემს გასართობად წავსულიყავით ოპე-
 რაში ერთ ცოლ-ქმართან ერთად. ოპერის შემდეგ ჩვენ სამთა-
 ვეს უნდა ჩავგვეცვა მსკარადის ტანისამოსი და დანარჩენი ღამე
 კულონში გაგვეტარებინა. ალბერტო, რომელსაც სხვაგან დაუ-
 ძახეს, არ შემოუერთდა კამპანიას.

«ამ საღამოს თეატრი განათებული იყო, ზაღა სავსე იყო
 ხალხით და სიტხე იდგა აუტანელი. ოპერის შემდეგ მაშინელი
 თავის ტვივილი მომივიდა, ასე რომ, ჩემდა სამწუხაროდ, მე
 უნდა მოვშორებოდი ჩემს კამპანიას და ვთხოვე ჩვენთან მეფოს

ქალს, რომ შინ წავეყვანე. ჩემი და ჩემის ძმის სადგომი ერთი ერთმანეთს გასტყუროდნენ. როდესაც მე შევდიოდი ჩემს სადგომში, უეცრად მომაგონდა შეძეტუო — მოსულყო ჩემი ძმა ალბერტს თუ არა. კარები ღია იყო. ლამაზა რომ ანთებული დაკინახე და ბუნარშიც დაგუზგუზებული ტეტხლი, ვსთქვი მაღუ დაბრუნდება მეტქი და დაკუწუე მოცდა, რომ მეტქვა იმისთვის თუ ასე ადრე ჩისთვის დაბრუნდი შინა. მე სულზედ დაკუჭუე ტეტხლასპირას და მაღუ ჩამეძინა.

«არ ვიცი, რამდენი ხანი მეძინა, უეცრად თქვის ხმა გამომავლიდა. მე მესმოდა, რომ რამდენიმე კაცი სასწრაფოდ მოდიოდნენ ჩემსკენ. მე შიშმა ამიტანა და დაკინაღუ ალკოვის თარღის უკან. იქიღამ ვუტყუროდი ერთს აშხავს, რომელიც თქვენც კარგად იციოთ და ისეთი ალუკებული ვიყავ, რომ მეტი არ შეიძლებოდა.

ზდილოზა მაიძულებს ამ მოთხრობიღამ გამოტოვო ის ნაწილი, რომელიღამც უნდა ამეწერა—თუ რა შთახეჭდილებს მოკახდინე ღილღაზედ ჩემის შეხედულობით და ან როგორ ვიტყუოდი მაშინ, როდესაც საზოგადოების წევრად მიღებდნენ.

«იყო წუთი, განაგრძო მან, როდესაც თქვენ დაატყუროდიო ალკოვს! მე აკვანკაღდი, რაკი მეძინოდა რომ არავის შეგემხნივე. მე კარგად მესმოდა საიდუმლოების მნიშვნელობა, რომელიც, ჩემდა უნებურად. სასტიკად უნდა დამეტყვა, და თუმიც მე და ალბერტი ძალიან დაკავშირებული ვიყავით, მაგრამ მე მეძინოდა იმ წუთისა, როდესაც იგი გაიგებდა, რომ მე ვიტყოდი ის საქმეები, რომლებიც მე არ უნდა მცოდნოდა. საბედნიეროდ ჩემი ძმა კიდეც გავიდა და მე საჩქაროდ გავედი ჩემს ოთახში. იმ ღამეს მოლასპირაკე პირი ალბერტო იყო. იმის ხმა ჩემ ხმას ძალიანა ჰგავს, და ეს აგისხნით თქვენ

გამოცანას, რომელზედაც თქვენ ამ საათში მელაპარაკებოდით.

ლილას ცოტა დრო ჰქონდა, ჩვენ უნდა გავმორკებულ-
ლიყავით; მაგრამ ბაღი ისეთი მშვენიერი იყო და ერთმანეთის
სახასკად დანიშნული ადგილი ისე მოხერხებული, რომ
გვლავანც მოვიდოდით აქა. წინ-და-წინ კვირაში ერთხელ მო-
ვდიოდით, მეძრე ორჯელ, ბოლოს... მაგრამ რა საჭიროა
მკითხველისათვის თუ რამდენჯერ მოვდიოდით, საქმე ის არის,
რომ ძველ მებაღეს ორი ხშირად მიმსვლელი სტუმარი გამო-
მოუჩნდა და ჩვენ იმის ბაღში ისე თავისუფლად დაგვიბრუნებ-
დით თითქოს იგი ჩვენ გვეკუთვნოდა. ლილას ძალიან უყვარ-
და ლაპარაკი და მე ძალე გავიგე იმისგან უოკელისებური, რა
გი მინდოდა გამეგო.

იმის მამა, რომელიც ცოცხალი აღარ იყო, ეკუთვნოდა
გენუის გამოჩენილს არისტოკრატიულს გვარს, ახალ-გაზდა-
ბისას ერთი აკტივისა შეჭყვარებოდა და ჯვარიც დაეწერა. ამ
ქორწილის გამო ბევრმა ნაცნობმა და ნათესავებმა დაანებეს მას
თავი. ამ დროს იგი ნუგეშობდა იმ ქალთან ბედნიერად ცხო-
ვრებით, მაგრამ მან ვერ აიტანა სხვებისგან დამცირება იმ ქა-
ლისა, რომელსაც იგი აღმერთებდა. მან დასტოვა გენუა და
წავიდა რომში, სადაც მას ჰქონდა დიდ-ძალი მამული. ესრედ
იგი განდა ორის შვილის მამა! ალბერტოსი და ლილასი.
ლილას დაბადებამ მოუსპო დედას სიცოცხლე. მამის მთელი
თავისი ცოლის სიყვარული დაამყარა ვაჟზე და უფრო მოძე-
ტებულად ქაღზედ. ეს ორი ბავშვი იყვნენ ისე აღზრდილნი,
როგორც კი ნებას აძლევდა დიდი შეძლება. ლილას იყო
მგრძნობიარე, განებივრებული სასიათის ბავშვი. ყველა იმისი
სურვილი უსათუოდ უნდა შესრულებულიყო. მას არათუ არა
არას დროს არ ეუბნებოდნენ უარს. ცრემლი ან შეჭმუსხნილი

სახე ამ ჰატარა მტარვალისა მთელს სახლს აწუხებდა ხოლმე. ესეთი იყო სკოლა, სადაც გაიზარდა ლილვა, და ჩვიდმეტო წლისა შესანიშნავი იყო, როგორც თავის სილამაზით, ისე თავის ხასიათით.

ამ დროს ახალ-გაზდა მარკიზმა ანჭომი ნახა იგი და გულის თქმით დაუწყეს ლეღვა. იმის უკან ლეგნის რამდენიმე ხნის შემდეგ, მან სთხოვა ხელი მდიდარს მემკვიდრე ქალს. რაც შეეხება გვაროვნობას, მარკიზი სწორედ სათურო იყო, იმიტომ რომ იგი ეკუთვნოდა იმ არისტოკრატიის გვარს, რომელიც ენათესავებოდა კარდინალს, სახელმწიფო სეკრეტარს და რომელიც თავის დროზე, ჰაჰად გახდებოდა, მაგრამ იგი იყო გამორჩენილი თავის სუფილობითაც და კიდევ იმით, რომ ჯერ მც-და-ერთის წლისა არ იყო და მომეტებული ნაწილი თავის დიდი სარჩოსი კიდევ შეეჭამა. ლილვას მამამ ყოველივე ეს კარგად იცოდა და უარი უთხრა იმას ქალის მიცემას, რადგანაც იცოდა იმის საყვარელი ქალი ბოლოს უბედური იქნებოდა. მაგრამ მარკიზი მშვენიერი რამ იყო, იმის ეკიზაყები ქალაქის უკვლავ ეკიზაყებს სჯობდა. იგი მშვენივრად ჯდებოდა ცხენზედ, და ლილვამ გამაცხადა, რომ თუ იგი არ გახდება იმის ქმარი, მამინ მონასტერში წავიდოდა. საწყალი მამა დასთანხმდა ჭორწინებაზედ. სამი თვის შემდეგ იმის ქმარი ნადირობის დროს ჩამოვარდა ცხენიდან და კისერი მოიტეხა, რისაგამოც ლილვა ჯერ ჩვიდმეტო წლისა არ იყო რომ დაქვრივდა. მუორე წელიწადს იმისი მამა, თუმცა ხნიერი არ იყო, მაგრამ ისე იყო დარდისაგან გატეხილი და ისე შეაწუხა მუცელში გაჩენილმა კუნთმა, — ეს მათი გვარეულობის ავადმყოფობა იყო — რომ მალე გადაიცვალა. ამ დღიდან ამ ორის ობოლის რომში ყოფნა შეუძლებელი იყო; მათ გადასწვრიტეს გადასულიყვნენ ბ-

ნუაში, სადაც იგინი ცდილობდნ მამის შემკვიდრება დაემტკიცებინათ.

ამისთანა გულ-ახდილმა ლაშარაკმა, რომელიც ჩემის სიყვარულისათვის კარგი არ იყო, ძალიან ჩამათუქრა. თუმცა, როგორც უმაწვილი, იმედს არა ვკარგავდი, მაგრამ ისიც კარგად ვიცოდი, თუ რა დიდი განსხვავება იყო მდიდარის მარგობის ანჭრის და ღარიბის ადვოკატის შვილის შორის. ესთქვით, რაც ძალიან ძნელი იყო, — დამეძლია კიდევ ლილვას ძმა და იმისი ნათესავები და იმათ უნებურად ჯვარიც დაგვეწერა, — შეიძლებოდა დაკმარებოდა ლილვას გრძნობებს იმედუნად, რომ ლილვას არას დროს არ შეინანებდა ჩვენს კავშირს? როგორც რჩი თვის განმავლობაში მე იმის ხასიათი გავიგე, არაფერს სანუგეშოს არა ვსკდავდი. ამისთანა ფიქრები ვიცი არ შეეფერება ძალიან შეყვარებულს რც-და-რჩის წლის გაცს, მაგრამ ასეთი ხასიათი მქონდა იმავე უმაწვილობითვე. აღტაცება არას დროს არ დაიმონავებდა ხოლმე ჩემს ჭკუა-გონებას. ჩემის ხასიათის საფუძველს შეადგენდა უნდობლობა, როგორც ჩემის თავისა, აგრეთვე სხვისაც. მე გაჭირვებას უფრო ერთი ათად ძლიერად წარმოვიდგენდი ხოლმე.

ჩემი ეგზამენების მოახლოება, რომელიც მე ერთი თვის უკან უნდა დამეჭირა, ჩემთვის გასაწითლებელ საგნად გახდა. მე უნდა ვცდილიყავ დაკარგული დრო დამებრუნებინა. ჩემი ძმა ცეზარიც სწორედ ამ მდგომარეობაში იყო: დილ-დილით უნივერსიტეტში დაკარგებოდა, შუა დღის უკან ცოტა ხნით გაუარნობდი სანტა კიაირში. უფრო ხშირად ღამ-ღამე ვმეცადინებოდა ხოლმე; ხშირად ღამის რჩ-სამ საათამდის ვიჯექო და ვკითხულობდი. ერთმა ღმერთმა იცის, თუ ლილვას სახე რამდენჯერ წარმოვიდგებოდა ხოლმე თვალ-წინ, და რა ღონის

ძიებასაც კხმარობდი მომეშორებინა იგი. ყუკლავური მისრულ-
დებოდა. ბოლოს მარიაძობისთვის ერთს დღეს, უნივერსიტე-
ტის დიდ წალაში, სადაც ბევრი ყურის მკვებლები იყვნენ,
მე მივიღე დოკტორის ხარისხი. მამა-ჩემი და ბიძა-ჩემი ჯო-
ვანი, რასაკვირველია, დაესწრნენ ამ ცერემონიაზედ. არ ვიცი
მამა-ჩემი კმაყოფილი იყო ამითი თუ არა; მაგრამ მეორეს
დღეს მან მომცა დიდი ოთახი თავის კაბინეტის ახლო მთხო-
ვნილების მისაღებად, თუ კი იგინი მოვიდოდნენ. ბიძა-ჩემმა
ჯოვანიძემაც გამომიცხადა თავისი თანაგრძნობა იმითი, რომ
გადმოემსვია, მაგრაც და ხელში გახვეული ოქროს მანეთები
ჩამიდო. ერთი კვირის შემდეგ ცეზარმაც მშვენივრად დაიჭირა
ეგზემენი და მედიცინის დოკტორის ხარისხით გამოვიდა.

ერთი თვის წინად დედა-ჩემი ჩემი პატარა ძმით გადა-
სახლდა მეუღრეს და აუკავებულს სან-სეკონდის ფრიალოზედ,
რომლის ჰუკრიც ძალიან სასარგებლო იყო იმისთვის. ცეზარ-
მაც ეგზემენის შემდეგ მივიდა მათთან. ჭანტაზიოს წინანდე-
ბულად თეთრად გალესილი მწვანე ფანჯრებიანი სახლი ეჭირა.
მე ქალაქში ძალიან უსიამოვნო შემთხვევამ დამანარჩუნა. უკა-
ნასუნელს ორ კვირას სიმსივნესავით რაღაც მომივიდა. თუმცა
წინად ძალიან არა მქონდა სიმსივნე და იმიტომაც ყურადღე-
ბას არ ვაქცევდი, მაგრამ შემდეგ ისე გამიძნულდა, რომ სასუ-
შიაც ამომივიდა და ბერიკას დავემსგავსე. ცხადია რომ მე არ
მინდოდა ლილვას ამ სახით ვენახე მაშინაც კი, როდესაც
მოვრჩი. ეგზემენის რამდენიმე დღის წინად მე მოვსპე სენტა-
კიარაში სეირნობა, ლილვას გამოვუცხადე საბუთი ჩემი უნა-
ხაობისა, რომელმაც ნება მომცა მიმეწერა მისთვის წერილი,
თუ რომ საჭირო იქნებოდა.

შემდეგ მე ვკითხე რჩევა ეჭიმს ჩემი ავად-მყოფობის შე-

სახებ, რომელმაც ზღვაში ბანაობა მიიჩნია. მე უნდა მებანაობა ზღვის წყალში დღეში ორჯერ, დილითა და საღამოთი, და ამისათვის დავრჩი ქალაქში. მაგრამ დრო გადიოდა და ღი-
 ლლა უფრო და უფრო სწუხდებოდა. რომ დამემშვიდებინა
 იგი წერილი უნდა მიმეწერა და გადავწეოტე უკვლასური და-
 წვრილებით შემეტყობინებინა. ვასუხმა არ მალოდინა. ღილლა
 მწერდა, რომ იგი დარდიანია, გაჯავრებული, გაბრაზებული
 ჩემის მისდამი უნდობლობით. როგორ მოგიფიქრებდი რომ
 იმის სიუკარულზედ ამისთანა შემთხვევა იმოქმედებდა? რომ
 ჩემი დანაშაული გამესწორებინა მეორე დღეს დილით ცხრა
 საათზედ უნდა მივსულიყავ ბაღში დანიშნულ დროს.

ღილლამ დამინახა თუ არა უსიამოვნოდ გახდა. მე შე-
 ვამჩნიე ესა და თითქო ეკალმა მიხსულიტა მეტქი იმ ნაირად
 გაგხდი. ჩვენი შეურა მოკლე იყო და ცივი. ჩვენ თითქოს
 ჩვენ ქერქში არ ვიყავით, და როდესაც ერთმანეთს ვეთხროვე-
 ბოდით, რაღაც ღრუბელი ჩადგა ჩვენს შორის. ეს იმისი და-
 ნაშაულობა ვი არა, ჩემი იყო. ჩემი სახე კიდევ წითელი და
 შეშუპებული იყო; მომეტებული ნაწილი ჩემი თმებისა, რომე-
 ლიც ჩემს სილამაზეს შეადგენდა, დოკტორის ბრძანებით გადაი-
 კრიტეს. სწორედ რომ ვსთქვა, მე ისეთი საძაგელი ვიყავ, რომ
 გატს შეეშინებოდა. ღილლას როგორ შეეძლო ეს არ შეემჩნია?

ზღვაში ბანაობის ერთი კვირის შემდეგ მე სრულად
 მოვრჩი; სიძსივნემ გაიარა. მხოლოდ დამრჩა აქა-იქ სახეზედ
 წითელი ლაქები, რომლის გადასვლაც ძნელი იყო. მე მოკე-
 მზადე წასასვლელად სან-სეკონდოში, წერილი მივწერე ღილლას,
 გუცხადებდი ჩემს განზრახვას და ვეთხროვებოდი მას. ისიც გა-
 დიოდა ქალაქიდან, რომ რამდენიმე დღე სოფლად გაეტარე-
 ბინა. იმანაც მომწერა წერილი, რომელშიაც მიცხადებდა რომ

ძალიან ვწუხარ რომ შენ უნახავად მიხდება წასვლას. ეს ტყუილი იყო: თუ რომ იგი ნახობდა ჩემს უნახავად წასვლას—არათუკრი არ დაახრკოლებდა დაენიშნა დღე და საათი ბაღში შეყრისა, როგორც იგი ყოველთვის სჩადიოდა. ამ შთახეჭდილებისა და სინანულის წუთის დროს, უნდა გაესტყუდე, ძალიან ბავშვური წერილი მივასწერე მას, რომელშიაც ვუწახადებდი რომ უფრო კარგია ეხლა ერთმანეთის უნახავობით განშორება, იმიტომ რომ მეშინიან შენ მეორედ არ გაგარისხო მეტჟი. შემდეგ მე სან-სეკონდოში წავედი.

კიდევ წინად სხვა ღრუბლებმა გაიარეს ჩვენ შორის; მაგრამ ეს ღრუბელი ყუელაზედ ბნელი იყო. განებივრებული ლილვას ძალიან მაწყუინებდა ხოლმე, როდესაც ყუელა ისე არ მოხდებოდა, როგორც იმას უნდოდა, ან როდესაც გუნებაზედ არ იყო, მაშინ ჯავრს ჩემზედ ყრილობდა ხოლმე; და თუ მე მას თავს ნაწყენად ვახვეებდი იმის უსამართლო ქცევისაგან, მაშინ იგი გამსიარულდებოდა ხოლმე. ერთხელ, როდესაც დანიშნულ დროს ბაღში მივედი, იგი სწორედ გაცოფებული დამხვდა. იგი მეუბნებოდა, რომ შენ ნახევარ საათით დაიგვიანეო, მაშინ როდესაც ჩამდენიმე წუთით ადრე მივედი დანიშნულ დროზედ. ლილვამ ჩემის თავის გამართლებას ყური არ უგდო და თვის ბარტყუნით მან გამომიცხადა, რომ აღარ მოკალა. ამისთანა უსათუუქლო გაჯავრებამ მეც შემათუფებუნა, რისაგამოც მეკვახედ უთხარი: როგორც გნებავდეთ, ისე მოიქცით მეტჟი. ამ სიტყვებით მე გაემორდი მას. უნდა მართალი ვსთქვა, რომ ამ შემთხვევების შემდეგ ლილვას ყოველთვის პირველად მოდიოდა დანიშნულ ადგილას და თხოულობდა შერიგებას.

ლილვას იყო მშვენიერი განებივრებული ბავშვი, ყოველს საათს ახალ-ახალ სურვილს მიცხადებდა ხოლმე. მაგრამ იმის

სურვილში იმდენი სიტუირთუ იხატებოდა, რომ არ შეიძლებოდა იმაზედ კაცი გაჯვარებულყო. იგი ჯერ კიდევ ოცის წლისა არ იყო. მას ძალიან უყვარდა მორთულობა, ტანცაობა, სიამოვნება; განსაკუთრებით მხიარული იყრის ტანისამოსი ყველაზედ ძალიან უყვარდა; იგი ყველგან ბედნიერად ჰგონებოდა თავის თავს, სადაც კი იგი კაცებზედ გაკლენას მოახდენდა. მრჯელ თუ სამჯერ ხალში ჩვენი შეყრის შემდეგ, იგი ისე მეჭეოდა, როგორც და ძმას და არა შეყვარებული შეყვარებულს.— მე კიდევ მზად ვიყავ მეფიქრს, რომ მას ნაკლებად ესმოდა სიყვარულის ძალა; მაგრამ ამ ნაკლულეკანებათა გარეშე იგი იყო ვატარა მომხიბლავი ქალი, იგი იყო კეთილი, შემხალბელების გულისა. ლილლას რომ შეწუხებული ვინმე ენახა, იგი მაშინვე მზად იყო ეშველა, როგორც კი შეეძლო. ერთის სიტუირთ ლილლას იმდენი კარგი თვისება ჰქონდა, რომ ის შეიძლებოდა უფრო კარგი ქალი გამოსულიყო, სინამ როგორც იყო.

ის თვე, რომელიც მე სოფელში გაატარე, ძალიან მოსაწყენი იყო. მე ყოველ დღე ველოდი, რომ პირველად ლილლას გაახალბედა ჩვენს კავშირს; მაგრამ გადიოდა მთელი კვირები და იმისგან არავითარი შერიგების ნიშნები არა სჩნდა. ძალიან მოკბუნრდი ლოდინით; მაგრამ მე ამპარტაკანი ვიყავ და არც ერთხელ არ გამიფიქრია, რომ პირველად მე დამეწყო შერიგებაზედ ლაპარაკი. «დღე ასე იყოს! სულ გათავებულა; ეს იყო სიზმარი—და მე აღარ ვიფიქრებ ამასზედ.» ამ დროს ჩემს მდგომარეობაში შესამჩნეველი ცვლილება მოხდა: ფანტაზიამ, და ცეზარმა ხადრობა გამართეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ მე დავიმოჩინე მოწყენილობა და გაკმხიარულდი.

ამის შემდეგ მე ხშირ-ხშირად მიხდებოდა ქალაქში ჩასვ-

ლა. ერთხელ შეუდი თუ არა ქალაქში, ლილვას დამხვდა ქუ-
 ჩაში თავის მოახლე გოგოთი. ჩემ დანახვაზედ სახე გამოუ-
 ცვალა, მე ეს შეკამხნიე და მოვარიდე თვალი, ვითომ არა ვხე-
 დავდი მას; მაგრამ იგი მოვიდა ჩემთან, მითხრა რომ ჩემი
 ნახვა ესაძიოვნა და ჩემთან სალამარავო აქვს. მან მეითხა, შე-
 მძლარ მივსულყავ ბაღში მუარე დღეს თუ არა. მე მივუბო,
 რომ ამ საღამოსვე უნდა გავბრუნდე სან სუკონდომისა მეთქი—
 «მამ არ შეგიძლიანთ ერთი საათის უკან მოხვიდეთ ბაღში?—
 რასაკვირველია, ვიქნები». და ჩვენ განვმოძრდით. კვალად შე-
 ვიყარენით ბაღში. არას დროს არ გამოუჩენია ლილვას ამდე-
 ნი გულ-გუთილობა და ალერსი! იგი მოჩილებით შექცეოდა.
 იმის მიხვრა-მოხვრაში ინატებოდა ძალადობა, რომელსაც მე
 ვაწერ იმის მიხვედრას, რომ იგი დანამაული იყო ჩემს წინაშე.
 თმა ამოსული მქონდა და ლილვამ ეს მოძილოცა. იგი
 მოვიდა ქალაქში რამდენიმე დღით; სოფელს მისთვის თავი
 მოებეზრებინა. იგი მოუთმენლად მოელოდა დასაბინავებლად
 გენუაში ვადმოსვლას, რომ გაგვესლებინა ყოველ-დღე ერთმა-
 ნეთის ნახვა. «მომწერთ ხალძე წერილებსა თუ არა?» — რასა-
 კვირველია, თუ თქვენი ნებაც იქნება. ჩვენ ესლას უფრო მეტო-
 ბრულად გავმოძრდით ერთმანეთს და ამ დღიდან დავიწყეთ მი-
 წერ-მოწერა. მე სიამოვნებით შეკამხნიე, რომ იმის წერილები
 უწინდელეებურად ბავშური წერილები არ იყო. ზოგ-ზოგ ად-
 გილას დარდიანობაც ეტყობოდა, რომელიც მე მაჯავრებდა,
 იმიტომ რომ იგი ინანიებდა თავის წინანდელ შეცდომილებას.
 იგი მეხვეწებოდა სასტიკად ლარ მოვქცეოდი. ცხადი იყო,
 რომ ლილვას გამოცვალა და რიგიანი ქალი დადგა. მე მაინც
 ესე ვფიქრობდი.

XXVI

ბედნიერი კაცი. — ამაოდ ვცდილობ შემოწერომას. — ძალ-დაცანებით
შერიგება. — აღტაცება ცოვდება.

ქალაქში დაბრუნების უმაღლესე მე ისევე ჩემს საქმეს შევუ-
დექი. ჩემი დოქტორობის ხარისხი ნებას მძალეკდა ჩემი აზრი
სახალხოდ გამოქვეყნდებინა და გამოკვცხადებულყოფა ადოკატად
წინაშე უმაღლესის სამჯჯაროისა. უმაღლეს სასამართლოში კე-
ქილად ყოფნისათვის საჭირო იყო, რომ სამი წელიწადი ერთ
რომელსამე კექილთან ვყოფილიყო სავარჯიშებლად. ეგრედ
მე მივედი ერთ ადოკატის კანტორაში, რომელიც მაშინ მო-
დაში იყო და რომელთანაც ბევრი ჩემი ამხანაგებიც დაიარე-
ბოდენ, მათ რიცხვში ძანტაზიოც. ძველს ადოკატს ძალიან
ბევრი საქმე ჰქონდა და ჩვენ ცოტას გვასწავლიდა. ოღონდ ვი-
გენახეთ მას წაღწაში შემოსულისა და გასულის დროს, — სხვას
ჩვენგან არათუ არა თხოულობდა, თავის ძხრით ცეწარსაც
ორი წელიწადი უნდა ეარნა სავადმყოფოში; მაგრამ საქმე
იმასში იყო, რომ იგი დასდევდა უფროს დოქტორს დილასა.
და საღამოს ავად-მყოფების დასათვალიერებლად.

გავიდა ერთი კვირა. რაც ლილვას მოვიდა გენუაში, და
ჩვენ ვი ძარტო ერთხელ მოვიხდა ერთმანეთის ნახვა ამ ორი
კვირის განმავლობაში. წვიმიანმა გიორგობისთვის დღეებმა
ჩვენი სუიჩნობა იშვიათი განხდა სანტა-კიაირაში. ამას გარდა
ხსენებულს ბაღში ნახვაც აღარა ხერხდებოდა. სხვა ადგილი
უნდა გვეზოვნა, რომელსაც აგრე ადვილად ვერ ვიპოვიდით, —
ძხლოდ მოთმინება იყო საჭირო.

ერთხელ დილით მე ძანტაზიოსთან მივედი, იგი შინ
არ დამიხვდა და მე განვიძრახე დამეცადნა მისთვის. მე ავიღე

სკამი და ბალკონზედ დაკვები, რომ დაკმტკბანდა მზის სხივებით. ის იყო დაკვები, რომ მომესმა წარის რეკვა და სმა მალა სიცილი ვიღაც ბელტონისა; იგი ლაპარაკობდა ერთ ჩვენ ამხანაგთან. ჩვეულებისძებრ ამ დილას მე კარგად არა გვძნობდი თავს, და არც გუნებაზედ ვიყავ მეგღო ყური ბელტონის გაუთავებელი ყბდობისათვის და მე ფარდის უკან დავვიძალე.

ბელტონი, რომელსაც ჩვენ წურბელას ვეძახდით (ეს სახელი ძანტაზიომ დაარქვა), მცდა ხუთის წლისა იყო, ძალაღი ტანისა, ჩასხმული, და ჩვენ შორის ერთად ერთი კაცი, რომელიც სტებობდა სრულის ბედნიერებით. არას დროს არ მიხანავს კაცი ასე თავის თავისაგან კმაყოფილი. მოუხეშავი, მსუქანი, თეთრ წითელი, რგორც მღუღარე წყლიდამ ამოღებული გოჭი, იგი სთვლიდა თავის თავს ანტინოვით. იგი ხმარობდა დიდს, მოჭერილს საყულოებს, უცნაურს შლიაპებს და მეტის-მეტად ვიწრო ტანისამოსს; მაგრამ ეს მაინც არ უძლიდა მას ჩათვალა თავის თავი ტანისამოსის გამოგნების მცოდნე კაცად. იგი ბევრს ლაპარაკობდა, თავისავე მახვილს სიტყვაზე სიცილითა კვდებოდა. იმისთვის რომ გეკითხნათ—ქალი არ იყო რომ იგი არა ჰყვარებოდა. ამიტომაც ქალებზედ იგი ცოტა არ იყო უშუკრის სიტყვებით ლაპარაკობდა, და თავისი გამარჯვებით კვებულობდა. იქნება მართლაც ბევრჯელ გამარჯვება: ამისათვის იმას თავხედობა და გაქნილობა საკმაოდ ჰქონდა. მე არ ვიტყვი რომ იგი ცუდი გულისა იყო, მაგრამ არ შეიძლება კაცმა წარმოიდგინოს ამისთანა თავისმყოფაობით გაბერილი და სუბუქი ჭკუის ქმნილება, იგი მოკლებული იყო ყოველსავე იმ გრძნობას, რაც კაცს ამშვენებს და ამადლებს.

ბელტონი ამ დღეს გაგიუბით მხიარულად.

— მშვენიერი ქმნილებაა არა? სთქვა მან და დაჯდა.

— იშვიათი სილამაზისა, უზასუსა თავის მობაასემ.

— მაგრამ ის უშმაკია, განაგრძო ბელტონი.

— რა ნაირად შემოგვხვდა! უთხრა მას თავისმა ამხანაგმა, რომელიც იმის უბედობით ერთობოდა.

— არათუერია გასაკვირველი, არათუერი! წარმოსთქვა ბელტონი.

— რამდენი ვატანციე იგი მოვარის შუქზედ კადრილი, გალობი და კალსი!

— მე მეტოდებოდა ის საბრალო ქალი, რომელიც მუხთაღს ბედს დაეხლოვებინა ბელტონისთან.

— სად გაიციანთ თქვენ იგი, ბედნიერო ახალ-გაზდა?— ჰკითხა მას ამხანაგმა.

ბელტონი უშნო სიცილით მადლობა გადუხადა მას კომპლიმენტისათვის და უთხრა:

— მელლეში, საგონნეს ახლო.

— იგი მოვიდა ამ ქალაქიდან. მე ყურები ვცქვიტე. იმის ძმას იქ მშვენიერი აგარაკი აქვს. ეს მდიდარი ხალხი, რომელიც განცხრომით სცხროვებს, ძალიან ალერსიანია და სტუმრის მიმღები.

(დმერთო ჩემო! ეს ის არის!)

— მე ხშირად მივდიოდი მასთან კიზიტად და ვსერიწობდი იმ კეკლუტთან ერთად. ასე უნდოდა იმის ნახვა აი. მეტის-მეტი სიტხე! მეტის-მეტად დასაყოფიებულა ქალი!

ეს სისამაგლე გი ვეღარ მოვითმინე და პირი მოვარადე. მაგრამ ბელტონი განაგრძო დაწვრილებით ამბის მზობა, მე შუბლზედ ცივი ოფული დამასხა.

— შენ ერთი ეს მითხარ შენსა და იმ ქალის შორის რა ნაირი კავშირია? ჰკითხა ბელტონის მოზასემ.

— ხა! ხა! ხა! თქვენ ძალიან ცნობის მოყვარე ხართ, მიუგო ბელტონიმ სიცილით.

— მე ვსუდამ რაშია ც არის საქმე, წარმოსთქვა მოზასემ: — თქვენ იტყვით თავს დინჯად, იმიტომ რომ არათუკი შეგიძლიანთ სთქვათ.

— შეიძლება, შეიძლება. მართლა და მე თქვენ აი რას გუტყვით: ამ დღიდან ერთი კვირის შემდეგ თუ რომ ჩემს გუგლუს სანახავად ერთი ადგილი არ დავანიშნინო მას ბელტონი ნულარ ვიქნები.

ქანტაზიოს მოსულამ მოსპო ეს ლაპარაკი. იგი მოვიდა თანჯარასთან და უეცრად დამინახა. მე ვანიშნე მას რომ ჩემი იქ ყოფნა არ გაემხილებინა. ბელტონი და თავისი ამხანაგი მალე წავიდნენ. მეც გამოკედი სამალულიდამ.

— რა არის, — მკითხა ქანტაზიომ, რომელმაც შემამჩნია თუკის წასულა.

— ნურათუკს მკითხავთ, დროზედ უკუვალთუკს გაიგებთ, — იქნება ხვალაც, მომეცით ერთი სტაქანი წყალი. ესლა ნახვამდის, და ტორტმანით გამოკედი.

ყოველი ბელტონის სიტყვა ნახევრისადაც მეტომოდა ხელმე გულზედ. ყოველივე იმის სიტყვა ცენტლის ასობით იბეჭდებოდა ჩემს თავში. რხ! რატომ არ მოკვდი, სინამ ლილასს ვნახამდი? მე მას ერთი-ორად გადავუხდი ჩემს ასე ტანჯვას. მაგრამ რაგორ გადუხადო, რომ მას მე არ გუყვარვარ, და ეს ბელტონი ვი ჰყვარებია? ეს თუკი მე განწირულებაში მაგდებდა. ვილაცა ბელტონი გაკხადო ჩემს მეტოქედ! მე ჩემს თავს დამცირებულად ვრაცხავდი. მე

შინდობდა, რომ ეს სულელი მამკვდაჩიყო. ეს რაგორ მოხდა
 რომ იმისთანა მშენიერება ქმნილება დაუგდო უური სულელს
 და არ ეზიზღებოდა იმის ცქერა? ან იქნება მართალი იყოს,
 რომ თვარისეკლობის გუნდრუკი, რა გინდ უხეირო იყოს,
 გინდ რომ კიდევ შეჭმუნული იყოს, მაინც უოკელთვის მო-
 წყალებით მიღებულ იქმნება სიტურთვის საკურთხეველზედ.

რაგორ გაიარა ამ დღემ არ შემოდღიან ვსთქვა. მე აღე-
 ჯებული და გამოსულელებული ვიყავ. მხოლოდ საღამოზედ
 ცოტათი დაკმშვიდდი. მე მაშინვე გადავწყვიტე მომესძო ლი-
 ლასთან უოკელივე კაკშირი: «იგი გაიგებს ჩისთვის. მე მი-
 ვსწერ მას უოკელისთვეს, რაც ვი გულში მაქვს.» კერედ მე
 დაკვქეა და დავიწყე წერა მაგრამ ვცან რა ამის მოუხერხებლ-
 ბა ლილლანზედ, გაუსდელი დაკვბდე ლოგინზედ და დაკვიდნი.
 მაღე ისევე გამომეღვიძა, გულზედ ცოტა მომშვებიყო: სისხლი
 აღარ მიდრუღდა, მე გულ-გრილად დაგუნწყე უურება ხემს მდგო-
 მარეობას. იქნება ბელტონის გადმოკვრით ლანჯარავი გაზვი-
 დებულად იყო. ერთხელვე გადავწყვიტეთ. ესლას საკმარედ ვარ-
 გად ვგრძნობ ხემს თავს და შემოდღიან წერილის მიწერა. და
 აი კვალად დაკვქეა სტოლთან.

მომეტებული ღამე იმაში გაკატარე, რომ რასაცა ვწერდი,
 ისევე ვწვამდი. გათავება ველარ მოვასხერხე: ერთი წერილი ძა-
 ლიან რბილი იყო, მეორე ძალიან მკვასხე; მესამე წერილი უფ-
 რო მომწონდა, მაგრამ ძალიან გრძელი იყო. რა საჭიროა
 ამდენი ყბედობა? საკმარისია სამი ამისთანა სტრიქონი: «შე-
 მთხვევა იყო და მან გამხდა თქვენი ერთი საიდუმლოს მიუღ-
 ბელი. თქვენ გიყვართ სხვა: მე ამის წინააღმდეგ არაფერი შე-
 მოდიღიან ვსთქვა. დაკაკშირება ნებაზედ არის დამოკიდებუ-
 ლი. მე მხოლოდ შემოდღიან დაგემდურეთ იმაზედ, რომ ეშმა-

გუჩად მეჭეოდით; მაგრამ რისთვის? მშვიდობით, ბედნიერ-
იყავით. გიბრუნებთ თქვენ წერილებს და თქვენი სიყვარულის
ნიშნებს! ჩვენს შორის უკუაღივრო გათავებულა.»

ვითომ ბელტონი იმას მართლაც უყვარს? არა მგონია;
იქნება მარტო ეპიკურეობა და მას. «თქვენ გიყვართ სხვა,»
ეს მეტის-მეტი მკვასხე სიტყვები იქნება. ასე სჯობიან გამო-
ცვალოს: «თქვენ მიუცით ნება სხვას, რომ ეფიქრა ვითომ თქვენ
გიყვართ იგი,» არა ესეც მეტის მეტია. რისთვის არის მე-
ტის-მეტი? საიღამ ვიცი, რომ მას ის არ უყვარს? იქნება იმის-
თვის იგი მშვენიერია. ქალები ჩვენის თვალით არ უყურებენ. თა-
ვი ძალთან დამიძიმდა, — წერილის დაწერა სახვალად გადავდოთ.

დაწყობილი იმის წერილებიდან მე შევადგინე დაწვრილე-
ბითი სია უკუაღივროსა, რაც მისგან მივიღე. მე გადავიკითხავდი
ხალმე უზგიერთა იმის წერილებს და ხანდახან დიდ ხანს
გაკვირდებოდი იმ ადგილებს, რომლებიც მე გუფს მიკლავდენ.
ქისა, რომელზედაც იმის თმებისაგან გამოქსოვილი ჩემი სახე-
ლის ჰირველი ასე იჯდა; ოქროს ბეჭედი გუფით, რომელ-
საც ისარი ჰქონდა გაყრილი; ცოტა თმა, ჩემი ხელით შეჭ-
რილი; თეთრი ხელ-სახოცი, რომელიც ერთხელ მე გამოვარ-
თვი მთლად იმის ცრემლით დასველებული; რამდენიმე დამჭე-
ნარი ვარდი, — აი უკლავ, რაც კი მე მქონდა იმისგან. ეს ცო-
ტა იყო; მაგრამ ჩემთვის რა განძს შეადგენდა! ვერ წარმო-
დგენთ რა მწუხარებით ვესალმებოდი უკლავ ამ ნივთებს. ცრე-
მლებ მოჩუქდის უკუაღივრო ერთს ჰაკეტში ჩავაწეე და დაბეჭ-
დე. «როგორ! ნუ თუ უკლავ ეს უნდა დაკუბრუნო? ნუ თუ
არაფერი დამჩება მე იმისგან? არა, ეს შეუძლებელია.» ბეჭე-
დი გავტეხე. იქიდან ამოვიღე ცოტა თმა და დაბეჭდე. გათუ-
ნებამ მომასწრო ამ საქმის დროს.

ჭანტაზიო, რომელიც ჩემთვის სწუხდა, ადრინად მო-
 ვიდა ჩემთან. მე მომავინდა ჩემი წინა დღით მიცემული პი-
 რობა. ესლა რომდესაც უკვლავური გათავებული იყო, მე შე-
 მძლარ უკვლავური მეთქვა იმისთვის. დაკუძახე ცეზარს და
 მარიკეს სუუკვლავური დაწვრილებით ვუამბე რაც კი მოხდა მე
 და ლილასს შორის, დაწყობილი იმ საიდუმლო წერილიდამ,
 რომელიც მე იმისგან მივიღე, ვიდრე ამ წერილის დამწერის
 პირის-პირ გაცნობამდე. მე გამოკუცხადე მათ ჩემი გადაწყვე-
 ტილებს ლილასთან კავშირის მოსპობის შესახებ და წავუგო-
 თხე მათ შავად დაწვრილი უკანასკნელი წერილი. ჭანტაზიო
 და ცეზარი იმ აზრისანი იყვნენ, რომ მე მეტის-მეტად გა-
 ზვიადებ ამ შემთხვევას. ლილას, რომელიც ჩემი ნამბო-
 ბიდაძა სჩანდა, ნამდვილი ბავშვი იყო და უკვლავი შეცოდება
 უნდა მიმეტეკებინა. ძალიან შესაძლებელია, რომ იგი კვლავ-
 ცობდა! მაგრამ იმის კვლავობა და ბელტონის სიუკარული
 ძალიან შორი-შორს იყო. განა ბელტონი სულიერი არ იყო?
 რომელი შეიძლება კანმა ნამდვილად დაიჯეროს იმისი ლაპა-
 რაკი? ვინ იცის, იქნება მას უნდოდა იმაზედ ლაპარაკით გა-
 რთობილიყო? მაინცა-და-მაინც ეს წერილი ძალიან სასტიკია,
 ძალიან შეუბრალებლად დაწვრილი. არ შეიძლება ამის გაგზა-
 ვნა. ამისთანა საჭმე წერილით არ გარიგდება. მე უნდა მქონ-
 დეს ლილასთან პირდაპირი გულ-ახდილი ლაპარაკი. ამის
 შედეგს გადასწყვეტს ჩემი ქცევა.

ამ საბუთებმა ცოტა არ იყო დამამშვიდეს მაგრამ არ დამარწმუ-
 ნეს ჭ არ გამომაცვლიენეს ჩემი აზრი ლილასს კავშირის მოსპო-
 ბისა. მე დიდად ბედნიერად გვრძნობდი ჩემს თავს, რაკი ვხედავდი
 რომ ჩემი ამხანაგები იცვავდნენ იმას! «ძალიან კარგი, დეე რომელიც

თქვენ გინდათ ისე იყოს: მე აღარ მივსწერ. მე მოკვლასაწარს-
კები მას და ვუამბებ ყოველისთვის, რაც კი გულში მქვს. ეს
ძალიან კარგი იქნება: ამ საშუალების წყალობით მე იმას კი-
დეკ ვნახავდი.

რამდენიმე ხნის შემდეგ მშვენიერი დარი დადგა და ამას
მოჭყვას ლილვას წერილი, რომელშიაც ბაღში შეხვედრასა მწერ-
და. მე წავილე თან პაკეტი, რომელშიაც იყო წერილი და სუ-
კნიერი. გიორგობისთვის მშვენიერი დილა იყო. წმინდა ჭე-
რი იყო. მზე სასიამოვნო სითბოსს ჭებუნდა არემარეს. ლილ-
ვას შეხვეული მდიდრულ ჭურჭში, თითქოს ბედნიერებით ბრწყინ-
ნავდა. არას დროს არ მინახავს ის ასე მშვენიერი. გაუთლუ-
ლი უნდა გუოვილიყავ, რომ ამეშფოთებინა იმისი ასეთი ნა-
თელი და ბრწყინვალე სიმხიარული.

მაინც შუბლი მოჭმუნული მქონდა, რაც მაშინვე შემა-
მხნია მან.

— რა არის თქვენს თავს? მკითხა მან.

მე არ ვიცოდი რა მეთქვა იმისთვის.

— მე ვნახე ცუდი სიზმარი, რომელიც მოსვენებას არ მა-
ძლევს, მივუგე მე, თუმცა არ მესმოდა კი, რას ვამბობდი.

— ოხ! ეგ მეტის-მეტია, შეჭვირა მან გულთანის სიცილით:

— ჭკუა დამჯდარს და შეთქმულთ რიცხვში მუდგის ვაცს სი-
ზმრებისა ეშინიან, როგორც ბავშვს!

— ბერძნები და რომაელები, ბავშვები კი არ იყვნენ, მაგ-
რამ სიზმრებს დიდს მნიშვნელობას აძლევდნენ, ჩემი სიზმარი
ისე ჭკავს ნამდვილს, რომ მევე გეკითხები ჩემს თავს: ეს ხომ
სიზმარი არ არის მეტი.

— თქვენ ჩემში დიდს ცნობის მოყვარეობას აღვიძებთ, სთქვა

ღიღღამ, თითქოს ჩქარობთ გაგებას.—ახა ერთი მიაშბოთ კბ
გამოუსადგეგარი სიზმარი.

— დიდის კმაყოფილებით! მე მესიზმრა ვითომ ბალკონზედ
კიყავ თანჯრის უკან დამალული.

— როგორც მე კიყავ დამალული ალგოკში უკანასკნელ კარ-
ნაკალის სამშახათ დღეს, შეაწყუტინა მან სიტყვით.

— სწორედ, ოთახში ვი ორი კაცი იყო და იმათში ერთი
მეორეს სიუვარულის საიდუმლოებს უამბობდა. მას გაეცნო
სოფელში ერთი მშვენიერი ქალი, ცოტა ძალიან ტელქი და
სხ. იქნება იმ ქალის სიტყურთუ ისე კარგად არ ასწერა, რო-
გორც რიგი იყო, მაგრამ მაინც მდიდრულად აღწერა. სიტხე
იყო, ამბობდა იგი; იმისთანა ტელქი ქალის წარმოდგენა მხელი
იყო...

და მე სიტყვა სიტყვით გავიმეორე ბელტონის ნაამბობი.
ღიღღამ თითქოს ჯავრობდა, რომ მე ვლახარაკობდი და ამას-
თანაკე ძალიან შიშობდა, რომ ლახარაკში რაღაც ნაღველი
იხატებოდა. მე განუვარძე:

— ესრედ ახალგაზდა კაცი თავისუფლად ეტროფოდა ქალს.
რაკი ის კაცი ტანციობაშიაც და მარტო სეირნობაშიაც იმის
კავალერი იყო, ამისათვის მას კარგად შეესწავლა იმის სიმშვე-
ნიერე. ამისთანა ტროფობას, შესაძლებელია, შეეპურო ქალის გუ-
ლიც,—თვითონ ის უმაწვალაც ასე თექრობდა, იმისთვის რომ
იმან თავის საუბარი ამ სიტყვებით დაახლოლოვას: „თუ რომ ამ
კვირას მე იმას ერთმანეთის შესახვედრად ადგილი არ ღავანი-
შინო, მაშინ მე ჩემის სახელიდამ ხელი ამიღია“.

— რას ნიშნავს ეს სამწუხარო ამბავი? რათ მიაშობთ მე
მაგას? ჭკითხა ღიღღამ ალღვეებით.

— განა თქვენ ვერ მიმხვდარხართ? წარმოვსთქვი მე მწარე ღიმილით.

— მე? არა. თქვენ მე მაშინებთ.

— მართლაც? ვუთხარ მას დაშტერებით, და თანაც დაგუდა-
ტი:

— განა თქვენ ამ სამწუხარო ამბავის გმირო არა ხართ?

— მე? შეჭყვიარა მან, და გაწითლდა.

— დიაღ, თქვენ! თითონ ბელტონი სთქვა ეს. ბელტონი
— ბედნიერი მომაკვდავი.

ახ! თუ რომ მას შესძლებოდა გაბრახება, თავის თმების დაგლეჯა და ფეხ-ქვეშ თელვა, რომ გამოეჭკრთა მოდა თვალები-
დამ სიამხარტავნის და სიმძულვარის ელვა, დაეწეკლა ის კა-
ციც და მეც—რა ნაირად მომეშებოდა გულზედ! მაგრამ ეს
არ იყო, იგი მოკლულსა და განადგურებულსა ჰგავდა; ერთი
სიტყვით—მასში იზოკებოდა ყველა გრძნობანი ბოროტების
გარდა.

იქნება მე ვარ დანაშაული, წარმოვსთქვა მან ერთის წუთის
სიჩუმიან შამდეგ. დიაღ, მე ვხედავ, რომ დანაშაული ვარ. მაგ-
რამ ღმერთის მოწამე, მე ღირსი არა ვარ იმისთანა საუკედუ-
რისა. მე არავითარი ცუდი განზრახვა არა მქონია. მე არ მი-
ყვარს ის კაცი.

— თქვენ იმას ამხნეკებდით? ჰო, თუ არა? წამოვიძახე მე:
— აი რაშია საქმე.

— მას შეეძლო ეფიქრა, რაც უნდოდა; მაგრამ ჩემი განზ-
რახვა ასეთი არ იყო. თქვენ ჩემზედ გულ-ნაკლულად იყავით,
— თქვენ ეს კარგად გახსოვთ, ის კი ისეთი მხიარული იყო
და გამართობი! მეც, როგორც სუბიუქი ჭკუის ყმაწვილი, მო-

უფიქრებლად მოვიქცე. მე ვსაჭიროებ პატიობაში. ავი გწერ-
დით ამასეულ.

— ეს იყო თქვენის სვინიდისის ხმა, თქვენ ჰგონებთ
თქვენს თავს დანაშაულად ჩემს წინაშე.

— თქვენ ძალიან სასტიკად მეპყრობით. მე ვხედავ ბევრს
ახალ-განდა ქალებს, რომელნიც უმწკვილე-გატყებისაგან ისეთსაკუ-
ნიშნებს იღებენ სახსოვრად, როგორც მე მივიღე ბელტონი-
საგან. — და ეს არავითარს უკმაყოფილებას არ ახდენს მათ
შორის.

— დიაღ. მაგრამ ის არის, რომ რაც სხვის შესახებ საყურად-
ღებო არ არის, ბელტონის შესახებ საყურადღებოა. განა
თქვენ არ იცით, რომ ის კაცი გარყვნილია? იგი რასაც კი
მიუკარება, უკუღას ჩირქსაც სცხებს.

— ღმერთო ჩემო! ეგ მე საიღამ მეცოდინებოდა? და ახლაც
რა ვქნა?

მე ნება არა მაქვს მოგცეთ დარიგება, თუ როგორ უნდა
მოიქცეთ; მაგრამ ვაღიბებულა ცხადია. მე უნდა თქვენ გამე-
გემშვიდობოთ.

— როგორ! თქვენ მე გატყვევებულს მხედავთ და ისე უნდა
გამეშორდე, რომ ერთი სანუგეშო სიტყვა არ მითხრა?

— მე არ ვჯავრობ და ყოველი დანაშაული მიპატიებია;
მაგრამ ჩვენ უნდა გაგეშორდეთ ერთმანეთს. აი თქვენი წერი-
ლები.

რადგანაც ის არც კი გაინძრა წერილების გამოსართმე-
ლად, ამისთვის პატივი იმის ახლო სკამიკაზედ დავდე. „ღმერ-
თი იყოს თქვენი მთარგული!“ ამ სიტყვებით მე წაკედი ბადის
კარებისკენ.

მოახლე გოგოს ყვირილმა შემაჩერა; მე მივიხედე და

დავინახე მიწაზედ მწოლიარე ლილვსა. მე გავექანე იმისკენ, იგი უგრძობლად ეკდო. ჩვენ ფთხილად ავწიეთ, რომ გადაგვეტანა მომიჯნავე ბაღში და ფთხილად დაესვით სკამიკაზედ.

— გამსრისეთ ფუხით, ამბობდა იგი, — მოძვალით და ხუკი დამტოვებთ ამ ნაიჩად. თქვენ არ შეგიძლიანთ ასე მოძუყრათ. არა, თქვენ ვერ გაჭბუდავთ, თქვენ ამას ვერ ჩაიდენთ. თქვენ ყოველივე ეს ჩემს გამოსაცდელად ჩაიდინეთ, არა? მე თქვენი ბავშვი ვარ. ჩამდენჯერ დაგიძახნიათ ჩემთვის ბავშვი, თქვენ უნდა შემობრალათ.

რად უნდა მექნა, უნდა დავთანხმებულყავ. მე ვაპატრიე მას, და ავაყენე; მე ისევე საყვარელს ბავშვს ვუძახოდი; მე ავიღე შეგროული წერილები; რაც კი შემიძლო იმის ტანჯულის სულის დასამშვიდებლად, არათურს არ ვზოგავდი. რადგანაც ის არ მიშვებდა შინ, სინამ პირობას არ მივცემდი, რომ მეორედ დღეს მივიღოდი, — მეც პირობა მივეცი. დავამშვიდე იმის გული და ვაკშოვრდი ერთმანეთს.

მე ვნახე იგი მეორე დღეს დილით, იმას სახეზედ ეტყობოდა, რომ გუშინდელს ამბავს მასზედ ძალიან ემოჭმედნა. მე შეველა ღონისძიება ვიხმარე იმის დასამშვიდებლად და გასამსნეკლად. მე მხიარული სახე დავიჭირე, რისაგამოც იმას პირზედ დიმილი მოუვიდა და სახეზედ დამშვიდება დაეტყო. ლილვს ისეთი მგრძობიარე იყო, რომ შეეძლო, ხუთი წამის განმავლობაში, ხან გულ ამოსკვნით ეტირნა და ხან მეტის-მეტს სიმხიარულეს მისცემდა.

საჭმე ჩამდენიმე ხანს ვარგად მიდიოდა; მაგრამ მე ბუნდნიერად არ ვგრძობიდი ჩემს თავს. ჩემი რწმუნება მისადმი, ვინც მიუვარდა, შეირყა და დამაბუნდა.

თ ა გ ი XXVII

ფანჯარის დატუსაღება.—ჩვენი გაჭირვება და უღონობა.—მოულოდ-
ნელად საქმის დაბოლოება.

თუძცა ლილასს წინანდებულად აღარ ვერწმუნებოდი, მაგრამ ეხლა კი უფრო ძალიან მიუყარდა, სინამ წინად. ჩვენ უფრო დიდს ფასს ვსდებთ იმ განძს, რომელსაც გვეცოდნებოდა. არიან კაცები, რომელნიც სიუყვარულს უეჭოდ ვერ წარმოიდგენენ. რაც შემეხება მე, უეჭოდაც იოლად წავიდოდი, ამისთვის რომ ეჭვიანობამ ძარბათაღია გულის თქმის გამომდევრა, მაგრამ ჩემი კეთილ დღეობა კი შემცირდა ლილასთან ერთად, რომელზე ფიქრითაც წინად გულთ ვსტებებოდი, ეხლა სხვა პირსაც ვირდგენდი თვალწინ, რომელიც სამაგული და საზიზღარი იყო. ერთი ის აზრი, რომ იმის მშვენიერებამ სხვა დაატებო, სრულად ამცირებდენ მას ჩემს თვალში და ხანდახან აღარც კი მინდოდა იმის სახე წარმოედგინა. დიდი რამ შემთხვევა იყო საჭირო, რომ ამ მდგომარეობიდან გამომეყვანე.

ერთხელ შუალამისას, როდესაც დაძინებას ვაპირებდი, ჭეხილამ შემომესმა ხმა, რომელმაც რამდენჯერმე ჩემი სახელი დაძიძასა. მე გავალე ფანჯარა და კვითხე ვინა სარ მეთქი.

— მე ვარ, მომიგო ბიძა-ჩემმა ჯოჯანომ: ჩამოდი და კარები ხელს გამიღე; შენთან სალაპარაკო მაქვს.

რაკი ვერ გავიგე, თუ რათ მოიჭრა ამ დროს აქ ბიძაჩემი ჯოჯანი, რომელიც ჩვეულებრივ ათს საათზედ იძინებდა ხოლმე, მე შემკრთალი ჩაკედი ძირს და კარები გავალე.

— რა ამბავია ბიძაჩემო?

ბიძაჩემმა ჯოჯანომ პასუხი არ გამცა, გამომართვა ლამპა, შემოვიდა ჩემს ოთახში, რომლის კარიც მაშინვე ჩაკეტა და დაიწყო ოთახში ბოლოთის ტემა.

მხოლოდ მაშინ შევნიშნე, რომ იგი ძალიან გაჯავრებული და აღუვებელი იყო.

— რა ამბავია, ბიძაჩემო? გაუძეულე მე.

— რა ამბავია! რა ამბავია! შეჭყვირა ბიძაჩემმა ჯოჯანომ:— შენ ძალიან ძალე გაიგებ რაც ამბავია. ავი გეუბნებოდი, რომ თუ ტეტხლთან თამაშობას თავს არ დაანებებთ, ხელებს დაიწვამთ მეთქი. ავი გეუბნებოდი, რომ თქვენ მხოლოდ იმას იზავთ, რომ ყველას ჩამოგაღწიოთ მეთქი. სხვას ვერაფერს იზამდით, ვერა. ამ დამთხვეულს უმარჯვილ-კაცობას ყველა თავის ნებად უნდა გააკეთოს. იგინი დიდს ჭკუასა ჩემულობენ, მაგრამ რაღესაც ნამდვილ ჭკვიანს კაცს შეხედებთან, რომელიც ეუბნება მათ: «ერიდეთ!» — თუ! იმათ ეჯავრებათ იმის დარჩება და უბედვარად სთვლიან. ღმერთმანი თავი მამაძულეს ამ დამთხვეულებმა.

ეს წინასიტყვაობა რომ წამიკითხა, მან დაახალა თავის ჭეუდი იატაკზე და მერე თვითონაც დაეცა სკამზე და დაიწყო ფრჩხილების კნეცა.

— თუ ღმერთი გწამთ, ძია! ნუ მტანჯავთ. მითხარით რა მოხდა.

— ჭანტაზი დაიჭირეს; სხვაც ბევრი დაიჭირეს და კიდევ ბევრს უპირობენ დაჭერას. შეთქმულება, საიდუმლო საზოგადოებანი, სახელმწიფო დალატი... საჭმე საღწიობელსა შეხება—სხვა არაფერი! აი რა მოხდა: ამბობენ რომ მთავრობას ასი კაცი მეტი ჭყავს სახეში, რომელნიც საიდუმლო საზოგადოების საჭმეში არიან აგროულები; დიაღ, ასი კაცი, რომ-

მეფთ რიცხვშიაც, გინდა დაგენამლეკები, შენც იქნები. ჯანაბას ვპელა უმაწვილი კაცები! იგინი მხოლოდ მაშინ არიან ბედნიერები, როდესაც თავს მახეში ჰყოფენ. რა ღმერთი გამიწერა, რომ მე შენ კახუცინობა დაგიშალე!

ამ დიდხნის ლაპარაკის განმაკლობაში, მე მხოლოდ ერთი ფრანა გავიგე; ეს ფრანა ყურში ისე მიზრუნდა, როგორც მიტკალებულისთვის დარეკილი წარი და სისხლის დენას მიუყენებდა ძარღვებში.

ქანტაზიო დაიჭირეს! ეს ნიშნავდა: საიდუმლოდ იმის გასამართლებას, სამხედრო სამსჯავროს გადაწყვეტილებას, რომელსაც კარებ ჩაკეტილ წაღასში გამოცხადდენ; ვინ იცის, იქნება არც ვეჭილი ჰყავდა დამნაშავეს; ყოველივე ეს სიკვდილს მოასწავებდა. სამწუხარო საქმის სხვა-და-სხვა ფაქტები აშოკოთებდენ ჩემს შემკრთალს გონებას.

— იმასუნდა ვუშეკლეთ, ძია, უნდა ვუშეკლეთ. შევევირე მე შიშისაგან თითქმის გონება გამოცლილმა.

— სისულელეს ნულარ ვილაპარაკებთ! მითხრა ძიამ: კიმეჭედეთ დამჯდარის ჭკუა-გონებით და, დაწყობილ შენგან, წინდაწინ იმათ გადარჩენაზედ ვითუქრეთ, რომლების გადარჩენაც შეიძლება. გამიგონე, შენ მონაწილეობას იღებდი იმ საქმეში თუ არა?

— თუ ღმერთი გწამთ, ძია, ჩემზედ ნურას თუქრებ. ვსთქვათ ვიდეც ვიღებდი მონაწილეობას! მერე ვინ რა იცის ამისი; მე თვითონაც კარგად არ ვიცი!...

— დარწმუნებული ხარ იმაში, რასაც ამბობ? მკითხა ძიამ, ცოტა დამშვიდებულის კილოთი.— გახსოვდეს, რომ ამასზედ არის დამოკიდებული შენი სიცოცხლე ანუ სიკვდილი; საქმის გარემოების დამალვა სრულადად დაგლუპავს.

— გოფიტები, ძია, რომ არც მე და არც ცეზარს არათუარი გვიშავს.

— ცეზარს! განა ცეზარიცა! შეჭვივია ბიძახემმა ჯოჯანიმ და მარიკე ხელი შეხლში შემოიკრა: სწორედ ეგლა აკლდა! ცეზარიცა! ეს რატომ მასშინვე არ ვიფიქრე? ეს სისულელეა, ნამდვილი სისულელე! თქვენ იქამდის არ დაწყენარდებით, სინამ საღრხობელაზედ არ აგიყვანენ.

— ძანტაზიო... ძია, ძანტაზიოზედ ვიფიქროთ, რომელიც განსაცდელში იმყოფება, რაც უნდა იყოს, ის უნდა გადავარჩინოთ, ცა და ქვეყანა შეკძრათ და ის ვი საზურობილიდამ დავიხსნათ!

— დავიხსნათ საზურობილიდამ! შეჭვივია ბიძახემმა ჯოჯანიმ და აიწია მხრები.— დიაღ, რასაკვირველია, აბრეშუმის გობის შემწეობით, რომელიც „სევილიელს დალაქში“ არის. ღმერთმანი, შენ ჭკუაზედ შემცდარხარ. ნუ თუ შენა გგონია, რომ საზურობილები ფათისაგან არიან აშენებულნი? გინასავს რომდისმე ციხე? იმის განიერი კედლები და სქელი რკინის კარები? შენ რასა მცნებობ!

— ამბობენ, რომ რაც უნდა ძნელი გასაღები კარები იყოს, მჭროს გასაღებით გაიღებო.

— მართალია; მჭროს ბეჭი შეუძლიან, მაგრამ ყველაფერი ვი არა. ამასთანავე, ვსთქვათ, შენ მჭროს გაქვს, მერე ვის მისცემ? საზურობილებში ათასი თანამდებობის პირია, რომელნიც ერთი ერთმანეთს თვალ-ყურს ადეკნებენ. სიცოცხლე ყველასთვის სიცოცხლეა, ხედი საბრალე ბავშვი. უკეთესი არ იქნება, რომ ჭკარში გომეგების შენებას თავი დაანებო და საფუძვლიანად დაიწყოთ ლაშარაკი?

— თქვენი საფუძვლიანი ლაშარაკი განწირულებასში მაგდებს!

— ეხლა იმის მეტი არაფერი შეიძლება, რომ დაწვე და დაიძინო. იქნება შენი მეგობრის მდგომარეობა ეგრე სამწუხარო არ იყოს; შემდეგ ვნახეთ, თუ მას როგორ ვუშუქლოთ; რაც კი ვაძინებ შეიძლება, ყოველისთვის მოვიხმაროთ. მე ვამბობ რაც შეიძლება, გესმის თუ არა? სინამ კი ჭკვიანად მოიქცე, — ერთს უბედურებას მეორე უბედურებასაც ნუ დაუმატებთ. ღამე მშვიდობისა.

მე ძალიან მინდოდა ცუხარი გამეღვიძებინა. მაგრამ მე მეცოდებოდა იგი: არ მინდოდა სამწუხარო ამბებით დამეწვია იმისი მუწრდობა. «ის უჩემოთაც მაგე გაიგებს ამ სამწუხარო ამბავს!» მე დავწეი, მაგრამ მთელს ღამეს თვალი არ მიმხუჭავს, სულ იმაზედ ვფიქრობდი, თუ როგორ მეშუქლა ჭანტაზიისთვის, — მაგრამ საუბედუროდ ვერაფერი ვერ მოვიფიქრე.

იმ პლანის აღსრულება, რომელიც ჭანტაზიის გაქცევას შეეხებოდა, თითქმის არა ხერხდებოდა; პირველად, ძნელი იყო გვემოვნა იმდენა ფული, რომ სატრუსადოს მცველები მოგვესუიდნა. მე მაშინვე აღილა მომაგონდა, რომელიც მდიდარიც იყო და დიდ-სულლოვანიც: შეიძლება მდიდარიც იყო და დიდ-სულლოვანიც, მაგრამ ხუთი ათასი ფრანკი კი არა ვქონდეს ამ წამს ხელად; შეიძლება აღილაც ამ მდგომარეობაში ყოფილიყო, რადგან უფროსი მის ჭყავდა. მაგრამ ვსთქვით საჭირო ფული ვიმოვნეთ; ვის მივცეთ ეს ქრთამად? ვსთქვით ფული მე მაქვს ხელში, მე რე როგორ უნდა მოვიქცე? ისე არა, რომ დავარსუნო საპურობილის კარები და გამოვიხმო უფროსი გუმბგი, როდესაც მე მაზედ არავითარი ცნობები არ მექნება შეკრებილი. და როდესაც მე და ის მარტო დავრჩებით, უნდა ამოვიღო ფული და ის წინდაუხედავად მივცე? ვსთქვით

იგი ადვილი შესასყიდი იყო, მერე არ შეეშინდება იმისი, რომ ვაი თუ მასეს მიგებდნენ? როგორ დაკრწმუნება იგი უნდა იყოს უმადოებს კაცს? თუ რომ არ ვიპოვნი იმისთანა კაცს, რომელმაც საჭმე იცოდეს და მითხრას: „მიმართე საზურობილის ამ-და-ამ მოსამსახურე პირს, მე იმას ვიცნობ, ის უკლავს გააჩივებს“, მაშინ მე ჩემი განზრახვა არ შემიძრულდება და ჩემს თავსაც საფრთხეში ჩაკვდებ. დიდა, ბიძა ჩემი ჯოჯონი მართლაც მეუბნება. საზურობილის გუშაგის დახმარებით ჭანტაშიოს გაქცევაზედ ფიქრი არც კი შეიძლება.

ნუ თუ არ შევარდეთ საზურობილეში და არ გამოვიტაცოთ ჭანტაშიო? დიდი ხნის ფიქრის შემდეგ დაკრწმუნდი, რომ არც ეს შეიძლებოდა...

დილით ადრე ტეზარი გავაღვიძე და სამწუნარო ამბავი შევატყუობინე. ახლა მრავალ დაკრწმუნეთ ფიქრი იმაზედ, თუ როგორ გვეშეკლა ჭანტაშიოსთვის. ჩვენ განვიზრახეთ ჭანტაშიოს მშობლებთან წასვლა, მაგრამ ჯერ ადრე იყო.

ჭანტაშიო ძალიან საყვარელი შვილი იყო თავის მშობლებისა. იმის დედ-მამა ძალიან შეწუხებულები დაგვხვდნენ. იმათ გვიამბეს, რომ წინა ღამეს, როდესაც ჭანტაშიო ჩვეულებისამებრ თერთმეტს საათზედ შინ დაბრუნდა, კარბონარების ხრკამ პოლიციის გომისარის წინამძღობლობით დაატუსაღეს იგი. იმის ქალაქები სულ გადაშინჯეს და ზოგიერთები თანწაიღეს, თუძცა იმათში მთავრობის წინააღმდეგი არა ეწეოს რა. ჩვენ გულ-მოკლულნი შეკედით ჩვენის მეგობრის ოთახში, იქ ყოველისფერი ისეკ ისე იყო, როგორც მას დაეტოვებინა: ბაირონის თხზულების ერთი ნაწილი სტოლზედ იყო გადაშლილი, დაუთავებელი სიგარაც იქვე იდო და სიგარის გვერდით ქალაქები, რომლებზედაც დაეწეოს თავის აზრები პოეტის

თხზულების წაკითხვის გამო. გუშინდელს აქეთ არათუ არი გამოცვლილიყო, მაგრამ რა ხარი განსხვავება იყო! მთავრი მტრისგან ავლებულს ჰგავდა. მათ, რომელნიც მუხთაღს ბედს მეგობრებისაგან გაუშორებია, კარგად იციან, თუ რა სამწუხარო გაკლენას ახდენს კაცზედ ის ნიკთები, რომელნიც დაშორებულს მეგობრებს ეკუთვნოდენ.

მე ბიძახემს ჰირობა მივეცი, რომ სადილოებისას იმასთან შევიდოდი ამბის შესატყობრად. ბიძა-ხემს საქმის გარემოება კარგად გაგო: ათამდინ კაცი დაეჭირათ, მან მითხრა მათი სახელები და წლოვანება. იმათ შორის რვა უმაწილი კაცი იყისა და ოც-და-ათის წლისანი იყენენ (მათ შორის სძორაც), და ორიც ხანში შესული კაცი; იგინი ყველანი ადოკატები იყენენ ნაზის გარდა, რომლისაც დიდი იბუდი გეჭონდა, რომ ჭანტაზიოს დაიხსნიდა, მაგრამ საუბედუროდ თვითონაც ციხეში მოჭყოლოდა. მე და ცეზარმა ერთი ერთმანეთს განწირულებით შევხედეთ. რა ეჭნათ? მოდი ეჭიმს ჰედრეტის მივმართოთ. რადგანაც მე იმას ვიცნობდი, ამისათვის ეს საქმე მე ვიკითხე. მე ძალე გავიგე იმის სახელი, სადაც იყო და წაკული მასთან.

ეჭიმი ჰედრეტი იმ კაცებს ეკუთვნოდა, რომელთაც უმაწილობა თავის დღეში არ გამოუცდიათ. იგი შეიძლებოდა ოც-და-ხუთის წლისაც გგონებოდათ და ორმოც-და-ათისაც. იმას ძალიან ბინძურად ეცვა; ცხვირი ყოველთვის ბურნუთითა ჰქონდა გამოტენილი. «ნეტა რა ბედნიერმა ქარმა მოგიყვანათ ხემთან?» მე ყველაზე უფრო ჰირობდა. იგი ძალიან შეკრთა და დაიწყო ფიცხილი, რომ მე თქვენი საზოგადოების წევრი არა ვარ. მე დაგუბტიტე მას, რომ ისიც წევრი იყო... აქაც ვერაფერს გავხდი.

ეხლა მხოლოდ ერთი იმედიღა დაგვრჩა—გრათი ალბერტო. ჩვენ გადავწყვიტეთ წავსულიყავით მასთან. არც ცუხარს და არც ჭანტაზიოს გრადის სახე არ ენახათ, თუმცა ისინიც იქ იყვნენ, როდესაც მე გრათის სახლში საზოგადოების წევრად მიმიღეს.

ცუხარმა გამომცხადა სურვილი, რომ გრათთან მე წავალა. რომ გრათი აგველექებინა უცხარის ამბის შეტყობით, ჩვენ განვიზრახეთ გაგვეგო იმის ხასიათი, რისათვისაც ჯერ ის სხვა ადგილას უნდა გვენახა. ლილვამ, რომელსაც ამ საგნის შესახებ გამოვკითხე, დამისახელა ერთი უკახანა, სადაც იმის ძმა უოპულ-დღე დაიარებოდა და უურჩალ-გასეტებს კითხულობდა. მართალი უნდა სთქვას კაცმა: ამ შემთხვევის დროს ლილვამ დიდ-სულგონობა და გულუხვობა გამოიჩინა. იმან მომიცა არამც თუ ის ფული, რაც მას ხელში ჰქონდა, არამედ ძვირ-ფასი ნივთიულობაც, რომლების გაყიდვითაც კარგ ფულს ავიღებდი. ამასთანავე იგი დაგვპირდა, რომ თუ ფული კიდევ დაგაკლდებოდა, გიშოვნით.

ცუხარმა ნახა გრათი ალბერტო, რომელმაც სინარულით და გულ-წრთელად მიიღო. თუმცა იმასაც ძალიან გულთ უნდოდა ეშველა რამ დატუსაღებულულებისთვის, მაგრამ საუბედუროდ ისიც იმისთანავე მდგომარეობაში იყო, როგორც ჩვენ, ესე იგი ნაწიის დატუქვების შემდეგ მათის გარემოებისა აღაჩათური იცოდა. გრათმა მხოლოდ დაგვისახელა ორი დიდი პირი, რომელნიც ჩვენს საზოგადოებას ეკუთვნოდნენ და რომლებისგანაც შეიძლებოდა გაგვეგო რამე. პირველი პირი იყო მაღალი წოდების მსაჯული, რომელიც გათქმული იყო თავის სასტიკობით; მეორე უცხო ქვეყნის, გერმანიის მცირე სასახლის წარმომადგენელი. ამ გამოურკვეველმა საბუთებმა

ცოტა არ იყო დაგვაბრკოლეს, მაგრამ ვინ არ იცის, რომ უძაწვილი კაცობა აგრე ადვილად არ ისრის თავს დაბრკოლების წინაშე; ჩვენ განვიზრახეთ საჭმე დასხლოებით შევკეტეთ. ჩვენ გადავწყვიტეთ მიგვემართა ხსენებული მეორე პირისათვის. ეს მძიმე საჭმეცნეზარმა იკისრა; იგი იმავე დღეს წავიდა ელჩთან, რომელმაც მიიღო. ცეზარს ჯერ ბოდიში მოესადნა, რომ გახდა მისი შეწყობის მიზეზი და შედეგ საზოგადოების კუთვნილი ნიშნები ეჩვენებინა, მაგრამ ამაოდ. მაშინ ამან პირდა-პირ დაუწყო ლაპარაკი, მაგრამ ელჩს პირველ სიტუაჟივზე შეეჩერებინა და ეთქვა, რომ თუ კიდევ იტყვიოთ რასმე, ესლავს სალდათებს დაკუძახებო. მხოლოდ იმ გვარის პატივისცემას მახლოვებსო, რომელსაც შენ ეკუთვნიო. მერე ეთქვა კარზე გასულიყო.

რაკი აქაც ვერათერს გავხდით, ჩვენ ყოველივე იმედი დაკარგეთ. ცხადი იყო, რომ მხოლოდ ჩვენს თავს გაწყობდით და ჭანტაზიას კი ვერათერს ვშეუღლით. ნეტა ზემო ხსენებული ორი პირი მართლაც კარბონარების საზოგადოებას ეკუთვნოდნენ? ეს მე არ ვიცი და არც მეცოდინება, რადგანაც ისინიც ისე დაიხრცნენ, როგორც ნაზი. მარტო ჩვენ არ ვიყავით ჩვენის მეგობრის დახსნის შესახებ სასოწარკვეთილებაში ჩაკარდნილი. არც ერთი ეზოქა იმდენად იმედს არ იძლეოდა, როგორც ესლანდელი. როგორც ეს დრო ისე არც ერთი დრო ხელს არ უძაბრთავდა ხალხს, რომ განთავისუფლებულიყვნენ. ბეჯგიამ იმ ცოტა ხნებში მოიპოვა თავისუფლება, ბოლონია და მოდენიც აჯანყდნენ. საფრანგეთის რევოლუციის კარზედ გვადგა და გვირახუნებდა კარს, მაგრამ ჩვენ კარი ვერ გავუღეთ, ამისათვის რომ ხელ-ფეხი შეკრული გვქონდა. აი ეს უფრო გვაგებდა ჩვენ სასოწარკვეთილებაში.

ქანტაზიო ერთი თვე იყო რაც ცისეში იჯდა, იმისი ნათესავები ამაოდ ცდილობდნენ მიეღოთ ნება ქანტაზიოს სანახავად; მათ ცივი უარი უთხრეს. რაკი შეძლებულნი და გაუქნიანი გვარისანი იყვნენ, იგინი ცდილობდნენ მალაღ-წოდების კაცობთან, რომ დახმარებოდნენ შვილის საქმეში. დატუსაღებულების გასამართლებას დიდ ხანს გძელებოდა და როგორ მიდიოდა მათი საქმე, არავინ არათუ იცოდა: გენუაში კი ძალიან ცუდი ხმები დადიოდა. აწილობდნენ რომ ბევრი იარაღი დაიჭირესო; ლაპარაკობდნენ აგრეთვე რომ სიკვდილით დასჯა ბევრს გადაუწყვიტესო და ბევრიც ჩუმად დახორცესო. რასაკვირველია ბევრი ხმები გაზვიადებული იყო. მაგრამ საზოგადოება კი ძალიან აღუფრთხილებელი იყო.

საბედნიეროდ, ბიძა-ჩემმა ჯოვანიმ, თავის წყნარის და იდუმალის მოჭმელებით, მალე გაიგო ნამდვილად როგორც იყო საქმე და ცოტა არ იყო დაგვამშვიდა. ის ძალიან დაახლოებული იყო ერთს ძველ ჩინოვნიკთან, რომლისთვისაც ერთხელ ფულთა შემწეობა მიეცა და ამისათვის დღევანდლამდინ დიდი პატივისცემა ჰქონდა ბიძაჩემისა. ამ ჩინოვნიკსა ჰქონდა ქანტაზიოს და იმისი ამხანაგების საქმე გამოსამიებლად, — და იმასაც შეეტყობინებინა ბიძაჩემისათვის სხვა-და-სხვა ცნობები, რასაკვირველია, დაუფიცებინა კი რომ არსად არ გამეტყო.

ქანტაზიო იმაში გაამტყუნეს, რომ იგი კარბონარების საზოგადოებას ეკუთვნოდა და კიდევ იმაში, რომ ერთხელ იმას მიეღო ერთი კაცი, როგორც წევრი ხსენებულის საზოგადოებისა. ეს კაცი პოლიციის ჯაშუშად გამოდგა და დაუბეზლებინა ქანტაზიო. იმავე აგენტს დაუბეზლებინა ნაწი, რომ იგი კარბონარების საზოგადოებას ეკუთვნოდა და რომ იმას

მიუყვანა იგი ქანტაზიოს სახლში და გაეცნო. დანარჩენებსაც მხოლოდ იმაში ამტყუებდენ, რომ ისინიც კარბონატების საზოგადოებას ეკუთვნოდნენ. სჭორცა, რომელიც ის-ის იყო ჩაქურდა საზოგადოების წევრად, როგორღა მოჭყვას დაჭერილების რიცხვში? არ ვიცი, მაგრამ ხმები კი დადიოდა, რომ ზოლიციას ჩავარდნოდა ხელში კარბონატების წევრთა სა. ნაზისა და ქანტაზიოს ერთი გარემოება შეულოდა. იმათ წინააღმდეგ მხოლოდ ერთი მოწამე იყო, ზოლიციის აგენტი. ესრედ დაჭერილების სიცოცხლე ბეწვზედ ეკიდა; ყველაფერი იმაზედ იყო დამოკიდებული, თუ როგორის სასამართლოთი გასამართლებდნენ მათ, სამხედროთი თუ სამოქალაქოთი.

მაშინდელმა კოროლმა კარლ-ქელიქსმა როცა გაიგო, რომ ზოგიერთა კარბონატებზედ გამოძიება იყო დანიშნული, უბრძანა თავის პატივებისა და იუსტიციის მინისტრს, რომ ამ საქმის გარემოება მისთვის მოეხსენებინა. როდესაც მან საქმეები გაშინჯა, ყურადღება იმ საქმეს მიაქცია, რომელშიაც მარტო ერთი ზოლიციის ჯაშუში იყო მოწამედ და ცოცხალი იყო ეჭვი შესვლოდა გულში. რომ ეს ეჭვები გაეყვანტა, მან დანიშნა კამისია სამი საუკეთესო მსაჯულებისაგან, რომელსაც ჩაბარა გაეშინჯათ ეს ქაღალდები და გამოეთქვათ თავისი აზრი—საჭირო იყო მათი გასამართლება თუ არა. შემდეგ საოუბროდ იხილეს საქმის გარჩევისა, კამისიამ დაადგინა, რომ ისინი არ უნდა გაესამართლებინათ. ამ დადგენილების შემდეგ დატუსაღებულთათვის უნდა მაშინვე დაებრუნებინათ თავისუფლება, მაგრამ ასე კი არ მოხდა. პიემონტის მართებლობამ მხოლოდ სახასკუროდ შეადგინა ეს დადგენილება. ქანტაზიოს და ნაზის მისცეს ბილეთები და უბრძანეს, რომ გასულიყვნენ სამშობლოდამ, მაგრამ რამდენის ხნით—ეს კი აღარ იყო გამოცხადებუ-

ლი. მათი ამხანაგებიც გამოუშვეს, მაგრამ პოლიციის მხედველობის ქვეშ კი დასტოვეს. ამ საქმემ მთხს თვეს გასტანა. არ ვიცი რა საფუძველი ჰქონდათ და ხალხში კი ხმა დადიოდა, ვითომ ერთი იმ მოსამართლეთაგანი კარბონარი ყოფილიყოს.

რადგან ქანტაზიომ უვნებლად დააღწია თავი საპყრობილიდან, ჩვენ უკუვს ძალიან გვიხაროდა. ქანტაზიოს სახლობის სურვილისამებრ, მე და ცუზარმა მხოლოდ მაშინ ვნახეთ ქანტაზიო, როდესაც დილიყანსში ჯდებოდა. განშორების დროს ჩვენ უკუვამ ვიტირეთ. . . .

(შემდეგი იქნება)

მ ბ მ ლ ი.

აღარა ვინ ჰყავს მოძველები: დედაც მოუკვდა, მამაცა,
შავმა სიკვდილმა, უწყალომ, იმათზე გაიმამაცა!...
პურს ვიღა აჭმევს ჰაწიას, ვიღა დააწკენს ლოგინში!
ვინ დაბანს, ვინ დაუყვავებს? სული გასძვრება ლოდინში!...
დედაც მოუკვდა, მამაცა, მარტოა, ერთად ერთია...
მაგრამ განგება—დიდია, მისი დედ-მამა—ღმერთია!...

თ. რაფ. შრინთავი.

ოსკალოს სომხეთის საქვე

არას დროს ეკროპის და რუსეთის გაზეთებს ასე მოხში-
რებით ოსკალოს სომხეთზე ლაპარაკი არა ჭქონიათ, როგორც
ამ ორის თვის განმავლობაში, მაისში და თიბათვეში ჭქონდათ.
უკანასკნელ რუს-ოსკალოს ომის შემდეგ სომხეთზე ლაპარაკი
შეგვსკდებოდა ხანდისხან, სხვათა შორის, სიტყვის მასა-
ლასაკით. როგორც საზოლიტიკო, როგორც ეკროპის საზო-
გადოების და სახელმწიფოების სალაპარაკო საგანი — სომხეთი
არა ყოფილა. ახლა კი ამ ორ თვეს დამუდმებული საუბარია
როგორც გაზეთებისა, აგრეთვე სახელმწიფო კაცებისა. მხო-
ლოდ ქართულმა მკითხველმა თითქმის არათუ იცის, მის
მეზობელ და მოძმე ხალხზე, რუსული ან ეკროპის გაზე-
თები და საზოგადოება რასა ლაპარაკობს, რასა სჯის და რას
აზრობს — თითქოს განგებ რაც ახლოა, არ უნდა ვიცოდეთ.
ზრალია მკითხველი, და ქართულს მწერლობას ესაყვდურება
ამაზე სიხუმე. საჭიროა რამდენათაც კი შეიძლება და გარემო-
ბა მოკვითხრობს, სომხეთი საქმის მდგომარეობა და ვითარება
კარგად იცოდეს მოძმე ქართულმა ხალხმა.

სომხეთი, რო ვთქვით, ამ უამად ეკროპაში მართულს
ძველს სომხეთს კი არ ისენიებენ, არამედ იმის ნაწილს, რაც
ოსკალოს ხელშია, რომლისაც შუაგული არზრუმი, ვანი და
მუშია; რუსის სომხეთს, რომლის უმთავრესი ადგილები ეკროპ-

ნის და ყარსის გუბერნიებია, ესლანდელი ლაზარაკი არ შე-
ესება.

ვიცით ისტორიით, რომ სომხეთის მოხსენებულნი ორივე
ნაწილი ერთ დროს ძველის ძველათ ძლიერ სახელმწიფოდ
ითულებოდა, ასე რომ რომაელებს, სპარსებს, ბიზანტიელებს,
არაბებს ისეთისავე მხნობით ეომებოდა, როგორც საქართვე-
ლთ. სპარსებმა და ოსმალებმა ყველაზე უფრო მოძეტებულად
მწარე დღე დაუენეს სომხეთსა და სრულებით მეფობა და
ქრისტიანობა დაამსეს. ყოველი მტერი რაც საქართველოს ესე-
ოდა, ჯერ პირველად სომხეთში შედიოდა, პირველს საშინელს
გვერებს მახვილისას მას სტეძდა და იქ გამაგრებული საქარ-
თველში შემოდებოდა. ამიტომ მოძეტებული ხისხლის ღერს
უფრო სომხეთში იყო ვიდრე საქართველში, მეტადრე იმ მი-
ზეზის გამო, რომ ქართველობას მთა-ტყეში შეეძლო თავის
შემაგრება; სომხეთი კი უფრო გაშლილ მინდორზე მდებარებს.
ამიტომ სომხეთი თუმცა მხნო უხკდებოდა მტერსა, მაგრამ
აუარებელმა მისმა შემოსევამ შეარყია სიმაგრე თავგანწირუ-
ლად მებრძოლე ქვეყნისა და საზარელის მონობით განერთხა
ქრისტიანე საღსი მძვინვარეს მძლეველ სპარს-ოსმალეთ ფეხ-
თა ქვეშე. მახვილი და ცუცხლი მოედვა მრთელს სომხეთის ნია-
დაგსა, სისხლის ღვარები მომდინარდა მშვენიერ შემუშავებულ
ყანა-მინდვრებზე, ცუცხლათ დანაცრდა უცხოდ ნაშენი ციხე-
ქალაქები, ეკლესიები და მონასტრები. იერუსალიმის დარღვევა
რომთა კეისრისა ტიტუსგან თუ ერთი იყო, რომლის მსგავსი
ისტორიას ძვირად ახსოვს, სომხეთის წვა და რღვევა, ტყვე-
ობა და ხოცვა ასი იყო, როგორც ჩვენს საქართველში. ეს
ცათა და ქვეყნის რისხვა სომხეთის ყოველს სოფელს და ყო-
ველს კუთხეს ადგებოდა მაელ რვა საუკუნეს. სომხეთის

მეფობა, კბრძოდა დიდხანს და ბოლოს 1393 წელს, უკანასკნელ მეფის ლეონ VI დროს, მოისპო. შვირყა სომხეთი, დაიშალა დიდი ერთობა ხალხისა.

ხალხი განწირულებაში შესული, იმედ მიხდილი, ძლივს სულის კბილით მჭერელი, თავის მამა-პაპის ქვეყანაში რაკი მოსკუნებას არა ჰხედავდა, უტყუებდა ხელ-ხელა ყოველსავე თავის სამშობლო ქვეყანაში, სადაც მას სულს ართმევდენ, და მიდიოდა მთელის აზიის, ევროპის და აფრიკის ქვეყნებში და უფრო თავის შესათვარ სამშვიდობო ქალაქ ადგილებში ეახლებოდა. ძველის სუნა-თესვის მაგიერ დღიურად მუშაობას, ხელმოსახას და ვაჭრობას ხელს ჰკიდებდა. სამშობლოდამ მხლოდ რრი ძვირფასი საუნჯე მიჰქონდა თან: მამა-პაპის სარწმუნოება და ენა.

ამბობენ სომხობა იქნებოდა ძველს საუგუნოებში, ამ რვას ანუ ათასის წლის წინად ექვს მილიონამდის სულაო. მტრების შემოსევამ რა რიგად შეამცირა ხალხი, იქიდანა სჩანს რომ ახლა ითვლება სამ მილიონამდის, ესე იგი ქართველებზე რრ-ჟულ მოძეტებით, (თუ მივიღეთ რომ ეხლა ქართველობა მილიონ ხახუარია). მაგრამ ხალხის შემცირებაზე სამწუნარლის არის, რომ ხახუარნი ძლივსლა დარჩენილა მამა-პაპის დედა ქვეყანაში სომხეთში. ხახუარ მილიონი მოსახლეობს რუსეთის სომხეთში, ისიც თათრებთან შერეულად თხლად არის, და უფრო მომატებული, მილიონამდე, გაფანტულია ძველის სომხეთის საზღვრებ გარეშე ქვეყნებში: ანგლისიდან მოკიდებული ინდოეთამდე, ჭ ჩრდილოეთ რუსეთიდან მოკიდებული სამხრეთ ეკვიტორდე. სომხეთიდან გასული სომხობა, როგორცა ვოქვით დიდ საკაჭრო ქალაქებში სახლობს; მეტადრე მათი რიცხვი დიდია სტამბოლში 120,000 და ტფილისში 40,000.

როგორც ვაჭრობის და ხელისუფლების მიმდევარი ხალხი, შრომის მოყვარე და ბეჯითი, ნაშრომ-ნაამაგუკის შემნახველი და დამზოგველი, ანგარიშიანი, სწავლა-განათლების მოყვარე, მამა-პაპის სარწმუნოებაზე და ერობაზე მტკიცე, ყველგან სომხობა მუდმივის მეცადინეობით შესამჩნევ დიდს წარმატებაში შევიდა თავის სამშვიდობოდ ამოჩეულ ახალ ბინაზე; უცხო ხალხში, უცხო ქვეყნის მიწა-წყალზე, სომხობამ ყველგან შეადგინა მჭიდრო საზოგადოება, როგორც ერთის ეკლესიის შეილთა ძმობა, სამრევლო; აიშენა ეკლესია, თავის სულიერის იმედების მომცემი და შემაერთებელი, მოუშენა სამრევლო სკოლა, გამართა სტამბა, დააწესა ყურნალ-გაზეთები, სთარგმნა და ჭბუჭდა ძველი და ახალი ნაწარმოები თავისი მწერლობისა; შეიღებს ჭგზავნიდა ეკროპის უმაღლეს სასწავლებლებში და მათის შემწეობით აცნობა თავი ეკროპს და ყურადღება მიაპყრობინა დედა ქვეყნის, სახვანთქრო სომხეთის მდგომარეობაზე.

იმ დროს, როდესაც ოსმალო სომხეთიდან გასულნი წარმატებაში შედიოდნენ, მამა-პაპის ნიადაგზე დარჩენილნი დიდს განწირულებასში, დიდს სიღარიბეში, დიდს უსამართლობაში იმყოფებოდნენ და ეხლაც იმყოფებიან. თუმიცა ძველებური სოცია და სისხლის ღვრა აღარ არის, რადგანაც სომხებმა აგეროთხასი წელიწადია ოსმალ-სპარსებთან ბრძოლას თავი დაანებეს და ამ უამად თოფისა და იარაღის ნებაც არა აქვთ გზავსენ ტარონ ავანაკებისაგან თავის დაცვისათვის, მაგრამ სახლებში მიხდომას, პურისა და მოსავლის წართმევა, საქონლის გამოხება ძალიან ხშირია, მეტადრე ქურთებისაგან. აქ უნდა მოვიხსენოთ, რომ ოსმალო სომხეთის ქალაქებში და სოფლებში ხან ადგილ-ადგილ, ხან ნახევრობით სომხებთან მაჭმადიანი ქურთუ-

ბი და ოსმალები სცხორებენ. ამის გამო როდესაც ამ უზობლად დასახლებულებში დავა ატყდება, სასამართლოში სომეხს სამართალი ვერ უზოვნია, მოსამართლეები და უფროსები ქრთამს იღებენ და ყოველთვის სამართალს ამრუდებენ. ამ უსამართლობით და მოქრთამეობით სომელები აკლებულია და უიარაღო სომხობა ოსმალ-ქურთებისაგან დაწიოკებულია. ამისთანა მდგომარეობა მარტო სომელებში კი არა, ქალაქებშიაც ხდება ხოლმე, და ვაჭარი თუ მღვდელი სომელის გლეხებსავით დახაგრულია. ოსმალს სომხეთში გლეხია თუ ვაჭარი, არ იცის თავის ნაშრომ - ნაჭირნახულევი, ფულია თუ მამული, ხვალაც მას შეჩება, თუ წაართმევენ? ამისთანა დაწიოკებასთან უგზობობა და უხიდობა, მთავრობის საშუალო და დაბალი სასწავლებლის უქონლობა, მთავრობის უწესობა, ყველა ესეები მშრომელ სომხის ხალხს სიღარიბეში ამყოფებს, უსწავლელად არის და საშინლად დახაგრულია ყოველისთვის. ადვილად წარმოსადგენია, რა მდგომარეობაში უნდა იყოს სენა-თესვის მიმდევარი, რომლის რიცხვი მილიონზე მომეტებულია. ჩვენში მოსულ ამ გლეხებს, კრებს რომ ვეძახით, ხშირად ვხედავთ ტფილისში და მათი შესედულობა და ტანისამოსი ადვილად გვარწმუნებს, რა გაჭირებაში უნდა იმყოფებოდნენ.

ამგვარი შევიწროებული ყოფა იყო მიზეზი, რომ ოსმალს სომხეთიდან ხალხი გარეთ გავიდა და ეხლაც კი გადის. მართალი მტირე აზრის ქალაქებში მიდის სომხის გლეხობა სამუშაოთ. მაგალითად, მუდამ წელს გლეხი ხალხი მიდის ან ამალის მუშათ, ან მკა-თესვასზე, ან შენობებზე, სტამბოლში ოცდაათ-ორმოც ათასამდე და ტფილისში ათი ათასამდე. მართალია მუდამ შემოდგომას ეს მუშა ხალხი ცოლ-შვილში ბრუნდება, სომხეთში; მაგრამ გახშირებულ მისვლას-მოსვლის შემ-

დეგ საკმაო ნაწილი რჩება და ახალ ბინაში გადაჭყავს ცოლ-შვილიცა. ამ გვარად სომხეთის მიწა-წყალს აკლდება ნელ-ნელა თავისი მკვიდრი მხენელ-მთესველი და მკვიდრი მოსახლეობა, რომელიც არის ყოველთვის ყოველის ქვეყნის აღმუშაველები და ყოველის ხალხის ერ-ტომობის უმთავრესი სათავე. ასე ხალხის უბედური ყოფა ოსმალოს სომხეთისა ჭბადებდა მეორე უბედურებას—ხალხის გასულას თავის ძამა-პაპის მკვიდრ ქვეყნიდაშ.

ეს მეორე უბედურებაც პირველსავით ვარგა ესმოდა სომხების დაწინაურებულ და განათლებულ საზოგადოებას. ყოველი ხალხი თავის მიწა-წყლიდგან გასული, სხვა ქვეყანაში რაც უნდა დიდს წარმატებაში შევიდეს სიმდიდრით და განათლებით, რაც უნდა განსაკუთრებული საზოგადოება შეადგინოს თავისი ეკლესიით, თავისი დედა ენით, თავისი სკოლით, თეატრით, სტამბით და სხვით, მაინც, უცხო ხალხის ნიადაგზე მოწყობილია ორსავე ხალხსა, თავის დედა ქვეყნის ხალხსაც და ახალ ამოჩხეულ საბინადრო ხალხსაც. რაც უნდა დაიცვას თავისი განსაკუთრებული გვარ-ტომობა, მაინც დიდს შედმოქმედების ქვეშე იმყოფება გარემოცულ ხალხის ცხოვრებისა. აქედამ წარმოსდგება ორგვარი ვნება. ერთი თვით გადასულის ხალხისათვის, რომ იგი ძალა უნებურად ბუნებისა და სამოქალაქო ანუ ისტორიულის ცხოვრების შედმოქმედებისაგან იცვლება და ბოლოს, რამდენისამე საუკუნის შემდეგ, თითქმის სრულიად უერთდება იმ ქვეყნის ხალხსა, რომელშიაც გადასახლებულა. ამ გვარი ამბავი შეემთხვასთ სომხებს, რომელნიც მეთექვსმეტე საუკუნეში პოლშიაში სასლობდენ და რომელნიც სრულებით პოლსაკებად შეიქნენ. აგრეთვე სტამბოლში დღესაც ერთი ნაწილია სომხებისა, რომელთაც სომხური არ იციან და, ასე გასაიძუოთ,

სომხურის ასლებით ოსმალურს ენაზე გაზეთსა (მანზუმე-ეჭიაკრ) ჭეჭდენ. მეორე ვნება იმ ხალხს მოსდიოდა სომხების გადასახლებებით, რომ ადგილობრივ ძველად მობინძვე ხალხს წილობა უჩნდებოდა მათის მხრით. მაგალითად იგივე სტამბოლი ავიღოთ; სომხობა ვაჭრობას რომ იწყებდა და მკვიდრდებოდა, ადგილობრივს ხალხს (ბერძნებს ან ოსმალებს) ვაჭრობაში ადგილი უვიწროვდებოდათ. კიდევ სხვა მაგალითად სოფელი ავიღოთ, რომელშიაც ასო კომლია, ნახევარი რუმინი და ნახევარი სომეხი; ვთქვათ ამათ სკოლის გამართვა უნდათ; სომხები ცდილობენ თავის ენაზე ჭქონდეთ და რუმინები კიდევ თავის ენაზე. სკოლის შენახვა გი მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როდესაც ხარჯს ერთად მისცემენ. აი ამ გვარი და უფრო ამაზე ძრავალი მოუხერხებლობა და ვნება მოაქვს გადასახლებას სხვა ხალხში ორისავე ხალხისთვის, გადასულისაც და მკვიდრისათვისაც.

ეს სამწუნარო უფოა სომხობისა, რასაკვირველია, დაწინაურებულ და მოაზრე სომხების შვილებს დიდს ზრუნვაში აკვდება. ამ ზრუნვამ დაჭბადა მოძრაობა სომხებში, რომელსაც საგნათ ორი აზრი ჭქონდა: ერთი, — გადასახლებულ სომხებში დაემკვიდრებინა თავის გვარ-ტომობის სიუკარული (ასკასურუთიუნ) სწავლა-განათლებით, მწერლობით, პატრიოსნურის აზრების მოთენით და ბეჯითის შრომით. მეორე აზრი იყო მძუღის სიუკარული (ჭაირენასირუთიუნ), რომ ოსმალის ძმართებლობას სომხეთში სამართლიანობა და წესიერება დაემყარებინა მშვიდობიანის ცხოვრებისათვის. ამ ორის საგნის სურვილი ცხადი იყო, რომ ოსმალის სომხეთში წესიერი ცხოვრებით სომხის ხალხს ღონისძიება მისცემოდა თავის მიწა-წყალზე დარჩენისა, რომ გარეთ გასვლით სომხეთი არ დაცლილი-

ყო, და მეორეს მხრით გასული სომხები თავის გვარ-ტომობაზე დაემკვიდრებინა და მოძაკალში, როდესაც შესაძლო ყოფილიყო, თავის მამა-პაპის ქვეყანაში დაბრუნებულყო, როგორც ყოველი ხალხი გარეთ გასული ყოველთვის შინ ბრუნდება. (ცნობილია ყველგან და ჩვენში სიმღერა, «წიწერხაკ» — მერცხალი, რომელშიაც გამოთქმულია მწუხარება სამშობლო ქვეყნის დაშორებისა).

ეს მოძრაობა ამ ოც-და-ხუთ, ოც-და-ათის წლის წინად დაიწყო. დიდი შრომა მოახდომა ამ საქმეს სომხის სამღვდლოებამ და ყურჩაღ-გაჩეთობამ. თუ როდისმე რომელსამე სამღვდლოებს ისტორიული ღვაწლი დაუდოთ თავის ქვეყნისათვის, ერთი ამ გვარი სახენი ღვაწლი დასდეს სომხის სამღვდლოებამ თავის ხალხს ამ მეცხრამეტე საუკუნეში. იგი არც წინათ საუკუნოებში ყოფილა მოკლებული დიდ მნიშვნელობასა და ამ საუკუნეში მან დაიმსახურა დიდებული ისტორიული მნიშვნელობა. მათში შესანიშნავია მამა ხრიმიანი. ამან მოიარა ქალაქები და სოფლები, საცა კი მომატებულად სომხები ცხოვრობდნენ, და მხურვალე, აღტაცებულის ქადაგებით აღვიძებდა სამღვდლოებსა და ხალხსა. იქნება ათასობით ითულებოდეს სკოლები. რომელიც მისმა სიტყვამ დაზადა. — ყურჩაღ-გაჩეთობაც თავისის მხრით შრომობდა და იმ ხანებში გამრავლდა მათი რიცხვი. ლიტერატურა, ფართა შესხმული, გამდიდრდა ოსმალის სომხეთს გარეთ, მცირე აზიაში და სტამბოლში; ამ დროებში შეივსო თითქმის ყველა ეკრძის დაწინაურებულ კლას-სიკების თარგმნითა.

ამ გვარმა მოძრაობამ როგორც თვით სომხეთში, აგრეთვე მის გარეთ, მეტადრე სტამბოლში თავისი ნაყოფი მოიტანა. სიტყვასთან და წერასთან სომხები გონივრულად ცდილ-

ზღნენ ხვანთქარის მმართველობის წინაშე სომხეთის მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის და ბოლოს დიდის ხნის, ბეჯითის, მშვიდობიანის მეცადინეობის შემდეგ, ხვანთქარმა აბდულ-მეჯიდმა იხება რადენიმე უფლების მიცემა; განუწესა 1860 წ. კანონები, რომელსაც ეწოდება სომხურად «საჭმანადრუთიუნა», ესე იგი განსაზღვრულება.

ამ დებულების ძალით სომხებს ოსმალეთში მიენიჭათ დიდი უფლება: ჰქონდესთ საკუთარი უმაღლესი კრება სტამბოლის პატრიარქის თავმჯდომარეობით სტამბოლში საზოგადოთ სომხეთის სამოქალაქო და საეკლესიო საქმეებისათვის. სომხების საზოგადო საქმეების საჭიროება ამ კრებამ უნდა განიხილოს და მმართველობასთან სათხოვარი პატრიარქის შუამავლობით წარადგინოს. კრების წევრები ირჩევიან სომხებისაგან. ამ კრებას ეძღვრება ოთხი წევრი, რომელიც აგრეთვე ამორჩეულია და განაგებს კანონების, ფინანსის, განათლებისა და ადმინისტრაციულს ხაზის. ყოველსავე ამ საქმეებზე უმაღლესს კრებაში უნდა წარადგინონ თავისი ანგარიშები. ამ უმაღლესს კრებას და რჩევათა შემდეგ არის დაბალი კრება ყოველს თვითოეულს საეპისკოპოსოში, რომელიც შემოხსენებულის მსგავსად ამორჩეულია და რომელიც საეპისკოპოსოში მრევლში განაგებს ყოველ შემოხსენებულ საგნებს; მოსამართლეებს ინიშნავს, განათლებას ეწევა და უმართავს, სახელმწიფო და სამხედრო ხარჯს ჰკრეფავს სახვანთქარო ხაზინაში წარსადგენად და სხვა. მუდამ წელს თავის ანგარიშს ყველა საეპისკოპოსო წარადგენს სტამბოლში უმაღლესს კრებაში. *)

*) ნახე გრცელი წერილი საქართველოს ზოამბეში 1863 წ. № VI ივნისი. „მოკლე განხილვა სომხური ენის წარმაცებისა.“ ილია ოქრომჭველი შვილისა.

ამ განხილვის ძალით იმედი იყო რომ რამდენადმე ხალხს შელავათი მიეცემოდა. მართლაც დაიწყო სომხებში საკმაოდ სახიანი მოძრაობა. რადგანაც სამღვდელთა წოდებას თავი ადგილი ეჭირა, ამიტომ ეს წოდება შეუდგა დიდის მხნეობით როგორც საეკლესიო საქმეების წარმატებას, აგრეთვე საეროსა. დაწესდა საზოგადოება ყოველს ეკლესიასთან ყოველს სამრევლოში ერთმანერთის დახმარებისათვის, სკოლების გამართვისათვის და სხვანი. ამათში ყველაზე მომსახურებად გაიმარჯვა სწავლა-განათლების საქმემ სომხურს ენაზედ.

თუმცა ამ მხრით ხალხს სწავლა-განათლების უფლება მიეცა საკუთარის ხარჯითა, მაგრამ სხვათნაირი ძველი წესები, ოსმალ-ქურთებისაგან დაწიოკება, ოსმალთს ჩინოვნიკებისაგან სამართლის გამრუდება და მოქრთამეობა ისევე ძველი დარჩა, რადგანაც ისევე ძველებურის წესით ინიშნებოდნენ, ისევე ოსმალები იყვნენ და არა სომხები. ამასთან «განსაზღვრულების» განხილვით სომხებს რაც საერო უფლება ჰქონდათ მინიჭებული, შეეხებოდა მარტო სომხების საზოგადოებას, და თუ ოსმალთს ან ქურთს სომეხთან რაიმე საერთო საქმე ჰქონდა, საზოგადო სახელმწიფო სასამართლოში, ან სახკანთქრო მოსელებთან უნდა მისულიყო. მოსელების და სასამართლოს უგანხო საქციელზე საჩივარი შეჰქონდა ხოლმე სომეხთ უმაღლესს კრებას ხკანთქრის მმართველობასთან, მაგრამ საჩივარს ძალიან მცირედი ნაყოფი მოჰქონდა. ამ გვარათ ხალხი ისევე შეჭირვებულ მდგომარეობაში დარჩა. ჩივილი ისმოდა, მაგრამ ვერ შეეკლა არსადამ იყო.

ასე მომდინარეობდა საქმე უგანასკნელ რუს-ოსმალთს ომებამდე. დაიწყო ბრძოლა, რუსეთის ჯარი შევიდა სომხეთში, დაიპყრა ყარსი და შუაგული სომხეთისა არზრუმი; ეკრობაში

მიხლავდა სტამბოლს. ოსმალთა ღონე მიხდილი იძულებული შეიქმნა რუსეთისათვის თავი დაეკარა და მოერიგებოდა სან-სტეფანოში.

აქედამ იწყება სომხეთის საქმის ახალი ხანა.

ძვეკამოსილმა რუსეთმა 1878 წ. თებერვლის 19, სან-სტეფანოში წინასწარ-შეკრულობის წერილში ოსმალთს ხელი მოაწერინა ბოლგარების განთავისუფლებაზე, საკუთარ სახელმწიფოს დაარსებაზე. ამ პირობის შეკრულობაში სხვათა შორის რუსეთმა უურადლება მიაქცია ოსმალთს სომხეთსაც და ერთი საკუთარი მუხლი სომხეთის ბედს განუსაზღვრა. აი ეს (XVI) მუხლი:

«რადგანაც სომხეთის დაჭერილ ადგილებიდან რუსის ჯარის გამოსვლას შეუძლია ოსმალთსადმი უკანკე დასაბრუნებელ ადგილებში მიზეზი გააჩინოს ცილობისა და რთულად საქმის შექმნისა, რომელნიც მავნებელ გავლენას იქონიებენ ორთა სახელმწიფოთა კეთილგანწყობილებაზე, — ბრწყინვალე კარი (ოსმალთს მმართველობა) ვალად კისრულობს არსებაში მოიყვანოს, დაუფრთხილოს, გაუმჯობესება და რეფორმები, ადგილობრივის საჭიროების მიხედვით, სომხებით დასახლებულ მარტებში, და მათი მშვიდობა დაიცვას ქურთებისა და ჩერქეზებისაგან.»

ასე იყო განსაზღვრული ბედი სომხეთისა წინასწარ დადგენილის მოერიგებით.

რადა თქმა უნდა, რომ სომხების იმედს თავის დედა ქვეყნის წარმატებისას ფრთა უნდა შესხმოდა ამ სან-სტეფანოს მოერიგებითა და აკერ მეტადინეობა იწყეს სომხეთის უკეთესთა შვილთა რომ ეს იმედი გამართლებულიყო. დრო უთხრობდა, ძველი რუსთ ხელმწიფე ძვეკამოსილების უამს მიუარკუელად უხნდებოდა ჩაგრულთა.

მაგრამ საქმეები ჯერ-ჯერობით ინლარტებოდა, სანამ წინასწარი შეკრულობა რუს-ოსმალური დამტკიცდებოდა; ევროპის სახელმწიფოებმა განაცხადეს საჭიროება ამ მოწიგების განხილვისა ყველა უმთავრეს სახელმწიფოთა ერთად მოლაპარაკებით და დასკვნით. ამ სახელმწიფოებში დიდი ინტერესი ჰქონდა ინგლისს, ავსტრო-ვენგიას და თვით გერმანიასაც, რომელნიც შუროთ აღძრულნი იყვნენ რუსეთის წინააღმდეგ.

ავსტრიას მოსამზღვრედ ერთის მხრით აღმოსავლეთით რუსეთი ჰყავდა, და სამხრეთის მხრით ევოლებოდა ახლად განთავისუფლებული სლავების წვრილი სამთავროები: სერბია, ბულგარია და მთაშავი (ხერსოვარია), რომელნიცაღ, ჰუნგარობდა ავსტრია, რუსეთს შეუძლია მოწიგებსაკით იყოფილად და რაცა სურს, მოძისილად. ამ ანგარიშით ავსტრიას სურდა უთხოვ-იარაღოთ, ევროპის გარდაწყვეტილებით, რა დიდი ძაღწა ოსმალეთისა დაეჭირა სამხრეთისაკენ, ბოსნიას და ჰერცეგოვინას, რამ ამ მხრით ყოველივე ზედმოქმედება მოეფინა სლავების სამთავროებზე და თვით გამხდარიყო მათი მბრძნებელი. მართლაც, შემდეგ ბერლინის შეკრულობის ძალით ეს რაი პრევიციას კიდევ ჩაიბარა და ახლაც მასზე უფლობს.

გერმანიას რუსეთის გაძლიერებისა ეფიქრება, მეტადრე ფრანციის მხრითაც რამ შიში აქვს, და ამიტომ ავსტრიას მიემხრო, რამ სლავების სამთავროებზე მბრძნებლობით და ზედ მოქმედებით იგი ერთის მხრით გაძლიერებინა, რაგორც სლავების სახელმწიფო; მეორედ მის გერმანიასში ნემეტებზე უფლების ძეხვისათვის ბოლო მოეღო და ყველა ამ ღოვისძიებით მისი კავშირი მოეზოვებინა, რამ მოძაკალში თუ ფრანცუზებთან ან რუსებთან რაი შემთხვევოდ, ავსტრია ნებაყოფლობით ან ძალა-უნებურად გვერდით ჰყოფოდა. სომხე-

თის შესახებ გერმანიას შესაშფოთებელი არა ჰქონდა რა, პირ-
იქით მისს განზრახვას თითქოს ეწოდესო. ასე ფიქრო-
ბდა, რა კი რუსეთს მცირე აზიაში საქმეები გაუჩნდება სო-
მხეთის გამოც, ევროპის ოსმალეთში ბურთი და მუდანი ავს-
ტრიას და გერმანიას დაჩხებაო.

ყველაზე მომატებული საფიქრებელი ინგლისსა ჰქონდა.
იმას ყოველთვის აწუხებს ორი შიში: ერთი რომ თვალ-უწვდუ-
ნელს მისს სამთელთაგან ინდოეთში სხვა ევროპის ძლიერი სა-
ხელმწიფოთაგანი ერთის ნაბიჯითაც არავინ მიახლოვდეს, ეშინიან
რუსეთის გაძლიერების და დაახლოვებისა. მეორედ ეფიქრება ავ-
რეთვე ევროპის სხვა სახელმწიფოებმა იმის ვრცლად მოტენილ
ვაჭრობას მთელს აზიაში ცილობა არ დაუწყონ და ადგილების
დაპყრობით თავის სავაჭრო საქონელი არ მოჭებინონ. ინ-
გლისს ყველაზე მომატებულად რუსეთის შესავისა ეფიქრება
აზიაში ხმელეთით ავღანის და სომხეთის მხრითა, და თრანს-
ციისა ზღვით ჩინეთის სამზღვართან, სიჩიის ნაპირებიდან და
ავრეთვე აფრიკაში, ეგვიპტის ახლოს. ამისათვის დიდის გათა-
ციტებით თვალ-ყურს ადევნებს მცირე აზიის და ეგვიპტის გზასა
ინდოეთში მიმავალსა, რომელზედაც მიდის მისი ქაჩხნების და
ფაბრიკების საქონელი. ამ გზაზე ინგლისს ხელში უჭირავს
ეგვიპტეში სუეცის არხი და რკინის გზის გაყვანასაც აპირებს
ხმელთა შუა ზღვის ნაპირიდან, კვიპროსის გუნძულის პირ-და-
პირ, კიდრე მუსულამდე, სპარსეთის ზღვამდე. (ამაზე გადაწვე-
ტილი ჯაპონი იყო უკანასკნელ ხანებში, რომელსაც ეგვიპ-
ტეში სუეცის არხზე გემების სიარული შედგა).

ამიტომ ინგლისი იშიშვრდა, რუსეთისაგან უარსისა და
ხათუმის დატერა დაახლოვება არის ინდოეთისაკენაო. ამასთან-
ნაკვე იმას ფიქრობდა, რომელსაც სომხეთში უკეთესი ცვლილება

მოხდება, ამით რუსეთს მომხრე მოემართება მტრე აზიაში და რომელიმე შემთხვევა მას თებს მოაკიდებინებს ესლანდელ ოსმალს სომხეთშია. რუსეთს ყოველთვის შეუძლიაო სან-სტეფანოს მუხლის ძალით, ოსმალს გამოუცხადოს, რომ სომხეთში ხალხი ცუდს მდგომარეობაშია რადგანაც სკანთქრის მმართველობა წესიერების და სიმართლის დადგენას არ ცდილობს, ამისათვის შეიძლება ჯარი შეიყვანოს ოსმალს სომხეთშიო. ამას შემდეგ შეუძლია სამხედრო გადასახადი, ძველი და ახალი ვალი მოსთხოვოს და რადგანაც ოსმალს მთავრობა უფულოა, ამით დაინარჩუნოს მთელი სომხეთიო. ეს მოსაზრება, რასაკვირველია, ძალიან აშოფოთებდა ინგლისებს.

ყოველმა ამ ანგარიშებმა ევროპის სახელმწიფოები თვითში შეიყვანა, რომ რუსეთის და ოსმალეთის მოწიგებაში შეკრულიყვნენ და თავიანთ სასარგებლოდ მიუქთად, უშრომლად გარკ ლუკმას გამოეჩინოდნენ.

ამიტომ გაიმართა დიდი ყაყანი ევროპის სახელმწიფოებისა. იგინი ძალა დადებდნენ, რომ ოსმალს სახელმწიფოს საქმეების გადაწყვეტა მარტო ოსმალსა და რუსეთის მოწიგებით არ შეიძლებაო; ოსმალს ბედის გადაწყვეტა მთელი ევროპის საქმეაო. ამის გამო დაიწყო დიდი მიწერ-მოწერა ევროპის დიპლომატებში და გაგრძელდა რამდენსამე თვეს, სანამ თიბათვეში სახელმწიფოების წარმომადგენელთა გრება შეიყრებოდა ბერლინში მოწიგების შეკრულობის დასადგენად.

საკუთრად სომხეთის გაუმჯობესების გამო თუძცა ევროპის საზოგადოების თანაგრძნობა ჩანდა და ეტყობოდა რუსეთის განზრახვა მოსწონდათ დაჩაგრულის ხალხის შეკლისა, მაგრამ სხვა და სხვა მხრით უცქეროდნენ.

ინგლისმა გულმხურვალე მომხრეობა აღმოუჩინა რუსე

თის დაწეებულ საჭმეს, რომლისთვისაც წინათ არა ეზრუნა რა, მხოლოდ მეტის მეტის შეჯობებით და შეცილებით. სხვა სახელმწიფოების აზრსაც ოსმალოს სომხეთის მომხრეობა ეტყობოდა, მაგრამ საფიქრებელი იყო, ვაჟ თუ ძრავალ გვარ ანგარიშების მოსაზრებით სან-სტეფანოს მეტექსტეტე მუხლი მიუზრუბით გაუქმებულყო. საჭმე ახლა იმაში მდგომარეობდა, რომ თვითონ სომხები ცდილიყვნენ- ეს განსაცდელი მდგომარეობა კარგათ შეიგნეს სომხებმა და აგერ მათმა წარჩინებულმა კაცებმა დაიწყეს მოგზაურობა ევროპის უმთავრეს სახელმწიფოებში და მეოხების თხოვნა სომხეთის მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის.

სულ უმთავრესი წარმომადგენელი იმათში იყო სტამბოლის სომეხთ პატრიარქი, რომელიც ხვანთქრის წინაშე შუამავლობდა სომხეთის მომავალ სამოქალაქო კეთილ წყობილების დადგენას. მეორე ეპისკოპოსი, ხარ-ბეი ლუზინიანი (ჩამომავალი უკანასკნელის სომხეთის მეფისა) წარსდგა თვისის შუამდგომლობით ბერლინში და სხვაგან ხელმწიფოების და მინისტრების წინაშე; გამოჩენილი მოქალაქე ეპისკოპოსი სრიმიანი გაემგზავრა პარიზში და ლონდონში; სომხურსა და ევროპიულს ენებზე უზრუნველ-გაზრეობი, ცალკე ბროშურები, ლექციების კითხვა აკრძალვებდა როგორც თვით სომხებში, აგრეთვე ევროპის საზოგადოებაში სომხეთის დაცემულ მდგომარეობის ცოდნასა. ამ საჭმეში ყველა სომეხი მონაწილეობას იღებდა, ნასწავლი და უსწავლელი, სამღვდელობა და საერო წოდება, ვაჭარი და გლეხი. ყოველ უმთავრეს ევროპის ქალაქებში, ყველა ენაზე მაღალის სწავლის მქონებული სომხები აკრძალვებდნენ სომხეთის ამ ცო-

დნას ისტორიულს, ეკონომიურს, გეოგრაფიულს და პო-
ლიტიკურს მხრით.

ამისთანა შრომამ უჭმად არ ჩაიარა: ევროპელებმა გაი-
ცნეს სომხობა, საზოგადოებამ თანაგრძნობა გამოაცხადა და
სახელმწიფო კაცებმა ყველგან სომხებს აღუთქვეს თავისი და-
ხმარება; იმათ შორის ინგლისის პირველმა მინისტრმა ლოდ-
ბიგონსფილდმა, ეპისკოპოსის ხრემიანის სიტყვით ატირე-
ბულმა, დიდის საუბრის შემდეგ, გამოთხრობის დროს ხელი
ჩამოართვა ამ ბერს და უთხრა: გაძლევთ სიტყვას, რომ ყო-
ველის ღონით ვეცდები თქვენი თხოვნა დავაკმაყოფილო.
მერწმუნეთ, მერწმუნეთო. აქ არ შეიძლება არ მოვიხსენოთ
რომ ბიგონსფილდი იყო მოიძულებულია აზიის ხალხების წა-
რმაცხებაში შესვლისა და ახალგაზრდობაში დასწერა რომანი
«ტანკრედ», რომელშიაც აღტაცებულად გამოყვანილია ეს აზრი;
ამასთან ბიგონსფილდი (ძველის გვარით დიზრაელი) ჩამომა-
კლავით ურია იყო. ინგლისის მინისტრის სიტყვას დიდი
მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც იმ დროის ერთის უძლიერე-
სის ევროპის სახელმწიფო კაცის სიტყვასა. ამისთანა მეცადი-
ნეობის შემდეგ ევროპის სახელმწიფოებში სომხებმა მოიპოვეს
დიდი თანაგრძნობა; იმათი გორკესპონდენტები და სამინი-
სტროს მოხელენი მიდიოდნენ სომხეთში, მოგზაურებით ად-
გილობრივის გარემოების საცოდნელათა და ასაწერათა. ინგლი-
სის გაზეთებმა, სახელმწიფო კაცებმა, პარლამენტის დეპუტა-
ტებმა, თვით ინგლისის ეპისკოპოსებმა გაახშირეს დახმარება
სომხეთზე პარლამენტში, კრებებში, ეკლესიებში და მიტინგებ-

შიაც (განგებ შეკრებილ საზოგადოებაში). ყველა ქადაგებდა, სომხეთს კარგი წესები უნდა მიეტყოს.

ამ გვარად იმედი იყო რომ მომავალ ბერლინის კრებაში ევროპის სახელმწიფოები აღარ მიაყრუებდნენ სომხეთის საქმეს.

ბოლოს ბერლინში შეკრულობა დადგინდა და სახელმწიფოების წარმომადგენლებმა ხელი მოაწერეს ივლისის 13-სა, 1878 წ.

რუსეთის უმთავრესი მოთხოვნებია: ბოლგარიისა, სერბიისა, რუმინიისა და მთავრის განთავისუფლება, აკრეთკე ყარსისა და ბათუმის დათმობა მიღებულ იქმნა. ავსტრიას ჩაბარდა ბოსნიას და ჰერცეგოვინას. ეს მოხდა ბერლინის შეკრულობის ძალით. ამავე დროს ინგლისმაც თავისი ანგარიშები არ დაივიწყა და ბერლინის შეკრულობის გარეშე, ცალკედ, 4 თიბათვეს შეეკრა ოსმალსა. ამის ძალით ოსმალთი ინგლისს დაუთმო ხმელთა შუა ზღვაში ხმელეთის ახლო მდებარე კუნძული კვიპროსი. იმის სამაგიეროთ ინგლისი შეეკავშირა ოსმალს აზიასში მის ქვეყნების დაცვისათვისა. ესე იგი თუ კისმე აზიასში ოსმალს წინააღმდეგ ომი დაეწყო, ინგლისს თავისი ჯარები უნდა შეეყვანა მისს დასახმარებლად და დასაცველად. ამით ინგლისმა ერთი ფრად მიძიე ტვირთი იკისრა, რომლისაც ასრულება მომავალმა გარემოებამ იცის. მაგრამ ამ საქმეში შებმა რომ მსოფლიო ისტორიასში ადგილს იჭონიებს, ევროპაში და თვით ინგლისში ცხადათ ხედავდნენ. ეს ინგლისს მოგებად ეგონა.

მაგრამ ჩვენ მიუბრუნდეთ ბერლინის შეკრულობას სომხეთის შესახებ. შეკრულობაში ცალკე მუხლი, 61, დაიდვა, რომელიც განსაზღვრავდა ოსმალს ვალდებულებას და ევროპის სახელმწიფოების უფლებას. აი ეს 61 მუხლი:

«მბრწყინვალე კარი კადად კისრულაბს აწსებაში მოიყვანოს დაუყურებლად გაუმჯობესება და რეფორმები სომხების საბინადრო პრინციპებში ადგილობრივის პირობის მოთხოვნისადასამებრ, და დაუყურებს მათ მშვიდობიანობა ჩერქეზებისა და ქურთებისაგან. მან (ოსმალეთმა) პერიოდულად ამ აზრისათვის ხმაზეული ღონენი უნდა აცნობოს სახელმწიფოთა, რომელნიც თვალ-ყურს ადეკნებენ ხმაზეულ ღონეთ აღსრულებასა.»

ამით წინასწარათ მიცემული იმედი ოსმალს სომხებს გაუძარტლდათ. ყველა სახელმწიფოებმა აღიარეს «დაუყურებლად» კეთილ-წესიერება და სიძარტლე მინიჭებოდა სომხეთსა და ამას გარდა, კადადაც იკისრეს ამ სახელმწიფოებმა, რომ «თვალ-ყური ედეკნებინათ» აუცილებლად ახალის ცვლილების შემოღებისათვის.

რადა თქმა უნდოდა, რომ ახლა შორს აღარ იყო ოსმალს სომხეთის კეთილ დღეობის დასაწყისი. მაგრამ ეს იმედი ასე ძალე ვერ ასრულდებოდა. სხვა და სხვა საქმეები გამოჩნდა ოსმალეთში დახლართული, რომელნიც უნდა გამოეკვიათ თვით ოსმალეთსა და ევროპის სახელმწიფოებსაც. ერთის საქმის გათავებას რომ ბოლო ეღებოდა, იქვე მუდრე საქმის წვერები ჩნდებოდა. ოსმალს უნდა ჩაებარებინა ავსტრიისათვის აჯანყებული ბოსნიის და ჰერცეგოვინის; მიეცა სერბიისა, მთაწავის და საბერძნეთისათვის ბერლინის კრების მიერ ახალი მიკერძებული ადგილები; ალბანელების აჯანყება უნდა დაემშვიდებინა, რომელნიც ჩამდენჯერძე იშლებოდნენ. ამასთან საშინელი დამარცხების შემდეგ, რასაკვირველია, თავისი შინაგანი საქმეებიც, ჯარი და მარტოელობა, რიგში უნდა მოეყვანა, რომელსაც ბერძენი თადარბი და თურქის შოვნა უნდებოდა.

ყოველი ეს მიზეზები ოსმალთს სომხეთში უკეთესის წესის შეტანას აგვიანებდა და ოსმალთს უფლებას აძლევდა თავი გაემართლებინა; ევროპის სახელმწიფოებიც თავაზს უწყებდნენ და ომდესაც კი მოაგონებდნენ სომხეთის მდგომარეობას, ოსმალთს მთავრობა აძებდა: ჯერ არა მცალკიანო. საქმეები სულ ერთი ერთმანერთზე ასე ინტერტობდა ამ უკანასკნელ წამთრამდე, ომდესაც არეულობისა გამო ინგლისები ეკვიპტეში შევიდნენ და ორანჯურები თუნიში. ეს ქვეყნები თუმცა პირ-და-პირ არ ექვემდებარება ოსმალთს, მაგრამ მათი მთავრობი მაინც ხვანთჭრის ბრძანებლობის ქვეშ იმყოფებიან და ხარჯსაც ეწევიან. ამ წლის დასაწყისში ამ ადგილების საქმეები ნათლად გამოჩნდა და გაზრთხულზე ოსმალთს ცოტაოდნე მოსვენება მიეცა.

ოსმალთს სომხების მდგომარეობა რასაკვირველია დასაკვირვებელი არ იყო, და გაზეთებში მათი დაწიოკების აძნავს ჩნდებოდა. სომხის საზოგადოება რასაკვირველია იმედიანობდა, რომ მაინც და მაინც ბერლინის შეკრულობის სიტყვა, დღეს იქნებოდა თუ ხვალე, უნდა აღსრულებასში მოსულიყო. საქმე იმაში მდგომარეობდა, რომ ოსმალეთში თვითონ სომხობას მეცადინეობა არ შეეწევიტა და ყოველთვის ევროპისათვის ყურადღება მიექცევინებინა.

უეცრად ამ წელს, მათში ევროპის ვკვლას გაზეთებში, მეტადრე ინგლისურსა და ნემეტურებში, დიდი ხმა გაჟარდა, სომხეთის საზღვარზე რუსეთს დიდი ჯარი დაუყენებიაო და არზრუმისკენ თუ ავირებენ შესვლასაო. ეს ხმა ჩვენ კარგა ვიცით, რომ ტყუილი აძნავი იყო და სამზღვარზე ჯარი არა ყოფილა რა, (მხოლოდ ასიოდ ყაზახები თურძე სამზღვარზე ავანაკებს სდეკდნენ); მაგრამ ერთი აყალ-მაყალი კი გამართა ევროპაში:

აჩიქა, რუსეთი კიდევ აუტყდა ოსმალთა, დაჭერეს ნაღარა გაზეთებმა და გაიმართა მიწერ-მოწერა. ეკელაზედ დიდი ელდა, რასაკვირველია, ინგლისს ეცა. დაიწეს სომხეთისაკენ კორჩეს-ჰონდენტების გზავნა, პარლამენტში გაჩაღდა ლაპარაკი და ინგლისის მთავრობამ სტამბოლის ელჩს ლორდ დეფერინს განგარგულება მისწერა, ხვანთქრის წინაშე წარადგინოს აზრი დაუყოვნებლად სომხეთში ახალი რეფორმების განხორციელების შეტანაზე. პარლამენტში მმართველობას ჰქვიცხავდნენ დეპუტატები, რომ ინგლისი ბეჯითად არ ზრუნავს სომხეთის საჭმესაო. საჭიროა ოსმალთა მმართველობას ფიცხად შეაგონოს ჩვენმა ელჩმა უკველად და მალე რეფორმების საჭიროების მოხდენაო. მმართველობამ პარლამენტში პასუხი აგო, რომ სიფიცხით მოპურება არ შეიძლება უცხო სახელმწიფოსთან; მაგრამ მანც შეამდგომლობას წარუდგინო ხვანთქრის უმაღლეს კარსაო.

ამ თიხათუეში სტამბოლის ელჩი ლორდი დეფერინი ლონდონში დაბრუნდა და გაზეთებმა გვაცნობეს სომხეთის საქმის ახლანდელი ვითარება. ლონდონში მოსახლე და მოვაჭრე სომხებმა თავისი რჩეული კაცები მიუგზავნეს ლორდ დეფერინსა მადლობის მოსახსენებლად მისის კეთილ შეამაკლობისათვის. ამ მიგზავნილებმა მოახსენეს დეფერინს ოსმალთა ხვანთქრის ერთგულებაზე, როგორც ამ ოთხასის წლის განმავლობაში ეყოფილვართ, ეგრევე მისი ერთგულნი დაკრებიითო. აჩავინ ეჭვი არ უნდა შეიძინოს, თუ ვცდილობთ უკეთესის წესების დამყარებას ჩვენს დედა ქვეყანაშიო. ამ წესიერებას და სიმართლის დამყარებისათვის გთხოვთ წარადგინოთ ხვანთქრის წინაშე ჩვენი ვედრება და სურვილი, რომ საკუთარი გამგებელი გენერალ-გუბერნატორი (კალი) ჰყავდეს სომხეთსა, რომელიც

სომეხი იყოს. სომხების დეპუტაციის გამოთქმული სურვილი ისეთია, რომ სომხეთშიაც იმგვარი წყობილება დამყარდეს, როგორც აღმოსავლეთ რუმელიაშია. და იქაური წესი ასეთია რომ ქრისტიანე გენერალ-გუბერნატორი (კალი) ოსმალსა და ევროპის სახელმწიფოებისაგან ინიშნება ვადით; ჯარი მილიციისა ჭყავს მცხოვრებლების საწმინდოების მიხედვით, ქრისტიანე და მუსულმანი; საკუთარი ადმინისტრაციული გამგებლობა აქვს, საკუთარი შემოსავალ-გასავალის წესები და ყველა ამისათვის საკუთარი კანონების დადგენილი. რასაკვირველია ყველა ამისთანა ცვლილების შეტანა სომხეთში ძალიან საეჭვოა, თუ ევროპის სახელმწიფოებმა ოსმალს ძალით არ აკისრებინეს. ეს ძალის ხმარებაც საფრხიანი საქმეა, სახელმწიფოებს აუტუხს ახალს ერთმანერთში შეჯიბრებას და ამას ჯერ-ჯერობით ერიდებიან, სანამ რომელიმე მათგანი არ მოისურვებს თავის გამოღებას.

ამისა გამო რასაკვირველია რომ ინგლისის ელჩი ლორდი დეიუერინი ამ საგნის შესახებ გარდაწვეპტილს ეერას ეტყუა და, თუ როგორ, ან რა განსაზღვრულ ცვლილებაზე შუამდგომლობს ინგლისის მმართველობა და ან სვანთქარს რა სწადიან? დიპლომატიის წესი კალად გუდებსო ფრთხილად ვიყუთ ლაპარაკშიო, რომ არ გაძნელდეს გასაკუთებული საქმეო, თქვა დეიუერინმა. პატრიოსანმა ლორდმა მხოლოდ უზასუხა სომხის დეპუტაციას, რომ ყოველსავე მეტადინებებს გასწევს, რაც სომხების მკვიდრ კეთილ-დღეობისათვის საჭირო რეფორმებია, ისეთი რეფორმები მიენიჭოსთო. რაც შეეხებოდა საქმისათვის ცდასა და მდგომარეობასა, ლორდმა შესაძლოდ დანახა ეთქვა შემდეგი:

«ღირსი შვეიცარი ჰატიკისა და მისმა უდიდებულესობამ ხვანთქარმა საკუთარი დრო დამინიშნა საუბრისათვის. ყოველივე ღონე ვინმარე შეძგონებინა მისის დიდებულებისათვის, რომ აღესრულებინა ის საქმე, რომელსაც მოითხოვს თვით მისი ინტერესი. მოვასხენე რომ მისს რიცხვძრავალ ქვეშევრდომებში ანც ერთი ხალხი არ მოიხრება სომხებზე მომატებულად ერთგული; მოვასხენე, სომხების სურვილი ის არის მეთქი, რომ რამე კეთილი ურთიერთობა მოეგვაროს მთავრობის მოხელეებთან, რომელნიც ამ უამად ყოველს შემთხვევას ხელთ იგდებენ აუტანელის ჩაგვრისა და უსამართლობისათვის. კონჩვე მისს დიდებულებას გამოიკვილოს სომხეთის ეხლანდელი მდგომარეობა თვით ადგილობრივად საკუთარის სანდო კაცის გაგზავნით; ამ კაცს მიენიჭოს უფლება, რომ უღირსი მოხელეები სამსახურითგან დაითხოვოს და მათ ნაცვლათ უკეთესები გაამწესოს. მისმა დიდებულებამ იმოდენი კეთილი გული გამოიჩინა, რომ საიმედო პასუხი მიბძანა; გასეთებიდამ გავიგე რომ ჩემის წარდგენილის რჩევის მსგავსი რაოდენიმე რამ გარბეულა და უმადლესი კარი (ოსმალეთის მმართველობა) ბეჯითად შესდგომია სომხეთის საქმესა. მაინც ვი შორსსა ვარ იმაზე, რომ ძალთან იმედინათ ვიყო ოსმალს მმართველობის მოქმედების ნაყოფზე და ვგონებ რომ, სომხებს მოუხდებათ ყველა სათნოებაზე მომატებულად მოთმინება იქონიონ. მაინც მისი დიდებულება გავაფრთხილე რომ სომხები ძალთან სანგრძლივს განსაცდელში არ ამყოფოს; მოვასხენე რომ ფრად დიდს მოთმინებასაც ბოლო ედება სოლმე; მოვასხენე რომ სომხების საზოგადოება ოსმალს საზღვარ გაერთ სხვა მდგომარეობაში არის, ვიდრე მისი ქვეშევრდომი სომხები; ესენი აუცილებლად შეადარებენ თავისს ყოფას მოძ-

მეების უკეთეს მდგომარეობასა და ეს შედარება კი თუ ოს-
მალს საკაცლანოდ გაუხდეს. გულ-მოდგინებით და ღირსეუ-
ლის გამომჩვენებით ვეცადე მიმეჭტია ყურადღება მისი დიდუ-
ბულებისა სომხეთის მდგომარეობაზე; ამასთან ყოველივე გან-
ვარინე, რასაც კი შეეძლო ხვანთქრის გულის წახდენა სომხე-
ბზე, ან ეჭვის შეტანა, რომ სომხების მოთხოვნა არ
ეთანხმებოდეს ერთობას, ძლიერებას და კეთილდღეობას მისი
დიდებულების იმპერიისასა.»

ეს სიტყვა ჯერდ დეფერინისა ორ წვერა სიტყვაა. ერ-
თის მხრით სომხებს თავაზიანობით, მაგრამ თითქმის ცხადათ
გააკებინა რომ ოსმალს მმართველობას თქვენი საქმე შორს
უჭირავს და ამიტომ მოთმინება მოგიხდებათ; თითქოს
ურჩევს, უნდა მოთმინდეთ. მაგრამ ამავე სიტყვასთან ოსმა-
ლს მმართველობასაც შესამეცნებლად გადაჭკრა: რასაკვი-
რეულია, აქ ცხადია, რომ ინგლისის გამოსარჩლება მარ-
ტო სომხებისა კი არ არის, თავის საფიქრებელი საქმეც კარ-
გა ახსრვს, ინდოეთი და ოსმალსთან შეკრულობა კავ-
შირითა.

მართლა და მომავალი არავინ იცის. თუ ოსმალს გა-
კერძდა და ცუდილება არა მოახდინა რა, აღმოსავლეთის საქმე
აქამდის რომ ბალკანის მთებთან ჯერჯერ და თავსა. იქნება ახლა სო-
მხეთში ამოჭყოს. ყველაზე მომატებული ფიქრი ინგლისსა აქვს
და ეს არის მიზეზი, რომ ასე ბეჯითად და გულ-მოდგინეთ
შესდგომია სომხეთის გაუმჯობესების საქმესა. ამითი რასა-
კვირეულია სურს აცდინოს ოსმალს და თვითონაც აიცდინოს
მომავალი განსაცდელი.

ინგლისურმა გაზეთმა „ტაიმსმა,“ (რომელსაც ევროპაში
მეუჭესე ძლიერს სახელმწიფოს უწოდებენ დიდის გაკლების

გამო) სთქვა ღეფერინის სიტყვას, ვითომც «მისს სიტყვას მუქარების მნიშვნელობა არა აქვსო. მხოლოდ უნდადაც ოსმალო-სათვის ჩაგონებისა რა საფრხე მოელოსო. სომხების თხოვნა ეკრძაიულ რეფორმების თხოვნას ვი არა ჰგავსო; იმათი, თხოვნა სულ უბრალო წესიერების დადგენის სურვილიაო, რომელიც ყოველს მართებულს მმართველობას ეფუძრებაო: ითხოვსო დაცვას ურცხვისა და აშკარა ბოროტ-მოქმედ მოხელეობისაგან, მოქრთამეობისა და დაწიაკებისაგანაო. თუ ეს თხოვნა არ აუსრულდათ, საფრთხელებელია აღმოსავლეთის საქმე უეცრად ხელახლად ასტყდესო.»

ეკრძის სხვა გაზეთებიც ნაკლებს არა ლაპარაკობდნენ. ამ გვარად მრთელი ეკრძის საზოგადოების აზრი მომხრედ გამოჩნდა ოსმალოს სომხეთისა.

ცნობები იყო რომ ვითომც სკანთქარს მინისტრებისათვის ებრძანებინოს—საქმეს შეუდგნენ. მაგრამ მათ მიწეში მოუტანიათ კიდევ უფლობა და ამასე შეყენებულა საქმე.

რადღა უნდა უცდიდეს ოსმალოს მმართველობა? ვისი იმედი აქვს, სიგერებით რომ საფრხეში თავი გაიხვიოს?

რუსეთის და ეკრძის გაზეთების აზრია, ამასი ბრალი გერმანიის პირველ მინისტრს ბისმარკსა აქვსო, იმას შეუგონებია ოსმალოს მთავრობისათვისაო, რომ ძალიან გულნებიერათაც შეუძლია იყოს ამ საქამესეო და თავი არ შეიწუხოსო. გაზეთების მოაზრებით ბისმარკსა ჰსურს საქმე დასლართულად დაჩქეს, რომ მის გამოშლას და დასკვნას მოანდომოს რუსეთი და ინგლისი, გაუჩინოს საქმე ეკრძიდან მოშორებით, ამით ორივე სასელმწიფო ფრანციას მოაცილოს რომ მომავალში თუ ფრანციუზებმა ომი გამართეს, ინგლისები და რუსები მათ მოკავშირედ არა ჰყავდეთ.

ევროპის გასულები და იმათში ინგლისური «ტაიმი», სომხეთში რუსების შესვლასე რომ ხმა დაკარდა, თითქოს თანაგრძნობას უცხადებდნენ რუსეთსა, მაგრამ ამასთან ცხადათ ცბიერობაც ეტყობოდათ, რადგანაც რუსეთს ეჭადოდნენ, მომავალში სომხეთში უსიამოვნებას ბევრს ნახავსო. რუსული გასულები შორს იჭერენ სომხეთის დაზერობის აზრს და მათში თითქმის «მოსკოვის უწყებებმაც» კი სთქვა: «უსიამოვნებას რომ იძახითო, რუსეთი არ მოისურვებს ხათაბაღა გაიჩინოსო».

აწავის არ შეუძლია წინასწარმეტყველება მომავლისა, რომელი ევროპის მიმართებლობა როგორ გაეჩვენა სომხეთის საქმეში: მოისურვებს რუსეთი თუ არა სხვა სახელმწიფოებთან მოუღაპარაკებლად რამე ღონე იხმაროს, ან შეიყვანოს ჯარები სომხეთში? მოისურვებს თუ არა ინგლისი ამ შემთხვევაში თავის ხელ-მოწერილ შეკრულობის დავიწყებასა, რომ თვით არ გაერიოს? საზოგადოთ ევროპის სახელმწიფოები მოისურვებენ თუ არა რამე მონაწილეობის მიღებასა?

ბოლოს ოსმალს მიმართებლობამ რომ თავისის ნებით უკეთესი ცვლილება შეიტანოს, დააკმაყოფილებს ყველა ევროპის სახელმწიფოებს, თუ რომელიმე მათგანი იჭნება უკმაყოფილოდ დაჩხეს და ეს უკმაყოფილება შეიქმნას მიზეზი აღმოსავლეთის საქმის ატეხისა? ყველა ეს კითხვები იხადება ამ უამად ზე მათი გარდაწყვეტა ძნელი მოსათვინებელია, რადგანაც ძრეულ რთულ გარემოებათა მდინარეობასე არის დამოკიდებული.

ერთი საქმეა ცხადი, რომ ევროპის შემსშფოთებულ აღმოსავლეთის საქმეს ერთი წვერი სომხეთში აქვს.

მაგრამ სანამ ოსმალეთის მიმართებლობა დაასკვნიდეს საქმესა, სანამ ევროპის სახელმწიფოები თავის ანგარიშებს გაას-

წარებდენ, ოსმალთს სომხებმა ბევრი განსაცდელი უნდა გამოიარონ. ამ განსაცდელში მართლაც დიდი მოთმინება არის საჭირო. მაგრამ იმედია რომ ისეთი ხალხი, რომელმაც მრავალსაუგუნოების განმავლობაში მრავალი ტანჯვა გამოიარა და თავი შეინახა, ვაჭრობაში და განათლებაში წინ წავიდა, რომელსაც წინა აზიაში უკეთესი მომავალი ბედი უწევია, ეს ხალხი უპიკულოდ გონივრულ თავის თვისებას, სიფრთხილეს, არ დაივიწყებს.

3. უ.

ტატიას მოთხვა:

ნეტა რა წყალში ჩაკარდო, რით გამოგვიკვებო ცოლ-შვილი?...
ი დასაქცევმა სეტყვამა კარს მომაყენა შიმშილი!...
რას ვიფიქრებდი, ბეჩავი?—ცა გამკამებდა ლურჯათა,
სამი დღის ყანა, სამკალი, ზედ კარზედ მედგა ბურჯათა,
უცებ გამოჩნდა ჰაწაწა მუშტის ოდენა ღრუბელი,
მერე გადიდდა, იგრგვინა და წამოვიდა სულ ბნელი...
დასაკლეთილად დაჭბურა, წამოგვყარა კოხია,
ბაღლები დამიწიოკა, მოაძებნინა ქოხია,
ისროდა მუშტის ოდენსა და გრიალებდა წყეული,
მირგვ-მორგვა ხე-ხილი, გაწყალდა ანაზღუელი!...
ყანა წამიხდა, რა ყანა, ავ თვალს არ ენახებოდა,
თავ-თავს ქვეშ იზნიქებოდა, სიმძიმისაგან წუებოდა!...
ნეტა რა წყალში ჩაკარდო, რით გამოგვიკვებო ცოლ-შვილი?—
ი დასაქცევმა სეტყვამა კარს მომაყენა შიმშილი!...

თ. რაფ. შრისთავი.

წამება კეთევან დედოფლისა. *)

მოქმედება მესამე.

(სცენა წარმოადგენს საპატრიარქოს, რომელსაც კარებები ერთი უაზოდ აქვს და ორიც აქეთ-იქით. საპატრიარქოში რამდენიმე კუნძი გდია. ქეთევან დაჩოქილი დოცულობს, შემოდის ბერი.)

გამოსვლა 1.

ქეთევან და ბერი.

ბერი. გურთხევა შენდა, დედოფალ!

ქეთევან. (თუთრის ტანისამოსით, თმა გაშლილი, წამოდგება წინადად, მივა და თავს დაუკრავს) მშვიდობა თქვენს მობრძანებას, წმინდა მამაო.

ბერი. გურთხეულიმც იქმნების შენი სასული.

ქეთევან. მობრძანდი მამაო, დაბრძანდით. (დასხდებიან) რას მეტყუით დასამშვიდებლად, შაჰი ჩქარა მიპირებს გასტუმრებას? ან ამ საპატრიარქოს ჩქარა გამათავისუფლებს?

ბერი. დიახ, დედოფალ, საპატრიარქოს განთავისუფლების გარდა, სხვა უფრო სასიხარულო ამბავი მოგულისთ.

ქეთევან. ჩემთვის იმაზედ სასიხარულო არა იქნება რა, რომ შაჰმა ჩქარა დამითხოვოს... აგერ ერთი თვე დასრულდა პატრიარქადა მუკეს და აქამდის გადაწუკტილი არა შეძიტუკია რა.

(* „ივერია“ №№ 4, 5 და 6, 1883 წ.

ბერი. გეუბნები დედოფალა, რომ უფრო სასიხარულო ამ-
ბავი მოგელის მეთქი.

ქეთევან. მიბრძანეთ, რა მომელის?

ბერი. დიდებული შაჰი ცოლათა გთხოვლობს.

ქეთევან. (შეჭკრთება) რა მითხარი ეგა!... შაჰი ცოლათა
მთხოვლობს?

ბერი. დიას, დედოფალა! ღმერთმან გადმოგვხვდა მოწყალეს
თვალთ.

ქეთევან. როგორ! მე, ქეთევან დედოფალი, მაჰმადიანზედ გა-
ვთხოვდე? ვინა! შენ მიჩიკ, მამაო? მეჩე ვინა? შენ, შენ
მიჩიკ!

ბერი. მე გიჩიკეთ, დედოფალა, და ამ ჩიკისთვის არა ვწი-
თლდები... სპარსეთის დედოფალს, შაჰის გულის მბრძა-
ნებელს, ჩაადენის სიკეთით შეგუძლებათ დედა-მიწის
ზურგი მოჭთინათ... თქვენა? თქვენ ჩაადენილ პატრივი
მოგელისთ, ჩაადენი სიამოვნება?

ქეთევან. ჩემის პატრივისთვის, ჩემის სიამოვნებისთვის ხალხს
უნდა მაგალითი მივცე, რომ ჩვენ სსვა გვარ-ტომობის
ხალხთან შეერთება შეგუძლიან? მაშინ ხომ დაიწლავ ჩვენი
ეროვნობა, ხომ დაიწლავ ჩვენი სარწმუნოება, რომელიც
ისე მტკიცედ გვაკავშირებდა ერთმანეთს და ისეთს შეუდრ-
კენელს ძალას შეადგენდა. მეჩე, მამაო, მე რომ ეგ ჩა-
ვიდინა, ჩემ წინა-პართ, ჩემს ხალხს, ჩემს ქვეყანას, რა-
ღა პასუხი მივცე?...

ბერი. დედოფალა! მე მაკვირვებს თქვენი სიტყვები. რამდენ-
ნათაც ძალა მეტი გეჭნებათ, იმდენათ მეტს სარგებლ-
ბას არ მოუტანთ ხალხს?

ქეთევან. ძალა რწმუნებაშია. რავი რწმუნება შეიჩიკავ, ძალაც

უნდა დაიწყო... არა მამა, მე ვერ გავთხოვდები შან-
ზედ... არ გავთხოვდები.

ბერი. დედოფალ, თქვენ გონიერი ხართ, იფიქრეთ რასა
შეკებით.

ქეთევან. ჩემთვის რომ ეგ უნდა ვაქცე, კიდევ მიუტო-
ვებოდა, მაგრამ თქვენ, სულიერი მამა, მოძღვარი, შუა-
მდგომელი ზეციერის მამის წინაშე, თქვენ როგორ მი-
ჩივთ, რომ შეუერთდე მანქანას, ან როგორ უნდა მოვ-
თავსდე სხვა გვარ ტომობის საწმინდოების ვაცთან.

ბერი. რა უშავს, დედოფალ, შეგიძლიანთ მანქანასთან
თვალთათვის მიიღოთ, საჭმით ვი მართმადიდებულად დაჩ-
ხეთ.

ქეთევან. (შეძრწუნებით) მამა, რას ამბობ, მაგას როგორ
მიჩივთ?

ბერი. რა არის დედოფალ, აი მეც ეხლა ეგრე არა ვარ?

ქეთევან. (ხელებს აღაზურებს ცისაკენ.) ზეციერო მამა, მი-
უტოვე, ჩამეთუ არა იცინ, რასა იქმან.

ბერი. გიჩივთ დედოფალ, დამთანხმდეთ, თორემ ცუდათ
დატრიალდება თქვენი ბედი...

ქეთევან. ყოველისთერი უფლის ნებას.

ბერი. გამოტყენით უნდა გითხრათ, დიდებული შანტი ითხოვს
თქვენს მანქანასთან, ითხოვს რომ შეიქმნათ იმისი მე-
უღლე; თუ არ დასთანხმდით, მაშინ . . .

ქეთევან. მაშინ რა?... მაშ მავსათვის მეუკეს ზატომრად?! მავს-
ათვის მანქანა, მამკულენ?... მე არ მეშინია მავსი. მე
გეწავლები, გეწამები, მოგვადები ზირზედ ღიმილით, დაწმ-
ინებული, რომ მე ვასრულებდი ჩემს მოვალეობას. . .
წადი... გამშორდი... შეატყობინე შანს, რომ არ არის

ქვეყანაზედ ისეთი ძალა, არ არის ქვეყანაზედ ისეთი სა-
ტანჯველი, რომელმაც ქრისტიანს, ნამდვილს ქართველს,
მოკალაუობისთვის აღაღატებინოს. კმარა გავათავოთ...
ნულარ მოხვალ ჩემთან!

ბერი. დედოფალ, მე მინდოდა თქვენთვის სიკეთე; არ იჯე-
რებთ და თქვენი ნებაა. დიდებული შაჰი აქვე ბრძანდება
და თითონ მოგელაპარაკება: (გაბრუნდება კარებისკენ).

ქეთევან. წყუღო! გველს ჩაგიტვამს ბატონის ტყავი, მისთვის,
რომ უფრო ადვილად შეიძლო დაუახლოვდე მსხვეპლს.
ავაწაკო, მანთურო, წყუღოც იყავ! (ბერი გადის, ქეთე-
ვან დაიხრჩებს). დედო მღვთისავ, შენა ყოფილხარ ყვე-
ლა დაკრძომილის, ყველა გაჭირვებულის ნუგეშინის მცუ-
მელი!... გულის წყრომით ნუ მომხედავ... შენ მომეც
ძალა და ღონე ავასრულო ჩემი ვალი, ავასრულო ვალი
მშობლისა და ნათლად გატარო სახელი ქართველის დედი-
სა. (შემოდის შაჰი).

გამოსვლა 2.

იგივე და შაჰი.

შაჰი. (წარბეხ შეჭმუხვნილი ცოტა სიხუმის შემდეგ) მართა-
ლია, რატომ შემატყობინეს?

ქეთევან. მე არ ვიცი, დიდებული შაჰო, თქვენთვის რა მო-
უხსენებიათ.

შაჰი. შენ უარს ჭყოფ სპარსეთის დედოფლობას?

ქეთევან. (დამშვიდებით) დიას, მართალია.

შაჰი. (განრისხებით უყურებს) შენ გესმის, რასაც ამბობ?...
 მე, მეოჯეთ-მეოჯეს სრულიად სწავსეთისას, დიდებულ შაჰ-
 აბაზს, შენ უარს უბედავ?

ქეთევან. მე არ ვეკუთვნი ჩემ თავს. მე დიდი ხანია, რაც
 უარ ვყავ ამ სოფლიური ფეოდალებისადმი.

შაჰი. (ცოტა სიჩუმის შემდეგ) მეტი იცოდა რაც მოგელის მაგ
 უარისთვის.

ქეთევან. რაც უნდა მომელოდეს, დიდებულ შაჰს, მე ვინა-
 თა ვარ.

შაჰი. (შეცხად) სთქვი გადაწყვეტით, ჩემ ცოლობაზე თანა-
 ხმას ხარ თუ არა?

ქეთევან. არა!

შაჰი. (დააკვირდება, ცოტა სიჩუმის შემდეგ) დედა-გაბო, შენ
 გაგაწყობა შენი სქესი... შაჰ-აბაზსა ჭსურს და შენ უნდა
 შეიქმნე მისი ცოლი!...

ქეთევან. არასოდეს.

შაჰი. (გაიძრება ხანჯალს და გაქანება) უნდა შეიქმნე, უნდა
 შეიქმნე მეოჯეთი? (ქეთევან გულ-ხელ-დაკრეფილი დაუხვდება.
 შაჰი მიახლოვდება და შესდგება ერთბაშად. შუბლზედ
 ხელს გადაისვამს) დიკრთო ჩემო, რა მომდის!

ქეთევან. (უყურებს დაკვირვებით) რიდასთვის გაჩერდი, რამ
 შეგაყენა მტარვალა? მომკალ რაღა!

შაჰი. (მღელვარებით), ქეთევან! გამიგონე... გვედრები, გე-
 ხვეწები ნუ ამბობ უარს. შეიქმნ ჩემს მეუღლეთ, შეიქმნ
 სწავსეთის მეოჯად, შეიქმნ ჩემის გულის ბრძანებულად
 და თავს შემოგვეკლები.

ქეთევან. არასოდეს! ეგ არ შეიძლება. არ შემიძლიან.

შაჰი. (მწუხარებით) მას რა გინდა, რა?

ქეთევან. (სახქაროთ) თავი დამანებე, დაბრუნდე ჩემს ქვეყნაში.

შაჰი. (განრისხებით) არა, ეგ არ შეიძლება. არა მეთქი!

ქეთევან. ტყუილად იმედობ დიდებულთ შაჰო: ვერც ძალით, ვერც ალერსით, ვერ შეარყევ ჩემ გადაწყვეტილებას. მე დაუბადებულვარ ქრისტიანად, ქრისტიანად უნდა მოვკვდე.

შაჰი. (მკაცრად) მას თუ აგრეს (გაბრუნდება გარებისაკენ, ერთბაშად შესდგება ჭ სიუვარულით) უკანასკნელად გვედრები.

ქეთევან. არასოდეს.

შაჰი. (განრისხებით) მას გარგი თუ ეგრეს! (გაბრუნდება გარებისაკენ) გინა ხართ მანდ? შემოდით. (შემოდის კონსტანტინე, მსაჯულნი, ჯალათი და რამდენიმე ჯარისკაცი).

ბაზოსვლა 3.

ივინივე, კონსტანტინე, მსაჯულნი, ჯალათი ჭ ჯარისკაცი

შაჰი. (გამოვა წინ და მკაცრად აჩვენებს ქეთევანზედ.) ამ დედა-კაცმა შეურაცხყოფა მიაყენა ჩვენს სარწმუნოებას. მსაჯულნო, მომიტია თქვენთვის. განსაჯეთ.

ქეთევან. შაჰო, ამოა შენი მეტადინეობა. შეგიძლია ყოველგვარი ცილი შემწამო, შეგიძლია მტანჯო, მაწვალო.... ხორცი შენ ხელთ არის. შეგიძლიან მას ყოველ-გვარი წამება მიაყენო, მაგრამ მისი სატანჯველი ვერ დასძლევს სულს, ვერ შეარყევს მის გადაწყვეტილებას, ვერ შექმნის მოლაღატედ.

- შაჰი. (ჯალათს) ჯალათო, შეუყარე ბოროტები (ქეთევანს და ბოროტებებს და მსაჯულებს). რამდენათაც შეგიძლიათ, მკაცრად დასაჯეთ. ჩვენის სარწმუნოების შეურაცხყოფის მიუხედავად მე გერავის მიუტოვებ.
- კონ. (რომელიც შეკლის ჯალათებს; ქეთევანს ჩუმად) დაგონებდი, ღმერთისად იქონიე იმედი.
- ქეთ. (მსაჯულს) მე არ მიმიუენებია შეურაცხყოფა თქვენის სარწმუნოებისათვის. მე ის ცუდათ არ მიხსენებია. მე მხოლოდ მტკიცედ ვადგეკარ ჩემს სარწმუნოებას, ვატვის ვსტემ მას; ნუ თუ ეს არის თქვენი შეურაცხყოფა?... არა მსაჯულნო, შაჰის წყურამის მიზენი ეგ არ არის, შაჰსა სურს ჩემი შერთვა და მე უარს ვამბობ. მტარვალი ვერ შეიქმნება ჩემს მეუღლედ.
- შაჰი. (განრისხებით მივარდება) წაიყვანეთ! მომასშორეთ ეგ შეჩვენებული (მცველები მისცვივდებიან და ქეთევანი მარცხნივ კარებში შეჭყვართ. მცველს) ამაღამ გაუფრთხილდით მაგას. ხვალიანის მაგის საქმე გადაწყვეტილი იქნება. წამოდით ბატონებო, დროა საქმეს შეუდგეთ (გადაიან. სტენა რამდენიმე ხანს ბნელდება და ცარიელი რჩება. შემოდის მცველი და კონსტანტინე).

ბამოსვლა 4.

მცველი, კონსტანტინე და მერე ქაიხოსრო.

მცველი. (შემოდის) მობრძანდით, ბატონო კონსტანტინე.

კონს. (შემოდის) ღმერთო! ამ სამაგელ ჯურღმულში უნდა იყოს ქეთევან? აქ უნდა იტანჯებოდეს?

მცველი. აქ მომითმინეთ ბატონო, ეხლავე გამოვიყვან ქაიხოსროს.

კონსტ. (ხელს მოჭკიდებს და წინ გამოჭყავს აჩქარებით) გამიგონე!... კიდევ გაგიმეორებ ჩემ პირიბას... შენ უნდა საშუალება იპოვნო... ქეთევან აქედან გავაქციოთ. რა ღონის ძიებასაც იპოვნი, სულ ერთია, თუ რა გავიყვანოთ აქედან დედოფალი. მაგ სამსახურისთვის მთელ ჩემ სიძლიერეს გაძლევ... თანახმა ხარ?

მცველი. აკი მოგახსენე, ბატონო, თანახმა ვარ მეთქი.

კონსტ. (დააცქერდება) შენ ქართულის ქალის შვილი ხარ. შენს სსუულში რაოდენიმე ქართულის სისხლი სდგას; ამ წმინდა საქმეში ვერ მიღალატებ... განა არ მიღალატებ!?

მცველი. დამშვიდდით, ბატონო კონსტანტინე, მე დაგპირდით და ჩემ სიტუვას აღვასრულებ.

კონს. მაშ წადი, ნუღარ იგვიანებ, ქაიხოსროც შემომიყვანე. (მცველი გადის მარჯვნივ).

გამოსვლა 5.

კონსტანტინე მარტო.

კონს. (რაოდენიმე ფიჭვის შემდეგ მოუსვენრად) რაღა იგვიანებენ, რა მოსდით. საცაა მსაჯულნი გაათავებენ და მაშინ ყველაფერი გათავდება. (შემოდის მცველი და შემოჭყავს ქაიხოსროს, მცველი მარცხნივ გადის. კონსტან-

ტინე გაექანება ქაიხოსროსკენ. ქაიხოსრო ხელების მი-
გებებით შეაყენებს.)

გავოსვლა 6.

კონსტანტინე და ქაიხოსრო

- ქაიხ. ბატონის შვილო, ჩვენი პირიბა ნუ გავიწყლებათ. ჩვენ
მხოლოდ ქეთევანის განთავისუფლების სურვილმა შეგვა-
ერთა. მაგრამ უნდა მიბრძანდეთ, შემდეგში რას აპირებთ?
- კონ. ან! ქაიხოსრო, მე სხვაზედ არაფერზედ ვფიქრობ, რომ
ქეთევანი განთავისუფლო, ქეთევანი გამოვიხსნა.
- ქაიხ. მძღვეთ სიტუვას, რომ ქეთევან ამ საპყრობილიდგა⁶
დახსნილი თქვენი ტყვე არ შეიქნება?
- კონ. რა დროს ეგ არის, ქაიხოსრო, თუღონდ განთავისუფ-
ლოთ და მერე გეფიცები დიქრთს, გეფიცები ჩემს ქვეყ-
ნას, გეფიცები იმ რქეს, რომელმაც მე აღმიწარდა, რომ,
თუღონდაც დავიხსნათ ქეთევან, გავიყვანოთ სამშვიდობოს
და შემდეგ მოვშორდები, სამუდამოდ გადავიკარგები სად-
მე.
- ქაიხ. მჯერა ბატონიშვილო, მჯერა, რომ თქვენ წმინდის გუ-
ლით ღაპარაკობთ. დღეს ვხედავ, რომ თქვენ გულში
ქართულის სისხლი მოძრავს. თქვენ ვერ შეიძლებთ
თქვენის სიტუვების შეცვლას. მაგრამ... თუ მომატყუეთ
და გადახვედით სიტუვას, ჩვენგანი ერთიღა დასტებება
მზის სხივით.
- კონ. კარგი, კარგი, ქაიხოსრო, გავთავოთ, მგონია, მოდიან.

შენ მცველს გაჭყე, სანამ ქეთევანს ვეღვაწეო... ფრთხილად იყავი, მცველმა არ გაგვცეს, არ გვიღალატოს.
ქაინ. ეგ ჩემ კისერს გახლდეს (შემოდის ქეთევან და მცველი).

გამოსვლა 7.

ივინივე, ქეთევან და მცველი.

ქეთ. (ხელებში ბოჩკილ შეყრილი, თვალებზედ ხელს გადაიხვამს. მერე დაინახავს ქაინოსროს და კონსტანტინეს. შეჭკრთება) კონსტანტინე, ქაინოსრო! რა გინდათ, რისთვის მოსულხარ? თუ თქვენც შაჭმა გამოგვზავნათ?

კონ. (სახქაროდ) დედოფალე, მოითმინეთ, ჯავაწაკის დრო არ არის...

ქეთ. მე მესმის, რომ კონსტანტინე შაჭმის მაგივრად მოსულა. მაგან წყალობა იმისთვის მიიღო, რომ შაჭმის უერთგულესი მონა იყოს, მაგრამ ქაინოსრო, შენ, შენ რისთვის მოსულხარ? ნუთუ სხარსეთის მთელბულის სიმდიდრემ შენი გულიც მიისყიდა?

ქაინ. (მწუხარებით) დედოფალე . . .

ქეთ. (გაწყვეტინებს) მაგრამ არა არის რა აქ გასაკვირვალე, ვაცნი ვართ და ვაცის თვალი ხარბია.

ქაინ. დედოფალე, რას მიბრძანებთ.

ქეთ. მამ რას უნდა მივაწერო (უჩვენებს კონსტანტინეზედ) თქენი მეგობრობა? რაი მოსისხლე ერთად რამ შეგვარათ, რამ დაგაკავშირათ (ყვედრებით) მოხვედით განა, რომ დასტვბეთ, სულთ და ხორციით რა რიგ დაეცა

სუსტი დედა-გატი?!... მოხვედით, რომ შაჰს წაუღოთ ჩემის თანხმობის პასუხი? მოხვედით დასტებეთ ქალის უძლეურობით?.... (მრისხანეთ) მოსტყუვდით დამცირებულნი! თქვენ ვერ იხილავთ ჩემს დაცემას, თქვენ ვერ იცნებთ ჩემს სისუსტეზედ. ქეთევან მოკვდება და სხვის სათამაშოდ ვი არ შეიქნება. დამცირებულნი, დაცემულნი, ჯაჰანჩაგის ღირსიც არა ხართ (გაბრუნდება).

კონ. (წინ გადაუდგება) დედოფალა, მოითმინეთ.

ქაინ. ღვთის გულისთვის გაგვიგონეთ.

ქეთ. (შესდგება) ძალა?! . . . (დამშვიდებით) სხვა რის მაქნისი ხართ, თუ არ მაგისტრის.

ქაინ. დედოფალა, გვედრებით მოგვისმინე.

კონ. ხანი მიწის, დრო აღარა გვრჩება: (ქაინოსროს) გაიყვანე მცველი, სანამ ჩვენ მოვილჯაჰანჩაგებდეთ.

ქაინ. დედოფალა, გვედრებით ბატონის შუალს გაუგონეთ. კვ შეგატყობინებს ყოველისთვის... ქაინოსროს ქართველია, მას სიკვდილი შეუძლიან, ღალატი ვი არადღეს! (გადის, მცველი თან მისდებს).

გამოსვლა. 8.

ქეთევან და კონსტანტინე.

ქეთ. ახა რას მეტყვიან?

კონსტ. დედოფალა, თქვენი სიტყვებზე გადაწყდა. ეხლა მოვლენ მსაჯულნი, უკანასკნელად მოითხოვენ თქვენგან, მიიღოთ მანჯადიანობა და, რა უარს იტყვიან, წამებას მიგტყვენ.

- ქეთ. მე დიდი ხანია მაგისტრის მომზადებული ვარ. პირველი მაგალითი მე არ ვიქნები, არც უკანასკნელად დავრჩები. ასრულდეს უფლის ნება.
- კონ. ჩვენ მოკუდით, რომ წაგიყვანათ, დედოფალე, მოგარჩინათ მაგ სატანჯველს. აჩქარდით, დედოფალე, გვიანობის დრო აღარ არის.
- ქეთ. მე არ წამოვალ.
- კონ. (გაკვირვებით) რაგონ! თქვენ გაქცევასოდ უარს ამბობთ? მოიგონეთ შვილი, სამშობლო...
- ქეთ. (შეკრთება) შვილი! სამშობლო!... (ცოტა სიჩუმის შემდეგ) არა, უარს ვამბობ.
- კონ. იქნება ჩვენ არ გვენდობი?..
- ქეთ. საჭმეო კი არ არის. მე არ ვაპირებ, შიშს არ უჩვენებ... რადესაც მთელი ქრისტიანობის თვალი ჩვენკენ არის მოქცეული, რადესაც ჩვენგან მოკლთან მაგალითს, მე ნება არა მაქვს, რომ შევდრკე ამ სოფლიური სატანჯველის წინაშე, ვეჩვენო სულ მოკლედ და არც ვეჩვენები.
- კონ. (აჩქარებით) რას ამბობთ, დედოფალე! გვედრებით ისმინათ და დაიჯერათ.
- ქეთ. გუუბნები, არა მეთქი, არ შემიძლია.
- კონ. დედოფალე, გაწვალებენ, მოგკლავენ... მაგასოდ მარტო თქვით კი გონებას მიტევს, ჭკუიდანა მშლის.
- ქეთ. ბედმა მოიტანა, ღმერთმა ამარჩია ამ მაგალითისთვის. მე ნება არა მაქვს ჩემი დანიშნულება თავიდან ავიცილო.
- მკვ. (კარებიდან) აჩქარდით, თენდება.
- კონ. დედოფალე, გვედრებით, ნუ მაწვალებთ, ნუ მტანჯავთ. სასჯელად ისიც მუყოფა, რომ ჩემი თავი დამისაჯავს... გაუხუბდურდი, დავიღუპე, მოძულეებული შევიქნ

ფეფასაგან და მაგ უკანასკნელ ნუგეშს მაინც ნუ წამართმევ. ნება მომეცით თქვენის განთავისუფლებით სინდისის წინაშე მაინც გაუმართლდე.

ქეთ. შენ შენი გზა გაქვს, მე ჩემი. თუ გიგრძნია შენი მოქმედება, დაეკითხე გონებას, დაეკითხე შენის გულის თქმას, რასაც გეტყვის, იმ გვარად მოიქეც, იმ გვარად მოინანიე.

კონ. (ახჩარებით) ღმერთო ჩემო! ჩემი გულის თქმა შენს განთავისუფლების მეტს არას მეუბნება... თენდება, დედოფლო, წავიდეთ. (კარებიდან მოისმის ხმარობა) ღმერთო ჩემო, რა ამბავია? (კარებში გამოჩნდება ქაიხოსრო)

ბამოსვლა 9.

იგინივე და ქაიხოსრო.

ქაიხ. (შემოვარდება) გვიღალატეს, გაგკუიდე!...

კონ. (მივარდება ქაიხოსროს) რა ამბავია, რა მოხდა!

ქაიხ. შაჭისთვის შეუტყობინებიათ. მოდიან.

კონ. (გაეჭანება კარებისაკენ) ნუ შემოუშვებთ, ვიბრძოლეთ, სანამ უკანასკნელი სისხლის წვეთი შეგვრჩება.

ქაიხ. ვიბრძოლეთ (მივარდება კარებთან) :

ქეთ. (დამშვიდებით) დამშვიდდით, ბრძოლა გვიანდა არის. ჩემს საათმა დაჭკრა და უნდა გადაწყდეს.

კონ. (თავის თავს მისწვდება) მართალი ხარ, მართალი. (შემოელება კარები. შემოვლენ შეიარაღებული სპარსები. მერე შაჭი, მსაჯულნი და ჯაღათი).

ერთი სპარსთავანი. აღსენით იარაღი (უჩვენებს კონსტანტინესკედ. სპარსულნი მისცვივდებიან.)

ქაინ. (გახტება უკან) აწასოდეს.

ქეთ. (მივს და გამოაჩთმეკს ხმაფს ქაინოსრეს) დამშვიდდი, აქ იაწადი აწ გამოდგება.

ქაინ. დედოფალო, ნება მომეცე ერთს მანც გაუზო გუფი?

ქეთ. გეუბნები, დამშვიდდი მეთქი.

ქაინ. მასწ რითილა ამოვიყარო ჯაკწი?... რითილა გაკიქარკო სეკდა, (მწუხარებით) რეგორღა ვიცოდებლო? (შემოდის შაჰი).

გამოსვლა 10.

ივინივე და შაჰი.

გონ. მასწ უკუფაფერი გადაწყდა? (დაეცემა გუნძეედ და პირის-სახეზედ ხელებს დაიფარებს).

შაჰი. (დაცქერღება ქეთეკანს, დაცინვით) წმინდანო, კარგად ატარებ დრეს შენს ტამარში?

ქეთ. ნუ ჯგომბ ღმერთს, შენ გწყურთან ჩემი სისხლი და დ-ლიე; სხვა რაღა გინდა.

შაჰი. (განჩხლებით) დიახ, დაუფეკ, გეფიცები დაუფეკ და აწ ვიკმარებ მარტო შენს სისხლს; გადაკაბრუნებ შენს ქეყანას, მთლად შეკმუსრავ შენს ხალხს. იქამდის მიკიყვან, რემ იმათი გოდება ფეცამდინ აღიოდეს. იქამდინ მიკიყვან, რემ მათი სანოდობით ქვა იწოდეს; მე ყრუდ დაკრჩები მათ ხეწინისადმი.

ქეთ. დამცაფე სისხლიდგან. სისხლი, რემეფიც დღეს აქ და-იღვრება, შენ დაგედება კაფად და კაი შენ იმ დღისთვის, რეღესაც მოგეკითხება.

შაჰი. მაგასა ვნახავთ, (უჩვენებს ჯალათებს იქვე) წაიყვანეთ, დასწვით ეს ეშმაკის თესლი. (ჯალათები მისცვივდებიან და მიჭყავთ)

ქეთ. (გაეშვებინება) სად უნდა წამიყვანოთ?

შაჰი. ჯერ გაწამებენ, მერე დაგწვამენ.

ქეთ. (შეკრთება) მასწავლებენ, დამწვამენ? ჭახოსრო, შვილო! (თავს შეიკავებს) აღსრულდეს შენი ნება, უფალო! წავიდეთ, მზათა ვარ.

შაჰი. (ქეთევან გამოიყვანს ავანს სცენაზედ, ჩუმად) დამთანხმდი და განთავისუფლებული იქნები.

ქეთ. აჩასოდას. (გაეშვებინება საჩქაროდ ჯალათებს მიჭყავთ.)

შაჰი. წაიყვანეთ, მოჭკალათ, დასწვით ჩქარა.

ქაინ. (გაეჭანება შაჰისკენ) რა სთქვი, შენ მტარვალო... მას გადასწვდა უკვლათუარი? (მივარდება შაჰს) მას შენც დაგახრჩობ, რომ ვერ დასტებე შენი ავაზაკობით (მცველები მისცვივდებიან და ძალათი მიჭყავთ).

ბამოსვლა 11.

შაჰი, კონსტანტინე და კარის კაცნი.

შაჰი. ვერ უყურებთ მაგ ბიწიერს. (მიუბრუნდება კონსტანტინეს დაცინვით) შენთვისაც მოვიტლი.

კონ. (დაფანტვით) აჰ! ღმერთო!... რას აზიარებ?

შაჰი. მაგას მასინ გაიგებ, როდესაც ქეთევანის საქმეს მოვრჩებით (შაჰი გაბრუნდება და მიდის).

კონ. (გაშტეკებულსავით დარჩება. შეაყენებს შაჰს.) მოითმინე,

სად მიხვალ?! გამიგონე... (მხლებლები მისცვიკდებიან კონსტანტინეს).

შაჰი. (მხლებლებს.) გაუშვით!... (კონსტანტინეს მკაცრად.) რა გინდა?

კონ. შენ ძალა გქონდა შეგეპყრო ქაიხოსრო... უფლებს გქონდა შენ სწორად არ მიგეღო... მაგრამ მე, მე რაღას მეტყვი?... მე, გინც სისხლით და ღირსებით შენი სწორი ვარ?... მე მსურს შენთან ბრძოლა, მე მსურს გადაგინადო ამოდენი ბოროტებისთვის.

შაჰი. (დაცინვით და ამაყად.) შენ ამბობ, რომ ჩემი სწორი ხარ?... შენ ჭბუდავ მაგის თქმას? რა გვაქვს საერთო?... შენ ხარ საწმუნოების მგომბელი, სამშობლოს მოღალატე... შენ გაყიდე შენი მოძმენი, შენი მიწა-წყალი და მე მიბედავ გასწორებას?... სტუჟები, გააურო, შენი ადგილი ჯოჯოხეთია, შენი სახელი ავაზაკი!... რა გვაქვს საერთო?!

კონ. (მწუხარებით) კმარა, შემიწყალე... მოიგონე, რომ შენ გამსასხურებელი...

შაჰი. ჩემის ხალხის საბედნიეროდ მივიღე შენი სამსახური.

კონ. თუ დამნაშავე მე ვარ, შენც ურევინარ ჩემს დანაშაულში...

შაჰი. შენ ბრძაკდებელი, სულს ეშმაკს აძლედი, მე მხოლოდ შემთხვევით ვსარგებლობდი... მე რათ გეჩუი შენს უწყიდულებასში.

კონ. შაჰ... (გაუშუკვს ხელებს).

შაჰი. (მკაცრად) იქით!... არ მომეკარო!... მოძმეთ გამყიდვას მიკარებითაც კი შეუძლიან გაჭუჭყიანება.

კონ. (მწუხარებით) ღმერთო, ღმერთო ჩემო!...

შაჰი. მაშ რა გეგონა? მოჭკლავდი ძამას, მოჭკლავდი ძამას და

გეგონა შენს სახეს ჩიჩქი არ მოეცხებოდა?... გეგონა მათ ადგილს შენ დაიჭერდი... თავ-მოყვარეკ, მოსტყუდი... შენა ხარ ავაზაკი და ავაზაკის სასჯელი მოგელის!... (მცველებს) შეიპყროთ (კონსტანტინეს დაიჭერენ და ხელ-ფეხში ბოროტად უყრიან).

კონ. (მწუხარებით) ანია ჩემოდ... დამსაჯეთ, მოძვადით!... მართლათაც, სხვას რას უნდა მოელოდეს მოძმეთ მოღალატე?! (თითქმის ხეწნით) დამსაჯეთ შაჭო, დამსაჯეთ, როგორც გინდათ, მართალი ხართ, მე დამნაშავე ვარ, ჩემი ბრალია (უჩვენებს ხელთ კარებისკენ, საითაც ქართულები გავიდნენ) მათი უბედურობა, გამიბე გუფი, დალიე ჩემი სისხლი, აღონდაც ქეთევანს და მათ მხლებელთ ნურას გადახდევინებ, გაანთავისუფლეთ... (სიხუმრად მდინამე ხანს) შენ ამბობ რომ მე ავაზაკი ვარ და შენ არა. მართალი ხარ, მე უწმინდური ვარ, ჩემი სასჯელი მოძელის... შენ!? შენ, სახელგანთქმულ სპარსეთის შაჭო, ნურც ეხლა დაღვრი უმანკო სისხლს, ნუ მოსცხებ შენს სახელს განუწმენდელს ჩიჩქს.

შაჭი. ცოდვილო! ვინ მოგცა მაგ ლაშაჩაკის ნება?... ეშმაკის კერძო, იცნ რომ მეფის მოქმედება თვით ზეცით არის შთავარებული?

კონ. შაჭო! მოელის ქვეყნის წინაშე (იხილებს) გამყლავნებ ჩემს ცოდვას... აი მუხლ-მოღრეკილი გეგოდრები... იფიქრე რომ მეც კაცი ვარ, ჩემს ძარღვში ქართულის სისხლი სდგას... თავ-მოყვარეობა მეცა მაქვს... მაგრამ აჭა, დღეს შენ წინაშე, ქართულთა მეფის შვილი დახილელი გეგოდრება... გუფოთა ესეც, მე დავაშავე—მევე დამსაჯე!..

შაჭი. (მრისხანედ) გამარა, წაიყვანეთ. (მცველები მისცვივდებიან)

კონ. (გაეშეპინება.) უღმერთო, ავაზაკო!... რა დაგიშავა ქეთევანმა, რა დაგიშავა ქეთევანმა, რა დაგიშავა ქართველებმა?! ანათური იმის გარდა, რომ თავიანთს ქვეყანას იცავდენ, მაგრამ, რას ვამბობთ... მტარვალს სისხლი მოსწყურდა და უნდა გაძლეს სისხლით!... დეე დაიღვაროს ჩვენი სისხლი, დეე გაკწყდეთ, მაგრამ იცოდეთ რომ უოკელ იმ სისხლის წვეთზედ აღმოცენდება ახალი ნაყოფი; მით უფრო ძლიერი, მით უფრო სანუგეშო, რომ უმანკო სისხლით იქნება შედუღებული... მოვა დრო და შენი ძვლები შეირყევა სამარეში! უბრძანე მეც ჩქარა მომკლან!...

შაჰი. (განრისხებით) წაიყვანეთ, ჩამოაღრჩეთ, მოძაშორეთ თავიდან, თორემ ჩემის ხელით დავაღრჩობ.

კონ. (მტკვლები მისცვიკვლებიან, გონსტანტინე ისევ გაეშეპინება) რაღას ელი, ავაზაკო!?... ჯალათის ხელობა ვაწის კვლას და გელი...

შაჰი. (გაიძრობს ხანჯალს და დაჭკრავს) მას მოკვდი უწმინდურო, გაიურო.

კონ. (დაბარბაცდება და დაეცემა; შაჰი გაშტერებული დგას, კარის-ვატნიც სხვა-და-სხვა გვარ სურათად გაოცებული რჩებიან. მიღწეწილის ხმით) შაჰო... იკმარე ჩემი სისხლი... და ისვენ ქეთევან... ნუ დაღვრით უმანკო სისხლს...

შაჰი. (განრისხებით) აჩასოდეს.

კონ. მაგრამ რას... ვის გესკევი?... განა შენ მდგომარეობაში მყოფს ვაწს ადამიანის გული აქვს?... საიდგან მისწყდება გაქვებულს გულს ხმა მკვნიესავისა... საიდგან გაიგებს გრძნობას ის, ვინც დაბადებიდგანვე უგრძნობლობას ეჩვევა... საიდგან ეცოდინება სამართალი იმას, ვინც

გახნიდგანვე ქვეყანას თავის სათამაშოდ უყურებს! . . .
 (სიხუძე) ღმერთო! . . . მომიტევე ჩემი შეცოდება! . . . მაგრამ
 რას ვსთხოვ?! მაგ თხოვნის ნებაც რომ აღარა მაქვს! . . .
 ღმერთს რა ხელი აქვს მოლაჯატესთან . . . მისი ადგილი
 ჯოჯოხეთია . . . და არც მე ამცდება . . . (ცოტა სიხუძის
 შემდეგ ნახევარ ხმად და სიყვარულიანად.) რა ტკბილი
 იქნებოდა სამშობლოში სიკვდილი! . . . რა სიამოვნება იქ-
 ნებოდა მისთვის სულის დაღება . . . (ერთბაშად) აგერ! . . .
 აგერ! (დააკვირდება ერთს ადგილს შეშინებით). მამა ჩემი!
 ჩემი ძმა! . . . ორნივე სისხლში არიან მოსკრილნი . . . მექა-
 დიანი! . . . . მეძუჭებიანი . . . მისაყვადურებენ! . . . (მწარეთ და-
 იკვირებს ერთბაშად) ა—ა! . . . ნუ მოდიხარო! ნუ მია-
 ხლოვდებით! . . . მეშინიანი! . . . ქეთევანი! . . . ქეთევანი! . . . ქეთ . . .
 ვანი! (მისწვდება გულს, თავს, ყელს) ღმერთო! . . . თავი
 გული . . . ჭკერი . . . ჭკერი . . . ჭა . . . ჭა . . . ჭა . . . (კვდება.)

(თარდა)

ა ბ რ თ ე რ ს ი

სცენა დაბნელებულია, უკანა თარდა აიხლება და სცენა
 წარმოადგენს ადგენებულს კოცონს, რომელზედაც იწვება
 ქეთევან დედოფალი და ქაინოსრო. ქეთევან დედოფალი
 თეთრსავე ტანისამოსში, თმა გაშლილი დაჩოქილი დგას,
 ზეცისთვის მიუბრუნია თავლები, და სულები გულზედ და-
 უწყვია, თითქმის ღოცულობდეს. ქაინოსრო ცალ მუ-
 ხლზედ დაჩოქილა, მოწიწებით თავი დაუხრია. ზევიდგან
 ჩამოდის ღრუბელი, რომელზედაც შუა ადგილას ვარსკვ-

ჯაკების გვირგვინია რამდენიც აქეთ-იქით მდგომს წმინდა
 ნინოს და თამარ მეფეს უჭირავსთ ქეთევანის თავზედ.
 დრუბლებში აქა-იქა ანგელოსები მოჩანან. *)

ა. მოჩხუბარიძე

დასასრული.

---

*) ამ დრამის დაბეჭდვის დროს, სხვა-და-სხვა, არა ავტორისგან
 დამოკიდებულის მიზეზების გამო, კორრექტურული შეცდომები შესულა
 და მის გასწორებას ვეცდებით, როცა ცალკე გამოვცემთ, ენლა კი არ
 შეგვიძლიან არ შევასწოროთ რამდენიმე: პირველ ფურცელზედ დაწე-
 რილია «დრამმა 5 მოქმედებათ»; უნდა წაიკითხოთ „5 მოქმედებად და
 7 სურათად“. მომქმედთ პირთ შორის სრულიად მოხსენებული არ არის
 შაჰ-აბაზ სპარსეთის შაჰი და თეიმურაზ ბაგონის შვილი, კახეთის მე-
 მკვიდრე, შვილი ქეთევანისა.

მითამ და „ახალის რაზმის კაცი“

ანუ

მარი ფელტონი.

(განხილვა).

ძველი ჩვეულება ახალის მწერლებისა. — ახირებული ჭირი. — ახალი მწერალი. — ნიშნები ვითომც და ახალის დროისა — ჭოცა და არაცა. — რომელი ერთი დავიფეროთ. — ბოდიში. — სასაცილო წამალი სამწუხარო სენისა. — სხვაში ცოდვა ჩემში მადლიაო. — ახალი მეტოდი ახალის დროის კრიტიკისა. — შენ ჰქმენ და სხვას დააბრალე. — პასუხი. — აღდგენა ძველის თეორიისა: НЕ СМѢТЬ СВОЕ СУЖДЕНІЕ ИМѢТЬ. — რაც გინდოდეს, ის შესწამე. — კატკოვის სისტემა მხილებისა და ბრალდებისა. — «ობისკები» ადამიანის გულში. — ნუ შეშინდებით. — ვერ ვაღიარებთ და ვერ ვიწამებთ. — ჩვენ რა უნდა. — განსხვავება. — წინასწარმეტყველების გამტყუნება ასეთი უნდა. — ვიგემეთ და გავიცანით — რა პირობით. — ძველი გზა და ძველი მეგობარი. — რა მოხდა? — ლოლიკა დანაშაულობა თუა?

ეს ათი-თორმეტი წელიწადია, რაც ჩვენს მწერლებს ერთი საკვირველი ჩვეულება დასხემდათ: გამოსდგამს თქვენს თუ არა სალიტერატურო ასპარეზზედ, ეკლავზედ უწინარეს ამას დაიძახებს ხელმე: ვინც ჩემზედ წინ იყავით, ძველნი ხართ, ჩვენ კი ახალნი; ჩვენ წინ მოძავალნი ვართ და თქვენ კი დროს უკან ჩამოვხით და თუ ვინდათ, აბოლოვებ ჩასჭიდეთ ხელია და სხვანი.

ვინც ახალი მწერალი გამოსულა ჩვენში, პირველი მისი

სიტყვას უფრო ხშირად ეს უფიქროს და ეს არის კიდევ დღესაც. ამას კიდევ კაცი, როგორც იქნება, აიტანდა, მაგრამ კაცი ეს არის, რომ ამ ბოლოს დროს ამ ჩვეულებამ იბარტყა და ერთი სხვა ჭირიც გაჩინა: გინდათ თუ არა მიცანით, რომ გენიოსი ვარა და წინამორბედი ახალის დროისა, ახალის მოძღვრებისა; საცა შემხედეთ, თავი მიიმედ დამიკარითა, სუფრასზედ პირველი სადღეგრძელო ჩემი დადიეთა, იმიტომ რომა, მე პრეტესიით ლიტერატორი ვარ და არა გბეჭდოთ თქვენ, რომელთათვისაც ხანდის-ხანობით წერა შექცევასა, შესვენება და არა ჯათვას.

ახირებული ჭირია, თქვენმა ძემ! ახირებული ძალ-დატანება!... რას იზამ? ვის შესჩივლებ? ქვეყანასზედ არ გაგონილას ამისთანა ძალ-მომკობით პატრივის-ცემის მოპოება! გაგონილას, გინდათ თუ არა ჩემს წინაშე თავი მოიხარეთა, მაქეთ და მადიდეთა.

აი ავიღეთ მაგალითად «დროების» ახალი მწერალი, „გისრულის“ ავტორი. ეგ ბატონებო, პრეტესიით ლიტერატორი უნდა იყოს უსათუოდ, იმიტომ რომ, თუ არ ამისთანა ლიტერატორს, იგი პატრივს არა სცემს და რასაც კაცი პატრივს არა სცემს, იმაში არ გაუბმის. ამას გარდა, იგი „ახალის რაზმის“ კაცად გვიცხადებს თავსა, იმიტომ—რომ დაუყინია,—თქვენ აღარათუქში ვარგინართა, «ხუ გგონიათა რომ ეხლაც უწინდებურად ვინმე გააცურეთა მასწავლებლის ფრასებითა, დრო მრავალისა, დრო კალხასობისა გაფრინდა და, თუ გნებავთ, ბოლოზედ მოეჭიდებითა...» და სხვანი.

თუ ამას ჩვენ გვიბძანებს პატრივცემული ავტორი, რა გბოთქმის? „გისრად ვიღებთ და ვდუძებით“, რადგანაც ეგ ამისთანა საქციელი ჩვეულებად დასჩემდათ ჩვენის ქვეყნის მწერლებს,

რეგორც შემთავს კსთქით, და ჩვეულება, ხომ მოგესვენებათ, რჯულზედ უმტკიცესიაო. ჩვენ მხელოდ ამის კითხვა გვინდა; ეს ჩვენი დრო დაშქრულის ფრაზებისა რომ გაათრინა პატრი-ცემულმა ავტორმა, მის სამაგიერო რომელი ახალი დრო მო-გვიფრინა? იქნება, მართლა, იმისი მოტანილი დრო ჰსჯობდეს და ჩვენ ვჯიუტობდეთ, არ ვიცნათ და არ ვიწამოთ. ჩვენ შორს არ წავსდეთ ამ ახლის მწერლის ახლის დროის ნიშნების სა-ძებნელად. საკმარისია ვაწმა მის ორს ფელტონს გადაავლას თვალი და შეურყეველი აზრი შეადგინოს იმ დროზედ, რომ-ლის წინამორბედად, „კისრულების“ ავტორი თავისთავს გვი-ცხადებს. უკველია, კისრულების ავტორი „ახლის რაზმის“ ვაწია, და მაგ ორ ფელტონიდან შეკითხვით, რის მოძავლი-ნებელია იმ „ახლის რაზმის“ ვაწი, რომელიც მის გონების თვალ-წინ გამოხატულა. ერთი შეკითხვით, რა თვისების პატ-რონად ჰხადის იგი, მითამ და „ახლს რაზმს“ და „ახლს ვაწს“.

ამისათვის ჩვენ გავარჩევთ მის ორს ფელტონს, რომელ-ნიც „დროების №№ 116 და 119-შია დაბეჭდილი.

პირველს ფელტონში ახლის დროის მეთაური ავტორი ეძღურის თავის მეგობარს და უკიჟინებს: ჭკვიანი მეგონე, თხლათა ყოფილხარო. შენა მწერო, რომ ჩვენს «ინტელიგენ-ციას რაღაც გამოფნივლება და მოძრახება ეტყობაო... შენ იქ-ნება ბრძაღაც ჩამთვალყო, უბასუხებს „კისრულის“ ავტორი: რომ ჩვენში ინტელიგენცია ვერ შემომჩნევიაო, მაგრამ გარწმუ-ნებ, მიკროსკოპიცი რომ აიფარო თვალებზედ, მაინც ვერ იხე-ვი ე რაღაც ინტელიგენციააო.

ახლა მივხედოთ ამ „ღარწმუნების“ შემდეგ რას ბრძანებს იგივე ავტორი იმავე ფელტონში მეორე გვერდზედ: „შენ რომ

გეთქვამ, რომ ჩვენში ინტელიგენცია თან-და-თან კვრცხილად იხეკება და თავს იხეხს, აი ეს ჭეშმარიტება იქნებოდა და მეტკამათობას არ დაგიწყებდი, რომ ჩვენში სხალი რაზმი (რისა, თუ არ ინტელიგენციისა?) გამოდის სასსპარეზოდ და ნელ-ნელა მატულობს, — ეს ყველა თვალ-ხილულისათვის მზესავით ხათელი ფაქტია, თუმცა ჩვენი ცრუ სამსახურები ჭაფას ბიჭლას ფიცავს და უხდათ ყველა დააჯერონ, რომ ჩვენს მეტი არავინ არის.

საწყალო ცრუ-სამსახურები რა ბრძანი და მატუარნი უფილან! მაგრამ რათა? თვითონ პარტიკულური „ვისრულის“ ავტორიტეტი პირველს გვერდზედ ჭიფიჭავდა და აწმუნებდა თავის მეგობარს, არავინ არის... ნუ თუ სამსახურების გვერდი დაუშვენს პარტიკულურმა ავტორიტამ და იმათში იკადრე ჩადგომს!... ახს მართლაც ვისრული ასეთი უხდა აი!...

პირველს გვერდზედ ცრუ-სამსახურებსავით ჭაფას ბიჭლას ჭიფიჭავდა, აწმუნებდა თავის მეგობარს, მიკრესკოპითაც ჩვენში ინტელიგენციას ვერ იხევიდა და მეორე გვერდზედ კი იმავე ჭაფას ბიჭლას იძახის, მთელი სხალი რაზმი გამოდის და მატულობს ვიდრეცა და ამას მართლაც ცრუ-სამსახურები არა ხედევენ. თავი ბოლოს არ ებმის და ბოლო თავსა. ერთს გვერდზედ მიკრესკოპითაც ვერ ვხედავს მას, რაც მეორეზედ მთელს რაზმად მოსჩვენებია. რომელი ერთი დაუჯერეთ?

რომელიც გნებავთ, მხოლოდ საქმე იმაშია, რომ ამ მაგალითით ცხადად იხატება თვისება ავტორიტეტისაგან ქაღებულ „სხლის რაზმის“ კაცისა. ამ მაგალითიდან ვსჩხნს, რომ იმ „სხლის რაზმის“ კაცი იმისთანა კაცია, რომელიც ერთსა და იმავე დროს, ერთსა და იმავე საგანზედ ჭრც შეიძლება მოთავსდეს და არაფერ.

ხუ თუ მართლაც „ახალ-გაზდა მუშაკნი“ ამ თვისების პატრონები არიან და თუ არიან, ხუ თუ მართლაც არ არიან ისინი, კისაც «კისრულის» ავტორი უსწამებს, რომ უნდათ ახალ-გაზდა მუშაკთ ხდობა დაუკარგონ საზოგადოებაში. ჩვენის ფიქრით ტყუილად გარჯილან ის ცრუ-სამსოვნები. ამისთანა უთავბოლო მუშაკი, ახალი იქნება, თუ ძველი, თითონ მოუღებს ბოლოს თავის-თავსა, თუ ჩვეულებად დასხემდა თავი დაივიწყოს, რაცა ბოლოსა სწერს.

ხუ თუ ეს უთავბოლოა იმ დროის ნიშანია, რომელიც «კისრულის» ავტორმა უნდა მოგვიფიქრინოს? ხუ თუ უთავბოლოა ახალი ამბავია ქვეყანაზე?!...

იქნება პატრიკემულმა ავტორმა გვისაუკუდუროს და გვითხრას: იქ ინტელიგენციასზედ ვლახარაკობდი და აქ კი „ახალს რაზმისედაო“ და ეს სულ სხვა-და-სხვა საგანიაო. იქნება მართლაც აგრე იყოს, მაგრამ მთელის ფელტონის აზრთა მდინარეობას რომ მიჭყუეთ, უსათუოდ დაწმუნდებით, რომ «ახლის რაზმის» სახელის ქვეშ ინტელიგენციის რაზმის მეტი სხვა არა იგულისხმება რა. დასამტკიცებლად კონკრეტო გადაათვალიერონ „დროების“ ფელტონი, № 116.

მაინცა და მაინც თუ თავისას არ დაიძღვის „კისრულის“ ავტორი და ამასვე იტყვის თავის გასამართლებლად, არც ჩვენ აუხიროდებით, ბოდიშს მოვიხდით და ჩვენ სიტყვას უკანვე წამოვიღებთ. მხოლოდ ერთს ვიზრებთ კი დაკუდებთ, კონკრეტო აგვიხსნას, თუ არ ინტელიგენციის რაზმი, სხვა რომელი რაზმი უკანდა სახეში, რაცა ამასა სწერდა.

«სისტემური, მედგარი (დაუდერავიო, უსწერია ფელტონში, მაგრამ გვგონია ეს კორრექტურული შეცდომას) შრომა არ შეუძლიანთ იმათაო», ესე იგი მისგან წოდებულ

ცრუ სამსახურებსა, ბრძანებს იმავე ფელტონში „კისრულას“ ავტორი.

ახა გამოიცანით, მკითხველო, რა მიზეზით? უცნაური, ახირებული მიზეზი მოჭყვას. «არ შეუძლიანთ, იმიტომ რომ იმათ არ გამოუვლიათ ის მკაცრი სკოლა ცხორებისა, თავის დღენი არ შებრძოლებიან იმ ბოროტს ბედს — დედინაცვალს, სადაც (ბედს და სადაც?) კაცი ან სულ იღუპება, ან არა და ნაწითელი რკინასავით მაგარი გამოვა. ესენი იმ ნიადაგზედ გაიზარდნენ, იმ წრიდამ გამოვიდნენ, სადაც ჩხირის გაწვეტებაც არავის შეუძლო და უოკულოთვის მძღვრად იყვნენ». ამას ბრძანებს ჩვენის ახალის დროის ახალ-გაზდა მუშაკი-მწერალი.

რა ადვილი და უბარი წამალი უბოვნიას ამ ახალის დროის კაცს ჩვენთვის, რომ სისტემატიური და მედგარი შრომა შეგუძლებიყო და ჩვენ კი არ ვიცოდით, ვიდრე «კისრულას» ავტორმა არ გვაუწია. თუ ტკბილი ცხორება გაქვთ—გაიმწარეთ, თუ მძღვრანი ხართ—გალატაკდით, რომ მშერი დაიარებოდეთ და მამინ, თუ სულ არ დაიღუპებით ნაწითელი რკინასავით გამოხვალთ და სისტემატიური და მედგარი შრომა შეგუძლებათ, თორემ ჭეჩ! ეს კი მართლაც ასეთი ახალი ამბავია, რომ მთელს ქვეყანაში ჯერ არც არავის ფიქრად მოსკლავს, არც არავის დაუწეროს, არც არავის უთქვამს და, გვგონია, არც არავინ იტყვის.

მაშ რამ გაასუჯულა ეს კაცობრიობა და რაზედ იმტკრებს თავსა და პირს, რომ ცხორება დაიტკბილეს, უკულა მძღვარი იყოს, თუ კი დაჭკარგავს ნიჭს სისტემატიურის და მედგარის შრომისას—მაგ ძლიერს ღონეს ადამიანის ცხორების უოკულ-გვარად წარმატებისას. ადამიანი რისთვის იბრძვის ქვეყანაზედ ბედნიერებისათვის, მძღვრობისათვის, რისთვისა ღვრის ამოღუ-

ნა აფლას და სისხლს, თუ სისტემატიური და მედგარი შრო-
მა აღარ შეესაბამება, რაკი უბედურებიდამ ბედნიერებაში ჩავარდ-
ბა. ან ის ბედნიერება ბედნიერებაა იქნებოდა!?!...

თუძცა ეს რეცეპტი სასადალოა, მაგრამ ესეც უთუოდ
ნიშნის იმ ახალის დროისა, რომელსაც წინ მოუძღვის «კის-
რულის» ავტორი, ალბად მოძღვრებას იმ „ახალის რაზმისა“,
რომელსაც ამისთანა სახელსა სდებს იგივე ავტორი თავის ქე-
თისამებრ და რომელსაც ცრუ-სამსოხები «ახალ რაზმად» არა
სთვლიან.

ზარემც ჩვენც სიხარულით და ტაშის კვრით მიგებუ-
ბით, ბრძანებენ ისინი, ვისაც სამშობლოს ჭირისუფლება თით-
ქო პატენტით აუღიათ, მაგრამ რომ არავინ არის, ძალად ხომ
არავის გაუახუნთ. ამას ამბობს «კისრულის» ავტორი ცრუ
სამსოხებზედ. კარგი იქნებოდა, რომ პატრი-ცემულს ავტორს
ამისი საბუთი წარმოედგინა, სადა ჭსოვებს და რეგულარს ჭსოვ-
ებს. ჩვენ არ გვახსოვს რომ ეთქვას სადმე და თუ უთქვამთ,
სხვა ხომ არა დაუშვებიათ რა იმის მეტი, რომ ამით თვით
«კისრულის» ავტორის სიტყვები დაუმტკიცებიათ. ჩვენ ზემო-
თა ვნახეთ, რომ თვითონ «კისრულის» ავტორი ბრძანებდა
გადაჭრით, რომ მიკროსკოპითაც სძებნოთ, ვერ იპოვით.
მაშ რაღა უკიყინაო ასე უწყალოდ იმ ცრუ სამსოხებსა,
იკითხავს მკითხველი გაეცებულა. მათ, რომ მისი ნება და
ქეიფია. ამასზედ მეტი არა ითქმის-რა ამისთანა უცნაურს შე-
მთხვევაში.

თუ ამ დაუნახაობის გამე უკიყინებს პატენტთან ჭირის-
უფალოთ, თვითონ «კისრულის» ავტორი თავის საკუთარს და-
უნახაობას რაღა სახელს არქმევს? მაგრამ იქნება ეს «კისრუ-
ლის» ავტორის დროის ნიშანი იყოს, რომ რაც სხვაში ცრუ-

დვას, ის შენში მადლად უნდა აღიარო, ასეც კიდევ ერთი სხვა თვისება «კისრულის» ავტორისაგან წოდებულის «ახალის რაზმის» კაცისა.

ახლას მივხედოთ მუცრე თეატრის იმავე ავტორისას «დროების» № 119. ამ თეატრის «კისრული» აღარა ჰქვია, არამედ «კრიტიკული შენიშვნები». ვხახლოთ ახლას ახალმა დრომ და ახალმა კაცმა რა ხაირი მეტოდა მოგვიტანა კრიტიკისა.

გადაუძლია ავტორს «ივერიის» აზრის წიგნი და უკუ-აღზედ წინ შეხვედრის ბ-ნი მოხსუბარძის დრამა:: წამება ქეთევან დედოფლისა. «ამ დრამასო, ბძანებს კრიტიკოსი, გვერდი ჩაუაროთ და გამარჯვების შენი-ს მეტს ვერას ვეტიუკოთ», რადგანაც სრულად არ არის დაბეჭდილი ამ ხომერძიო და მინამ სრულად არ დაბეჭდება, კრიტიკა ვერას იტყვისო. ეს ერთი და ღმერთი! ჩაუაროთ. აგრეთვე ვერას ვეტიუკოთ ნათარგმნ მოთხრობაზედ «წერილები ლორენცო ბენონისა» იძის მეტს, რომ ტურგენიუკის «თავზედ ხელ-აღებულისთანა» მოთხრობების თარგმანს, ამისთანა მოთხრობებს უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვსო. ამასაც გვერდი ჩაუარო ავტორმა. ეს რა. ამის მეტად ავტორი აქებს ბ. რაფ. ერისთავის რის ლექსს, მართლს საქებს და მოსაწონებს და რაოდე მართლს აზრს ამბობს თ. ერისთავის ნიჭიერებაზედ. მუცრე შეხვედება ბ. ებ. იოსელიანის წერილს «ქართული ლიტერატურა» და გა-ტეხილს გვეუბნება ვერა გავიგო რაო. ამასაც გვერდი ჩაუარო. ეს საძი. მუცრე ბძანებს: «პირველი დებიუტისათვის ბ. იოსელი-ანმა მეტად ძნელი რელი ივისრა: მოინდომა გამოჩენილის რე-ნანისათვის დაემტკიცებინა ჭბარძიკობსო, მაგრამ იძის ბარძიკო ვერავის გვიჩვენა და ის ვი უკუაღას დაგვანახა, რომ თვითონ ტაბუხს იტყმსო... მუცრე წერილი ვი (ესე იგი ქართული ლი-

ტერატურა) უფრო უკეთესია და უფრო უფრო. ჰსთქვა ესა და დაჭრა ბეჭედი. არც საბუთი, არც ჩაჯი და არც ფლაჯი. ესე ლიტონის სიტყვით წუნი დასდო ორს წერილს ბ-ნის იოსელიანისას და ფიქრათაც არ მოსკლას, რომ ყოველს ამას ცოტადენი საბუთიც უნდა. კაცი კაცს ეგრე გადაწევატილად და ხელ-აღებით ეუბნებოდეს მსჯელობაში ტახუსს იცემო და ამისთანა სიტყვას მცირედენი საბუთი მაინც არ მოუნახლეს—ესე ხომ მარტო ბატონი ელაპარაკება უძას.

კაი ახალა დროკ, რა კარგი რამ ყოფილხარ! უწინ კი ბრყენი იძახდნენ: უსაბუთოდ არამც თუ გიება, ქებაც კი შეუწყნარებულა ლიტერატურაში.

ამას არ აკმატებს ბ-ნს იოსელიანს, უწყრება და ლიტერატორობიდან სრულებით ითხრეს, შენი საქმე არ არისო. შენ ლიტერატურული მარღვი არა გაქვსო და რას ახირობუხარ და მაინცა-და მაინც გალიტერატორობა გინდაო. ბ-ნს იოსელიანს რომ ზოგიერთსავით ცუდ-უბრალოდ ბლაჯნის სითამამე და ხალისი ჰქონდეს, ამ „ახალის დროის მწერალს“ იმავე სიტყვით უკიყინებდა, რა სიტყვითაც ახალის დროის მწერალი მისგან წოდებულ ცრუ-სამსოხებს უკიყინებს: «ცრუ-სამსოხები ჰალას ბიჭლას ფიცავენ და ცდილობენ ყველა დააჯერონ, რომ ჩვენს მეტა არავინ არისო და არც შეუძლიანთ თავი გამოჰყონ, მინამ ჩვენა კართო».

ახა ეხლა გასინჯეთ,—ეს სიტყვები «კისრულის» ავტორისა იმ კაცს უფრო მოუხდება, რომელიც გაზეთის შემწეობით საქვეყნოდ ეუბნება ახლად გამოსულს მწერალს: შენ ლიტერატურული მარღვი არა გაქვსო, თავი დაანებე, მაინც და მაინც რა ახირობაა გალიტერატორობაო, თუ იმ ცრუ სამსოხებს, რომელთაც არამც თუ ეგ, არასიყური მაგის მზგავსი არც

უთქვამთ ვისზედმე, ანც ფიქრად გაუტარებიათ. თუ უთქვამთ, საბუთი გვიჩვენონ. თვითონ დააშავოს და სხვას ვი ახდევინებდეს—ნუ თუ ეს ახალის დროის წესია? ღმერთო, გვიხსენ უარესისაგან!

ამის შემდეგ, «ახალის დროის» კრიტიკოსი შეხვდება წერილს: «სკოლა და კამიტეტი», და ამბობს: «ესეც პირ-და-პირ გადაკუთრდეთ».

რა ადვილი ყოფილა, თქვენი ჭირიმეთ, კრიტიკის წერა ამ «ახალის დროს» წესითა. ერთს გვერდზედ ჩაუარეთ, მეორეს გამარჯვება უთხარით, მესამეს გონებას ნუ მიაწვდენთ, მეოთხეს გადაკუთრდეთ; ერთს უთხარით ტახტს იცემ თქო, მეორეს უბეძურია და უფერული თქო, მესამეს,—ვინ შენ ვინ ლიტერატორობათქო, ყოველს ამას «კრიტიკული შენიშვნები» დაარქვი და გამოვა კრიტიკა «ახალის დროისა.» ანც მეტი ანც ნაკლები.

ბოლოს ჩვენი ამ ახალის კრიტიკის შემოდები გადადის «შინაურს მიმოხილვასზედ» და თავისებურად დახარკობს ჩვენს უიმისოდანც უბად აღებულს ბანკზედ. ჩვენ, რასაკვირველია, ყოველს მის ხალხარებს სიტყვის შებრუნებას ვერ გავუბედავთ, მხოლოდ ერთს რასმე გვკითხავს პატრივტიული ავტორი და მოვალენი ვართ პასუხი მოვასხენოთ. «სრული თანახმა ვართ, ამბობს ავტორი: რომ საზოგადო ყრილობა არის უმთავრესი ორღანო ბანკის მმართველობისა, ის არის მტკვლი განონიერობისა, ის არის სრული უფალი და პატრონი ბანკისა. მაშ ეს როგორ მოხდა, რომ მმართველობის წევრთ, რომელნიც იმავე კრებისაგან არიან ამოჩეულნი, როგორც მისი ნებიც ამსრულეული ადმინისტრაციული ორღანო, თითქმის ფარსმდით წინააღმდეგობა გაუწიეს საზოგადო კრებას, რომელიც

სარკვიზიო კამისიას თხზულებდა და კანონს, რომლის უმთავრესი მცველი საზოგადო გრება ყოფილა, თვითონ გაუწიეს პრეკურორის მცველობა და მეთვალ-ყურობა, — აბა ერთი ამისი პასუხი მიბრძანეთო.

ბატონი ბრძანდებით. ვჭსთქვათ «ივერიაში» სთქვას «მინაურ მიმდინილვაში», რომ საზოგადო გრება კანონის უმთავრესი მცველია. ავტორიც სრული თანახმა არის ამისი. თუ მცველია, მაშასადამე დამარტკველი კანონისა არ უნდა იყოს, თორემ «კისრულის» ავტორის დროის ლოლიკა გამოვა. თუ დარტკევას მოიწადინებს, შეცდომით, თუ სხვა მიზეზით, ჯერ უნდა ეცადონ არ დარტკვიონ და თუ ცდამ უქმად ჩაიარა, არ უნდა დაემორჩილონ მისნი ორღანონი. ტფილისის სათავად-აზნაურთ ბანკს ერთი შემთხვევა ჰქონდა ამისთანა თავის უფროსთან და ფინანსთა მინისტრმა გამგეობა ბანკისა გაამართლა იმაში, რომ უკანონო განკარგულებას უფროსისას არ დაემორჩილა. ეს საყოველთაო კანონია, რომ არც ერთს უფროსს, მმართველობის ორღანოს, თუ ცალკე პირს, ნება არა აქვს უკანონობა ჩაადენინოს თავის ხელ-ქვეითს უმცროსსა და არც ერთი უმცროსი მოვალე არ არის უკანონობა უფროსისა აღსრულებაში მოიყვანოს. ეს ხომ ანბანია ყველასათვის. ავტორს რომ ალაღბუდად არ მოეკიდნა ამ საგნისათვის ხელი და თავი გადაეკლო ბანკის წესდებისათვის, იქ იპოვიდა ერთს მუხლს, საცა სწერია, რომ გამგეობა ბანკისა პასუხის მკებულის მხლოდ მაშინ, როცა მარტო კანონიერს განკარგულებას გრებისას არ აასრულებს. თუ გამგეობამ დაინახა, რომ სარკვიზიო კამისია უკანონო მოთხოვნილებაა, არამც თუ შეეძლო, არამედ მოვალე იყო წინააღმდეგობა გაეწია. ჩვენ ვამბობთ, გამგეობას ნება აქვს და მოვალეც არის წინააღმდეგო-

ბა გაუწიოს კრებას იმაში, რაც უკანონობად მიაჩნია. ამისი
ნება და მოკალეობა არამც თუ მართლ გამგეობასა აქვს, არა-
მედ უოკელს ცალკე წევრს კრებისას, მაშასადამე უოკელს წევრს
გამბეობისასაც, რადგანაც წევრი გამგეობისა იმავე დროს წევ-
რიც არის კრებისა. ეგრე რომ არ იყოს, მას კასსაციის უფ-
ლებაც აღარ იქნებოდა და რომ არის, ეგ იმითი მტკიცდება,
რომ წევრთა შეუძლიანთ კრების გადაწყვეტილობაზედ საჩივარი
შეიტანონ სამინისტროში.

თუნდ ეგეც არ იყოს, ამ „ახალის რაზმის“ კაცს რად
მოუკიდნია ხელი ძველის თეორიისათვის, რომელიც უბრძანებ-
და უძცროს უფროსის წინაშე: НЕ СМѢТЬ СВОЕ СУЖДЕНИЕ
ИМѢТЬ? მას აქაო და კრება უფროსიაო და გამგეობა უძცროს-
სი, ეს უკანასკნელი ხმა გაკმენდილი უნდა იყოს და სულ
„ხალი აღა“ იმახოს! ესეც კაი წესი მოუსურვებია იმ ახალს
დროს, რომელსაც ავტორი გვიჩადის. ეგ ხომ მოღჩაღინმა
ჩვენზედ უკედ იცოდა და ჩვენზედ ადრეცა. აქ ახალი რა არის?
ახალი თაობა ყველგან იმისათვის ცდილობს, რომ თავისუფლებას
მსჯელობისა ყველას მიენიჭოს და ეს ჩვენი უცნაური ახალის
რაზმის კაცი კი უაღრზედ დგება, როგორ გაბედეთო. მოდი
და აქ გააჩნიე რამე. თიცი მწამს და ბოლო მაკვირვებს, სწო-
რედ ამზედ არის ნათქვამი.

პატრივტემულს ავტორს სრულებით ტყუილად წარმოუ-
დგენია, რომ საზოგადო კრება სრული უფალი იყოს ბანკისა.
სრული უფლობა ის არის, რაც მიხდა, ის მოვიქმედო. ნუ
თუ ჰგონია ბ-ნს ავტორს, რომ საზოგადო კრება რასაც მო-
ისურვებს, იმასა იქმნ ბანკის საქმეში? კრედიტს, ბატონო თა-
ვისი საკუთარი პირობები აქვს არსებობისა და აი სწორედ ამ
პირობებზედ არაკითარი უფლებას არა აქვს საზოგადო კრებას.

მაგალითებს, საადგილ-მამულთა კრედიტი მამულების გირავნობაზედ არის დამყარებული. საზოგადო კრებას არავითარი უფლება არა აქვს წსთქვას: არ მინდა რომ ეგრე იყოს, მინდა რომ საადგილ-მამულთა კრედიტი უმამულოდ გაიგებოდეს. ანუ, საადგილ-მამულთა კრედიტი მამულის ღირებულობის გვარად უნდა ეძლეოდეს. კრებას არავითარი უფლება არა აქვს წსთქვას: ნუ დააოვასებთ მამულებს, ისე აძლიეთ კრედიტით და სხვანა ამ გვარნი.

იმ დროს, რომელიც ბ-ნმა კრიტიკოსმა გააოვრინა, წესად იყო, (თუმცა იქნება ბევრი არ ასრულებდა), რომ საქმის გიცხვასა და მხილებაში ვინც შედის, ჯერ საქმე უნდა გაიგნოს და დააკვირდეს. იმ გაოვრენილს დროს ვეღარ დაიბრუნებთ, გვარწმუნებს ბ-ნი კრიტიკოსი. შენი მტერი!

გარდა ამისა, ამბობს ავტორი: „შინაურის მიმომხილველის აზრით, ბანკის საქმე ისეთი საიდუმლოებაა, რომლის შესწავლაც არც უნივერსიტეტშია შესაძლებელი, არც ცხოვრებაში“. აქ კი გაკვადნიერდებით და მოვასხენეთ, რომ ბ-ს ავტორს, რაც თვითონ მოჰგონებია, ის მოზმანებია. ეგრე აშკარად გადასხვავებება სიტუვისა საზღვარი, რომ მეტი არა ვსთქვათ-რა. გვარწმუნებთ მკითხველთ, რომ „შინაურს მიმომხილვასში“ ცხადად და უცალოდ სულ იმის წინააღმდეგის წსთქვასში, რაც ბ-ს ავტორს მოზმანებია. აი ამ საგანზედ რა წსწერია „იურის“ 106 და 107 გვერდზედ: „ჩვენ ამითი იმისი თქმა კი არ გვინდა, ვითომც ბანკის საქმე ისეთი დიდი და მძიმე რამ იყოს, რომ მარტო „რჩეულთა ამა ქვეყნისათა“ შეეძლოთ მისი შესწავლა და სხვას არავის. მაგ საქმეს უკვლავ ადვილად შეისწავლის“. საიდან მოუვიდა თქვარად ბ-ს ავტორს ავტორს ასეთი გადათქმა სიტუვისა, ეგრე გადაკუთბეს?

რას მოსწავებს ამისთანა საქციელი? ნუ თუ მართლა ეს ქაღ-
ბული „ახალი დრო და ახალი რაზმი“ კისრულის ავტორისა
ამისთანაების მომავლენებელია?

შემდეგ ავტორი ჰკიცხავს „შინაურ მიმოხილველს“ მს-
გედ, რომ ვიღაც ახალ-გაზდას რაღაც ძველს ანგარიშებს უს-
წორებს და ბოლოს ამას ამბობს: „მაგრამ რომ ამ ახალ-
გაზდას შეურაცხყოფა ახალ-გაზდობამ თავისთავად არ მიი-
ღოს მოხერხებული ავტორი (ესე იგი შინაური მიმოხილვე-
ლი იქვე უქსურებს ამ უკანასკნელთ: ახალ-გაზდობას ჩვენი
იძელი, ჩვენი ნუგეშია“ და სხვანი.

რად უნებებია ამ ვითამ და „ახლის რაზმის“ კაცს
ამისთანა ძველის იარაღის ხმარება? იქნება ეგ სიტყვები გულ-
წრთულად, წმინდის სინდიის ქვეშ არის ხათქვამი და არა
პირფარებით? რა იცით? ნუ თუ ღმერთს სხვა სიკეთესთან
ერთად, გულთა-მხილავობის ნიჭიც მოუმაღლებია თქვენთვის!...
უკუასაგან სამართლიანად უბად აღებული კატეგორი, რომელსაც
თვით ეს ახლის დროის მწერალი ჰკიცხავს, სწორედ მაგ სი-
სტემასა ხმარობს მხილებისას თავის მოპირდაპირეთა წინააღ-
მდეგ: თუძრა არა ჰსთქვიო, მაგრამ შენი განზრახვა ასეთია და
ისეთია. აი კატეგორიკულ და მის დამქაშებულ, ამ სიტყვების
გამო, რას ამბობს გაზეთი „Новости“ № 193. „Заяви-
те совершенно объективно, что тогда-то состоится
собрание для обсуждения причинъ не утверждения
вновь избраннаго товарища головы, и паразиты
печати тотчасъ-же заберутся въ вашу душу и вы-
удятъ изъ нея такой „задній умыселъ“, отъ кото-
раго у васъ волосы дыбомъ стануть“.

ახს კრთი ვიფიქრეთ: „შინაურის მიმოხილვის“ ავტორს

რომ მოესურვოს მაგისტანს ბრალისაგან თავის დახსნა, რით და რა საბუთით უნდა იმართდეს თავი? უნდა იფიქროს, არა, კვ განზრახვა არა მქონია? ან თვით ამ ახალ დროის კრიტიკოსს რომ ჰკითხონ: კაცო, გულში როგორ ჩახედო, განზრახვა როგორ დაუნახე, რას ეტყვის? რით დამტკიცებს, რომ, რაღა სთქვა, მართალია და არა მოგონილი? ხუ თუ ჰქვას ბიჭვას ფიციო!

მაგისტანს ბუნებითად ხელ-ჩაუკიდებელი, უხილავი, არას გზით არ შესამოწმებელი საგანი, როგორც ამისთანა შემთხვევაში ადამიანის განზრახვას და გული, რა ძალით ჩაიგდო ხელში ავტორმა, რა თვალთ დასწვდა იმას, რაც კაცმა გულში დაინახუნა, რომ კაცის გულსაც და განზრახვასაც კვრე გადჭრით საგიებლად ხდის და თავის სურვილისამებრ ხმარობს. ვინ მისცა შეძლება მაგისტანს გულთა-მხილავობისა, ან უფლება სხვის განზრახვის ჩხრეკისა? ხუ თუ არ იციან, რომ რაც კაცმა ჰსთქვა — სთქვა და, რაც გულში დაინახუნა, ის იმისი ფსევბითი კუთვნილებაა, მერე იმისთანა, რომელიც სხვისათვის გამომუცხობელია, უხილავი და მიუწოდებელი, ვიდრე არ წარმოითქმება, ვიდრე არ წარმოიქმნება. ეს რომ ანბანის ფსევბის განხილვისა, კაცთა საზოგადოების წესიერად და მშვიდობიანად ყოფნისა. თუნდ კვ არ იყოს, ერთი კვითხეთ ბ-ნს ავტორს, რომელს ქვეყანაში უწერია დროშაზედ ახალ-თაობას, რომ კვრე ხელი ურიოს კაცმა სხვის გულში, სხვის განზრახვაში და ადამიანის გულიც და განზრახვაც ისე მოიხმაროს, როგორც ხელს შეუწყობდეს, ესურვებოდეს? რომელს ქვეყანაში უწერია ახალ-თაობას, რომ კაცმა კაცს ბრალი დასდვას და მარტო იმისთანა საბუთი იმართოს, რომელიც ბუნებითად არც შესამოწმებელია, არც თვალთ დასახსნავი, არც ხელით საგრძნობელი და არცა სხვა

რამე ძალით გამოსაფენი? თუ თვითნებობით სახლების ჩხრეკას მოხელოვან, ანუ სხვის ქაღალდების ქექა ესე გვიძვრებს სულსა და გულსა, რამოდენად გულის ასაძვრეკელი და ამაძვრებელი უნდა იყოს ადამიანის გულში „ობისკების“ მოხდენა. ვიმეორებთ, კატეგორს ამის-მეტს ვი არას ახრავებენ, რაცა მისის მხილების სისტემასად ჩამოვარდება ხელმე ჯაჰარაკი. ეგეთი სისტემა მხილებისა და ბრალდებისა რომ მართლად მოიტანოს ამ სახლის კრიტიკოსის ქაღალდსა ახალმა დრომ, ხომ ერთი ერთმანეთს უკელამ თავი ციმბირს ვუკავრით!... ხუ თუ მართლად ესეც ახალის დროის ნიშანია და ახალის კაცის თვისებაა!...

ხუ შეშინდებით, ბატონებო! ამისთანა ახალნი იქნება ახალ-გაზდანი არიან, მაგრამ ახალ-თაობის კაცნი ვი არა. აქ ახალის თაობისა და ახალის დროისა არა არის რა და, ჯუთის მოწყალებით, თავის-დღეშიაც ამისთანა რამ არც იქნება არც ახალის თაობისა და არც ახალის დროის ნიშნად. ესე უოკელი, რაც თავისის თვალტონებით ამ სახლმა ძველად დაგვანახვა—უოკელივე დიდის ხნის ვაჟბატონები არიან. ესე უოკელი არ ახალია—ძველია. ესე უოკელი ახალი დრო და ახალი რაჴში ვი არ არის, არამედ „კისრულის“ ავტორის საკუთარი დროა და საკუთარი რაჴში და მართლად ახალს დროს და ახალს რაჴმს აქ არათუარი მონაწილეობა არა აქვს.

ერთსა და იმავე დროს, ერთსა და იმავე საგანსად ჯოს თქმაც და არასიცა, უფროდობა, თვითონ დააშავოს და სხვას დაახრალოს, სისტემა მხილებისა, უსახურობა კრიტიკოსსა, უფროსთან ხმა გაიკმიდგო, სხვის სიტყვის თავის ქეიფისამებრ გადაბრუნება, ადამიანის გულში „ობისკების“ მოხდენა—უოკელივე ესე თვითვეუვად ცალკე და საზოგადოდ

ერთად ყოფილან და ჩვენდა საუბედუროდ კიდევ კარგა ხანს იქნებიან.

ახალი იმითში მარტო ეს არის, რაცა დაიყინებენ, გინდათ თუ არა, ჩამომეცალეხითო და გენიოსათ მიცანიოთ, თუ არა და ცრუ-სამსოხები იქნებითო. ჩვენ აქამოდე არც ერთი მაგალითი არ გვინახავს ამისთანა ხირობულის ძალ-დატანებისა, მაგრამ არც ეს არის ახალი. თუ გახსოვთ, ნაცარქექიამ სველი უკული დაიჭირა ხელში, მოუჭირა, წყალი გადაინა და ჭიჭირობდა, სხვას ისე ეგონება, ასეთი ღონიერი ვარა, რომ ქვასაც კი წყალს ვადენო.

არა, ბატონო, ვინც ყოველ ამის მიმდევარია, ჩვენ, ცრუ-სამსოხები, იმას ახალის რაზმის კაცად ვერ ვიცნობთ. იმას იმ მერცხლად ვერ ვიწამებთ, რომლის ჭიკჭიკსაც გაზავებული მოჰყავს. „შინაურის მიმომხილველის“ შეცოდება წინადაც მარტო ეს იყო და დეე დღესაც ეგვე იყოს. „იკურიას“ უკვე გამოუთქვამს ნიშნები ახალის თაობის კაცისა («იკურია» № 4, გ. 108). და ვისაც ეგ ნიშნები შუბლზედ არ აწერია, ის ცუდ-უბრალოდ თავს იცეხს და ჭალას-ბიჭლას ჭიჭივავს, ახალის რაზმის კაცო ვარა. მაგთიციოთ შორს მანძილს ვერ გაივლის.

ბოლოს „კრიტიკული შენიშვნების“ ავტორი გვკითხავს ჩვენ: „ვისზედ იყო ნათქვამი, — ვირი წავიდა, ვირი მოვიდა, კატის ვნუტებო, საიღამ ჭკნაკით, საიღამ ჭსჩხაკით“. აჭერუმ ციტატას! . . . არა მგონია, ამის მიჭმელს ამის თქმისათვის შარავანდედი დიდებისა ცოტად თუ ზეერად არ დაჭკლებოდეს. ეს სიტყვები იმიტომ მოჰყავს ბ.ნ კრიტიკოსს, რომ ჩვენთვის ეთქვას: „რას საწყაოც თქვენ მოგიწიეს, იმ საწყაოულთაც ეხლას ჩვენ გვიწყობოთ“. აი კიდევ ერთი მაგალითი მეტის-მეტის ხირობისა. ვინ „ჩვენ?“ ღმერთი — რჯული ბ.ნს კრიტიკოსს იმითში არა

ვრკეთ, ვისაც ჩვენ ახალს თაობას ვეძახით. რა უთქვამს „ივერიას“ საზოგადოდ და არა მითითებით? თუ „ივერიაში“, ესთქვა რამ იმ ვიღაც ახალ-გაზდაზედ, რომელსაც, კრიტიკოსის სიტყვით, მითამ ძველს ანგარიშებს უსწორებს, ის ხომ ურთია და არა მრავალი. მას „ჩვენ“ აქ რა მოსატანია? კიდევან კვ არის განსხვავება კრიტიკოსისაგან მოყვანილ სიტყვების მთქმელის შორის და „ივერიას“ შინაურის მიმომხილველისა, რომ პირველი სრულ უარ-ჰყოფდა ახალ-თაობას ხელ-აღებით მთლად და საზოგადოდ და ახალისა საერთოდ არა სწამდა-რა; ხოლო მეორე მარტო ერთს ეუბნება, შენ ახალი თაობისა ნიშან-წყალიც არა გაქვსო, ცუდ-უბრალოდ თავი მოგაქვსო და შენი ახალი ძველზედ ძველია და არ გიწამებთო. თუ ამისთანაი, ჩვენდა საუბედუროდ, ბევრნი არიან, იმათ არც თაობა უთქმის და არც ფეხობა. ისინი ცხორების გზაზედ ხალხებათ თუ გამოდგებიან, თორემ უღლის თავში ვერ ჩადგებიან, უღონობის გამო, იმიტომ რომ ამათ ის აკლიათ, რაც მართალის ახალის თაობის ძალ-ღონეს შეადგენს.

ჩვენ საზოგადოდ ახალს თაობას ვი არ ვყოფთ უარს, არამედ იმას, ვინც მავ სახელს ფართი-ფურთობისათვის ტყუილად იხეძებს. — ახალი თაობა ახალთა აზრთა წინამძღოლობაში, ახალთა აზრთა მოძღვრებაშია და არა იმაში, რომ მუდღეს დაკვიწე წერს და შენ გუშინაო. ახა რა ახალის აზრის წინამძღოელი და მოძღვარია ბ-ნი „კისრულის“ ავტორი? მაგრამ ამო ვითხვას. ეგევე უკითხავს მისთვის მის მეგობარს, რომელიც თვით ამბობს თვის ფულტონში („დროება“ № 116,) მაგრამ პასუხის მაგიერად ეს უთქვამს: „გემო ნახე და გაიციან, რა ხილიც არის“. ეს იმას ნიშნავს, — მიუურე და მიცანიაო. ღვთის წინაშე უნდა ვაღიაროთ, რომ ძნელი პასუხის

საკებელი კითხვას ეგ ზოგიერთებთათვის. „ივერიის“ შინაურის მიმომხილველმა ახრის წიგნშივე წსთქვა, რომ ზოგიერთნი, ვინც ახლის თაობის სახელს ტყუილად იხედავს, ოფელში გაიწურება და მკვ კითხვას ვასუსს ვერ უპოვის. რასაკვირველია, ამის თქმას „ვისრულის“ ავტორზედ ვერ გავბედავ იმიტომ რომ მას ვასუსი დაწვრილებით, ანუსსით მიუგია და, როგორც წხედავთ, კაი ვასუსიცაა, თუ თქვენც იტყვიან. ამ ვასუსს რომ დააკვირდეს მკითხველი თვითონ მისკდება: ამ შემთხვევაში მართლაც უწინასწარმეტყველია „ივერიის“ შინაურ მიმომხილველს, თუ არა.

ნუ თუ მართლაც ამისთანა „ახალი რაზმი“ გამოდის ჩვენში და მატულაობს კიდევ... ჩვენ გვწამს ადამიანის სიკეთეს სწორადღოთ და იმიტომ არა გვჯერა ეგ ამბავი.

ესეც ავტორის სიტყვისამებრ, „გემო ვნასეთ და გავიცანით რა ხილიც ყოფილა“. იქნება ჩვენმა გემომ გვიმტყუნა, — არ ავხირობით. მხოლოდ ამას ვი ვიტყვიან, რომ საბუთები თვითონ ვისრულის ავტორისაგან გადმოცემული, წარმოგვიდგენია და ყველას ამ გზით დონის-მიება აქვს შეამომომს, მართლაც ჩვენი დასკვნა, თუ არა.

ვიცი ამის-გამო გამოილაშქრებს ჩვენზედ ბ-ნი ვისრულის ავტორი და, თუ ლანძვას და თრევას არ გამოიყოფიებს ამალად და მართებულად, ისე, როგორც შეშვენის ლიტერატურის დირსებას, გამოგვიგვლაკება, ჩვენც არ მოკვირდებით ვახასებას ზოგიერთხელ, თუ მაინც საგანი ბასისა დირსი იქნება ყურად-ღებისა და ბასის საგნის არსების ვითარებას შეხება. თუ არა და წინადვე მოვასხსენებთ: ნურას უკანრად, ანავითარ ვასუსს ჩვენგან ნუ მოელოთ. ესლაც თუ ვილაპარაკეთ რამე „ვისრულის“ ავტორზედ, იმიტომ ვილაპარაკეთ რომ თვი-

თან ხება დაგვართო: „გემო ნახეთ და გამიჯანით რა ხილი-
 ტა ვარა“. ჩვენც დაეწაფენით მაგ უკვდავების წყაროს მისი-
 სავე სიტყვისამებრ და თუძნა ამ უამად თითქო მარტო რის
 თელტონის გემო გავიღეთ, მაგრამ სხვა თელტონების გემოც,
 რომელიც „დროებაში“ მისის სასულით იყო დაბეჭდილი, უკ-
 ვე ვაღებულა და იმ თელტონების ჯანსაღიც ცნობილია. იმ
 სხვა თელტონებზედ ჯერ-ჯერობით ვერც ვარგს ვიტყვი, ვერც
 ვხსნა, იმიტომ რომ ერთსაც და მეორესაც საბუთი უნდოდა
 ცრუ-სამსოვნების წესისამებრ და საბუთების ჩამოთვლა მეტად
 გააგძელებდა ისეც გაგძელებულს საუბარს. რად იჭირებ საქმესაო,
 გვეტყვის მკითხველი, რას აწყობისარ ცრუ-სამსოვნებსო, ახა-
 ლის დროის კრიტიკის მეტოდა იწამეო. არა, ბატონებო,
 ჩვენ ძველი კაცები ვართ და ანდაზისამებრ ამ შემთხვევაში არც
 ძველს გზას დავაგდებთ, არც ძველს მეგობარსა: საგობელს თუ
 საქებს სიტყვას საბუთს წინ წაუძღვარებთ. ამ ჩვეულებას ჩვენ
 ვერ ვუღალატებთ, თუნდა ცრუ-სამსოვნები კი არა, ამასვედ უა-
 რესი სასულიც მოგვინახონ ბაზრის მდიდარს ლექსიკონში.

აღმავანს მოვლა.

მარცხედ მივლენ ბიჭები, დარდი არა აქვსთ გულშია,
ურემი მისდევს ურემსა, შოლტების ტულაშა-ტულაშა!...
ნაცადი ბიჭი მიუძღვის, ტებილათ დაჭმდერის ხარებსა,
ჭივიჭრებს, მოივლის აღზევანს და ცოლ-შვილს გაახარებსა:
„აღზევანს წაკვალ მარცხე, მარცხს მოვიტან ბრალსა...
გაუწი შინდავ გიშურას, რათა ჭლასტობ ტოლსა?...
გაუწი, ქედის ჭირიძე! გიშურა ცოდო ხარია,
უშეკლე, ნუ რას ცუდლუტობ, ტოლს დაუჭირე მხარია...
ურემი, ჩემი ურემი, გამყოფი არის ხარისა,
არ ეფიჭრება კლდე-ღრისა, აღზევანის მთა და ბარისა...
ღერძი უდგია წითელისა, გასაზნულ-გაზოხილია,
ზედ თვლები ნიგვზის მორგვებით გახეშილ-გაჭკედილია;
უბე გაკაწეუ ლართებით, დანდლებით გადაბმულია,
ისე გაუძლებს ასს ქვასა, არსად დასჭირდეს ცულია;
თვლები დაკვერცხე, რა თვლები, გრგოლივით ჩამოსხმულია,
ჭაგჭრცხილის ფესვებს მოკვიდე სოლებათ იფნის გულია...
გინდ გაკატარებ თოკზედა, არ მოკვდეს ჩემი თავია!...
გაუწი შინდავ გიშურას, ნუ ცრუობ ნუ ხარ ავია!...
აღზევანს მივალთ მე და შენ, რეგორ არ გაგინახდესა,
ლოკე და ლოკე მარცხი, არავინ გაგიჭაურდესა...
შენ რადას ხვნიში ნიგორავ?... ღონე თუ გამოგლეკია?

ეშმაკობ, თორემ ჯერ ირმას შენთვის არ დაუძლეკია...
აღზეკანს წაკალ მარცხზე, მარცხს მოვიტან ბრწყინათ,
ჯერ დედას გადავებკვი, მერე შეიღსა და ცოლსათ!...”

თ. რაფ. შრისთავი.

ქართული მწიგნობრობა

„ვეფხვის ტყაოსანი“ თხზულება შოთა რუსთველისა. თ. 3. გ. წულუკიძის გამოცემა. ქუთაისი. თ. პეტრე გ. წულუკიძის სტამბა. 1833 წ. (ფასი სურათით ათი შაური. 16⁰ თაბახისა, 183 გვ.)

სიამოვნებით დაჯერებს კაცი ამ ჩვენის მწერლობის უძვიროვანესს საუნჯეს ღამაზად, ჰატარა წიგნად დაბეჭდილს და მერე ქუთაისში დაბეჭდილს. წუთის სოფლის სიმუნწით თვალგატენილს კაცს მცირეოდენი სასუგემო ამბავი სულს უბრუნებს, მცირეოდენი სხივი ნათლისა, საშინელის სიბნელით მოცულს უდაბურობაში, სისხლს უღვივებს კაცსა, მუხლში ღონეს უჩენს და მოელის რომ მწერლობის განვითარება და აღორძინებაც უნდა ვნახოკო. იმედი თვით სიბნელეს გათენებულ დილად გიწვლის და ოცნებაში შესულს თითქმის მისს სინამდვილესაც გაგრძნობინებს. ჰხედავ აგურთითქოს ამომავალს მზესა, ბუნებას გამოღვიძებულს, კაცს განახლებულს და წასა და ქვეყნას მოცინარეს. შესს თავს გამარჯვებულსავითა ჰგრძნობ. გძულს წუთის სოფლის წვრილმანობა, სთავილობ მისგან მოცემულს, ნაგრძნობს ტკივილს; ენა აგიჭიკჭიკდება, ჭირის თქმა გიძნელდება, ღხინს მაინც ვიტყვიო, ამბობ. ჰატარად გულს მაინც მოვიოხებ და ჰმუნვას გავიქარებო.

ქუთაისში წიგნების და უუნაღ-გაზეთის გასშირებას რომ

ჭხედავ, სწორედ ეს სიამოვნება გეძლევა. ნუ იტყვი, მცირეს ზედა მადლიერი ხარ, ნუ იტყვი. ახა მიიხედ-მოიხედეთ, დააკვირდით ჩვენს მწერლობას, რა სიძუნწე სჭირს ყოველის-ფერში, მეტადრე რაც გონებრივს წარმატებას შეესება და მაშინ დაათვასებთ ყოველსავე ნაბიჯის გადადგმას. «სადა არ იყო, ცოტაც კმა იყო». რა ვქნათ, ბევრის სურვილის დროს რომ საჭმე უატარა ჩანს. მოვთხოვთ ცხვრებას მეტი, მაგრამ მოცემულზედ ნუ დაკემდურებით. ცოტას ვარჯიშით მაინც გაიწავება კაცი. დღეს, ხვალ, ზუგ იტოტინებს, იცოცებს, იქნება წაიჭრეს კიდევ, ბოლოს ხომ მუხლი შეუმაგრდება, წელში გასწორდება. მწერლობას და ლიტერატურას ღვაწლს დასდებს.

ახა რა ხანია ქუთაისში სტამბის მოთავსებას სცდილობდნენ, დღეისამდე გაუჭირდათ. დღეს მაინც მოახერხეს და ბეჭდვას შეუდგნენ. ეს უბრალო საჭმე სახვალოდ ნაყოფიერი იქნება. დღეს თუ სტამბას მცირე სტუმარი ჰყავს, ხვალ მოემატება, შემოესკვიან მოყვარეები, გაუმიან მწერლობის შრომაში ხელ-ხელა, თითო-თითოდ და ბოლოს ვნახავთ გამოსულ წიგნებს ჩვენის გონების და გულის გასამდიდრებელს.

დაად, ეს ფიქრები მოსდის კაცს ეხლანდელ ქუთაისის სტამბის შრომაზე და ამიტომ სინარულთ ვეგებებით მისს შრომას.

ეს მეორე წელიწადია ქუთაისში გახშირდა სტამბის ნაწარმოები. მართალია ადრეც კი იბეჭდებოდა წიგნები, მაგრამ წელიწადში რამ თითო უატარა ბროშურა გამოსულიყო, კარგი შესამჩნევი რამ იქნებოდა. ამ დღის წლის განმავლობაში სულ რომ ჩამოკოვალეთ, საძიოდ წიგნს, «კეოხვის ტყაოსნის» ოდენს ძლივს ვნახავთ. (ახედაცოტები იმპერატორ ნაპო-

ჯეონ პირველზე, სახელმძღვანელო რუსული ენის სასწავლებელი კალანდარიშვილისა და სარკე თქმული, თეიმურაზ მეფისა.) ახლა კი შარშანდელს აქეთ იბეჭდება გაზეთი „შრომა“, წელს, „ქართული ბიბლიოთეკა (ხუთი წიგნი გამოვიდა;) მომავლადგნი სურათნი“ კ. შარვაშიძის თხზულება და „კეფხვის ტყალსანი“.

ამ უკასკნელ ორ წელს ამისთანა პატრი-საცემი შრომა კეფხვის პეტრე წულუკიძის სტამბასა. ეს ღირსია მოხსენებისა, რადგანაც ჩვენში პირველად რიგიანად სტამბის მოწყობა რომელსამე ქალაქში ითხოვს რამდენადმე მსხვერპლსა და არა ჰგავს დიდის ქალაქების სტამბებს, რომელთაც დიდი ხანია მუშაობა დაუწყიათ, სარგებელი და გამოჩინობაცა აქვთ, რაიცა ყოველს სახელმწიფო შრომას სამართლიანად უნდა ჰქონდეს. სასიამოვნო კიდევ ის არის რომ, თუ არა ვცდებით, კეფხვით სტამბის გამართვასთან ბატონ პეტრე წულუკიძის წიგნების გამოცემაც განუზრახავს. ამას ვხედავთ ჯერ თვით „კეფხვის ტყალსანი“ გამოცემით და მერე განცხადებით, რომ მომავალში დაიბეჭდება ახალი წიგნი, („შვილის აღზრდა“ პედაგოგიური წერილები ახალ-გაზრდა დედასთან მიწერილი, თხზულება ბიომესი.) ეს წიგნების გამოცემისათვის დიად საიმედო საქმეს. იმედი უნდა ვიქონიოთ რომ როგორც თბილისში სტეფანე მედიქიშვილის და ექვთიმე ხელაძის სტამბებმა შესამჩნევი ღვაწლი დასდეს ქართულ მწიგნობრობასა, მათზე ნაკლებ სამსახურს არ გაუწევს წულუკიძის სტამბა ქუთაისში. სასურველი ის არის რომ ამ სტამბებმა თავის საქმეების წარმატებასთან მხედველობაში იქონიონ მწიგნობრობის წარმატების სურვილიცა და თან-და-თან ღირსეული წინმსვლელობაც გამოიჩინონ გამომცემლობაში.

წინმსჯელობას რომ ვამბობთ, იმას ვი არ ვახსენებთ რომ ზედიზედ მოუხშირონ გამორეძმასა. არა, უმჯობესია წე-
ლიწადში, საკუთარის ხარჯით, თითო რიგინი, ღირსეულად
შედგენილი ან ხათარგმნი სასწავლო ან სამეცნიერო წიგნი და-
გვიბეჭდონ, ვიდრე თხუთმეტი უაზრო და უნაყოფო, უხეი-
როდ შედგენილი ბროშურა ან ლექსები, რომელიც არც სულს
არგებდეს და არც ხორცსა. ამისთვის მესტამბეებს რასაკვირვე-
ლია ეჭირებათ მცოდნე მწერლების დახმარება და მათთან კავ-
შირი მოუხდებათ. შინაგან ღირსებას გარდა, დროს გასეგანს
შესედულობასაც უურადღებს მიაქციონ: ისე დაუდევრად გგონებთ
არც ერთს ენაზე არ იბეჭდებოდეს წიგნები, როგორც ქარ-
თულს ენაზედა ვხედავთ ხშირად; რაღაც ბაზრული სელესნო-
ბა ეტყობა წიგნსა და არა ხელეგნების შნო, რომელიც უა-
რეულობას უნდა ჰქმნას ვდეს გონების ნაშრომსა და სტამბას სა-
სულს აძლეოდეს.

გარეგანის სილამაზით და სიფაქიზით აქამომდე წუდუკი-
ძის სტამბაში გამორეძმულ წიგნებს ეტყობა სასურველი მეცა-
დინეობა. „კეფხვის ტყაოსანიც“ ამ იშვიათის სიფაქი-
ზით და სილამაზით არის დაბეჭდილი. ეკადრებოდა ვიდრე,
რომ ქუთაისში პირველად დაბეჭდილს გარეგანი სილამაზე არ
ჰკლებოდა. წიგნი დაბეჭდილია სუფთად კარგის მეზნით,
კარგს ქალაქდზე და მომცრო (თახხის 16-ტედის ტანისა).

ჩვენ, რასაკვირველია, მას ამ ბიბლიოგრაფიაში მხოლოდ
გარეგანის მხრით შევეხებით. თვით „კეფხვის ტყაოსნის“ ტე-
ქსტის რედაქციაზე მოკლედ შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ ეს მე-

შვიდე გამოცემა შექმნიდა ამ არის გადმოებეჭდილი ცოტადენის შეცვლით. *)

ყოველთვის საჭიროა რომლისაჲ მწერლის და მეტადრე გამოჩენილის მწერლის თხზულების გამოცემაში მოხსენებული იყოს, საიდან გადმოებეჭდილა, ან რა ცვლილება შემოტანილა. ეს ნაკლულებს ხშირად ეძარბება ჩვენს გამოცემას და სასურველია ავიცდინოთ. წუფუკიდის გამოცემაშიც არაფერი შენიშვნა არ იხილება რედაქციის შესახებ.

ამას გარდა ნაკლულებს გიდეკ იმას ვხედავთ, რომ ბოლოში სრულებით არც სიტყვების ახსნა აქვს, არც მცირედი ლექსიკონი, როგორც წინად გამოცემით ყოველთვის ჰქონიათ. არ ვიცი რა ანგარიშია, რომ მკითხველს გაუძნელდეს საყვარელი ლექსების კითხვა. სამართლით ყოველს ძველ ნაწერ თხზულებს უეჭველად ბოლოში ასახსნელი ლექსიკონი უნდა დაერთოს, არამც თუ რაც აქამდის კითხვის გასაადვილებელი ყოფილა, ისიც მოვიშალოთ. ულექსიკონოდ წიგნიცა ჰკარგავს თავის სასრულეს და მკითხველსაც უძნელებს კითხვას. გარკათ ვიცი ეხლანდელი ჩვენი მკითხველების კითხვა, რა ნაკლებათ იციან ლიტერატურული ენა. არასოდეს ქართული მკითხველად გამოცემულია ვანტანგ მეფისაგან ცფილისს 1712 წ.; მეორედ აკადემიკოსის ბროსეს, ზაქარია ფალავანდიშვილის და დავით ჩუბინოვისაგან პეტერბურღს 1841 წ., მესამედ დავით ჩუბინოვისაგან, მისს «ქრისტოპაჯიაში» პეტერბურღს 1846; მეოთხედ მისგანვე პეტერბურღს 1860 წ. მეხუთედ, როგორც ვიცი, გიორგი წერეთლის და დავით ყიფიანისაგან ცფილისს 1867 წ. მეექვსედ არსენ კალანდაძის და ექვთიმე ხელაძისაგან ცფილისს 1875 წ. ეს გამოცემა კირილე ლორთქიფანიძის რედაქციარობით გამოვიდა. იგი შეთანხმებულია, როგორც ნათქვამია გამომცემელთაგან, ვანტანგის დაბეჭდილთან.

*) პირველად გამოცემულია ვანტანგ მეფისაგან ცფილისს 1712 წ.; მეორედ აკადემიკოსის ბროსეს, ზაქარია ფალავანდიშვილის და დავით ჩუბინოვისაგან პეტერბურღს 1841 წ., მესამედ დავით ჩუბინოვისაგან, მისს «ქრისტოპაჯიაში» პეტერბურღს 1846; მეოთხედ მისგანვე პეტერბურღს 1860 წ. მეხუთედ, როგორც ვიცი, გიორგი წერეთლის და დავით ყიფიანისაგან ცფილისს 1867 წ. მეექვსედ არსენ კალანდაძის და ექვთიმე ხელაძისაგან ცფილისს 1875 წ. ეს გამოცემა კირილე ლორთქიფანიძის რედაქციარობით გამოვიდა. იგი შეთანხმებულია, როგორც ნათქვამია გამომცემელთაგან, ვანტანგის დაბეჭდილთან.

თხველი ისე უცოდინარი არა ყოფილა თავისი მწერლობისა, ისე შეუსწავლელი არა ყოფილა ლიტერატურულის ენისა და ნაწარმოებისა, როგორც ეხლა. ამჟამი ძველი და ახალი თაობა ერთგვარად ღარიბია მამასადაც გამოცემულთ ეს გარემოება მაღიან კარგად უნდა ახსოვდესთ. აგრეთვე ლექსიკონთან ყოველთვის აუცილებლად საჭიროა მხელად გასაგებ სტრუქტურების ხსნა.

არ შეიძლება კიდევ სხვა საჭიროებაც არ მოვიხსენოთ მწერლების თხზულებათა გამოცემასთან დასაბრთავი. რაც უნდა მცირე მნიშვნელობიანი მწერალი იყოს, ევროპიულს ენაზედ მის ნაწარმოებს ყოველთვის წინა-სიტუება აქვს, რომელიც მკითხველს აგებინებს მწერლის ვინაობას, მის ნაწერის ღირსებას არჩევს, მნიშვნელობას ხსნის და ზოგჯერ კრტულ კრიტიკულ განხილვასაც კი წარმოუდგენს. ამ გვარი წინა-დაბრთული წერილი მკითხველს ღონის-ძიებას აძლევს უფრო ღირსეულის ცნობიერებით და შეგნებით წაიკითხოს თხზულება და მომსტებული სარგებლობა გამოიტანოს. თუ კი ასე იცინა ევროპელებმა, რომელთაც ათას გვარად ნაწერი ლიტერატურის ისტორია აქვთ და სასწავლებლებშიც ასწავლიან, ჩვენში რაღა თქმა უნდა რომ თვით მწერლების ნაწარმოებთან მაინც უნდა იბეჭდებოდეს წინდაბრთული წერილი თხზულების გარკვევის და მნიშვნელობის შესამეცნებელი. მართალია ჩვენ ჯერ შემუშავებული არა გვაქვს რა, მაგრამ საზოგადო მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიის და კრიტიკის საფუძველზედ დამყარებით, რადენისამე აზრის შემუშავება შეიძლება თვითოეულს მწერალზედ და ამით ცოტადენი წინსაძმდგანებელი მხედველობა მიეცემა ქართულს მკითხველსა.

„კეფხვის-ტყალსის“ შესახებ აქამდე არავითარი კრიტიკული განხილვა არ იშლება, ბრლსსეს წინა-სიტყვას და ვახტანგ მეფის შენიშვნებს გარდა. (აკაკი წერეთლის ლექსია ჟურ დაბეჭდილი არ არის. სასურველია მისი დაბეჭდვა, როგორც პოეტის ნაწარმოების შენიშვნებისა მამამთავარ პოეტზე.) ბევრი ხანი გაივლის ამ თხზულების დირსეულად გარჩევად და მას რომ უცადოთ, და „კეფხვის ტყალსის“ გამოცემას არა დაურთოთ რა—არც მცირედენი გარჩევა, არც მცირედენი დაფასება, ეს იმას ეგვანება რომ ვახტანგის და ბრლსსეს ნაწერ შენიშვნებს შემდეგ ჩვენ მწერლობას შემუშავება, წინ თუების გადადგმა არ დირსებია, არამედ უკან ჩამოჩენილს უწინდელს. საჭმე კი ასე არ არის. რაც უნდა იყო, საზოგადო კრიტიკულ აზრს და მწერლობის ცოდნას ჩვენს მწერლობაში თუ არა მწერლებში მაინც წინსულს მისცემია. ამიტომაც ეხლს ჩვენში „კეფხვის ტყალსის“ გამოცემას მოეთხოვება სსენებულის ნაკლულეკანების თავიდაც აცდენს.

უკლს ამ საზოგადო შენიშვნებს შემდეგ, ნება მოგვეტეს ბატონ წულუკიძის გამოცემის შრიფტზედ ცოტაოდნად ვრცლად ლაზარაკისა. საჭიროდ მიგვაჩნია ამიტომ, რომ ეს პირველი წიგნია ამ ახლის ასობით დაბეჭდილი და მომავალში იქნება კიდევაც ავირებდნენ მისს ხმარებასა. აქამდე იხმარებოდა მხოლოდ გაზეთ „შრომაში“ და მის ნაკლულეკანობაზე გაკვრით რამდენიმე შენიშვნა იყო, რომ ვერ გვიგითხავსო, გვიძნელებს ვითხვასო და ვთხოვთ თავი დაანებონ მის ხმარებასაო. თუძცა საჭირო იყო შენიშვნისათვის უურადლება მიეჭცია „შრომის“ რედაქციასა, მაგრამ ასე არ მოხდა. თუ კი მუდამ ვითხვას შეჩვეულ მკითხველებს უჭირთ ვითხვა ამ შიფტისა, მაშასადამე ცალკე წიგნების მკითხველებს, რომელთა რი-

ცხვი უმეტესია, უფრო გაუჭირდებათ. ამ ახალი სიძნელის გაჩენა ძალიან მეტის-მეტია და დიდი ახირებაა. ამიტომ საჭიროდ ვხედავთ ახლის ასლების გარკვევას.

ახლად ჩამოსხმული შრიფტი, როგორც ვიცით, შედგენილია ბატონ კირილე ლიტურგიისაგან; ეტყობა დიდი მეცადინეობა, შნო და სილაძაზე; სურვილი ჰქონდა შემდგენელს რომ ქართულს საბეჭდ ანბანს ევროპიულსაგან ნაკლები ადგილი სჭკობდა და ამასთან ადგილი საკითხავიც უფიქროსო. ამ განზრახვით ასოს შუა ტანი გაუდიდა და ზედა და ქვედა ნაწილები შეუმტირა. ეს შრიფტი ჩამოსხმის წინათ ბევრს მოსწონდა და ძალიან გამოსაყენებელიც ეგონათ. ეგონებოდა რომ ეს გარემოება საკმაოდ იყო ასო ჩამოსხმეულების ბატონს წუფილი. სამწუხაროდ ბატონ ლიტურგიისა და წუფილის მეცადინეობამ და ხარჯმა ცუდათ ჩაიარა. როგორც ვთქვით, მკითხველები უკრ ქვეყნის მისს ვითხვას.

რას ნაკლულევანება აქვს ამ ახალს ასლებს?

ამის ასახსნელად უნდა გავშინჯოთ ქართულის ანბანის ბუნება და მოხაზულობის კანონები.

ჯერ სულ უმთავრესი თვისება ქართულის ასლებისა ის არის რომ 1) ასლებს ერთმანეთისაგან განსხვავება ეძინებათ, როგორც შუა ტანის მოხაზულობით, აგრეთვე ძალა ასულის და დაბლა ჩამოსულის ნაწილებით; 2) უმთავრესი განსხვავება ის არის, რომ ბევრს ასოს აქვს ნაწილი ძალა ატანილი და დაბლა ჩამოტანილი.

პირველი თვისება, ესე იგი რომ შუა ტანი და ზედა ნაწილები მეტად განსხვავდება ერთმანეთისაგან უკლავს ნახავს როდესაც შეადარებთ, მაგალითად ბ, მ, ზ, შ, ჩ, რ, ს, ძ, ს, და სხვათა. ამასთან ნუ დაივიწყებთ, რომ განსხვავებასთან მოხა-

ზუღობა რთულია, მიხვეულ-მოხვეულა, როგორც შუა ტანი, აგრეთვე მალა ასული. ეს მიხვეულ-მოხვეულა მეტადრე ზედა ნაწილებისა, იძულებულს ხდას კაცსა რომ თვალთა ადვილად გარჩევისათვის ადვილად კითხვისა და წერისათვის ზემოთა ნაწილები უიკრო მალა ასწიოს, დააშოროს შუა ტანის ხვეულს მოსაზუღობას და ამისაკე მსგავსად ქვემოთა ნაწილები ქვემოთ ხამოსწიოს. ამის გამო ქართულს ანბანში ასოების ზედა და ქვედა ასულ-ხამოსული ნაწილები გრძელებია. სიგრძე რომ მოკალათ ასო ძნელი გამოსარკვევი გახდება, თვალს კითხვაში მალე ააჭრელებს და წერასაც გააძნელებს. ეს განონი ისე მოქმედებს, რომ ევროპიულს ხელნაწერშიაც კი მუშაობს. ევროპიული წერაში მალა და დაბლა ასატან-ხამოსატან ნაწილებს ასოებისას მეტად აგრძელებს ისე, როგორც ქართული იმ გვარს ქართულს ასოებსა.

მაგრამ უნდა შევნიშნოთ რომ ევროპიულს ანბანში მალა და დაბლა ატანილ-ხამოტანილ ნაწილებიანი ასოები ძალიან მცირეა ვიდრე აზიურში, და მათ შორის ქართულში. ერთმანერთის შესადარებლად დავეთ ასოები, ავიღოთ და გავსინჯოთ ცალ-ცალკე შუა ტანის ასოები (ა, თ, ი, ე, ო,) მალა ასული (ბ, ზ, წ, მ, ხ, ჰ, ჯ და სხვანი) დაბლა ხამოსული (გ, დ, ტ, კ, ჟ, და სხვანი) და მალა და დაბლა ასულ-ხამოსული (ქ, ჭ, ძ, და სხვანი), შევადაროთ ერთგვარი ასოები ერთმანეთსა (აზიური) ქართული, სომხური, არაბული და ევროპიული) რუსული, ლათინური, და ბერძნული. (აქ არ ავაჭრელებთ ამ ანბანებს მეტადრე მის გამო, რომ სტამბაში ზოგი არ მოიზოგება და მსურველს ადვილად შეუძლია დაბეჭდილ წიგნებზე მათი გაშინჯვა. ჩვენ მხოლოდ დასკვნას გამოვასწოებთ).

რიცხვი ასოებისა:	ქართ.	სომხ.	სრბ.	რუს.	ლათ.	ბერძ.
შუა ტანისა	5	7	8	31	13	10
მაღლა ასულის	14	7	8	1	7	3
დაბლა ჩამოსულის	15	13	17	2	5	7
მაღ. და დაბ. ასულ-ჩამ.	5	11	1	1	0	4

ამ სქემში მოყვანილი ასოების რიცხვები გვაჩვენებს, რომ შუა ტანის ასოები ევროპიულის ასოებისა მეტია და აზიურისა ნაკლები. ამის გამო პირველის ანბანებს შუა ტანი დიდი აქვს და აზიურს ვიწრო; მაღლა ასული ან დაბლა ჩამოტანილი ან ორივე ნაწილებიანი ერთად ევროპიულ ანბანებს ძალიან მეორე ასოები აქვს, (მიზეზი სიმრავლისა) და აზიურს კი ბევრი აქვს, ყველაზედ მოძეტებული ქართულს, (მიზეზი სიგრძისა). ასე, რადგანაც რომ მაღლა ასულის და მაღლა და დაბლა აწეულ-ჩამოწეულის ასოების ნაწილები ლათინურში სულ არის 7 (7 + 0), რუსულში 2 (1 + 1), ბერძნულში 7 (3 + 4) ამავე დროს ქართულში არის 19 (14 + 5). ამ რიცხვებს ერთად ვაკრებთ, რადგანაც ასოების ნაწილები შუა ტანს შემოთ აწეულია. ამ გვარათვე დაბლა დაწეულ ნაწილებიანი ასოები არის ლათინურში 5, რუსულში 3, ბერძნულში 11 და ქართულში კი 20; საერთოდ რომ ვაკრებთ შუა ტანის ასოები არის ლათინურში 13, რუსულში 31, ბერძნულში 10 და ქართულში 5 და დანარჩენი გრძელი ასოები ლათინურში 12, რუსულში 4, ბერძნულში 14 და ქართულში 34.

ამ გვარად ევროპიულს ანბანში უადრესობა ეკუთვნის შუა ტანისას ასოებსა, ქართულში კი გრძელებსა. ამის გამო სრულიად სხვა-და-სხვა ხასიათი ეძლევა ანბანებს. ამას ისიც და-

უმატეთ რომ ეკრძაოულს ანბანის აწეულ ჩამოწეულ ნაწილებს მარტივი მოხაზულობა აქვს და ქართულს კი რთული, რომელიც ძალიან აჩსებითს განსხვავებას აძლევს ასრს გამოხასხულებასა.

მაშასადამე ეველა ამ ნათქვამიდან ცხადათ ვხედავთ, რომ ქართულს ანბანის შრიფტის შემუშავების დროს უმთავრესი უურადლება უნდა მიეჭტეს იმას, რომ ასრს სიგრძეს და შუა ტანსა ისეთი ურთიერთობა ჰქონდეს, როგორც ქართულს ანბანის მოხაზულობის თვისება მოითხოვს და არა ეკრძაოულს ანბანისა.

შეცდომას ჩვენის ასრების შრიფტის შედგენელებისა ამაში მდგომარეობს, რომ ეკრძაოულს ანბანის ხასიათს აქტევენ უურადლებას და იმის განონით უნდათ შემუშავება. ამის გამო სიგრძეს უმოკლებენ ასრებსა; ამიტომ ასე დამახინჯებულად გამოდის. ამით სჩანს, რასაკვირველია, მიუხედავრება ქართულ ასრთ მოხაზულობის განონებისა. იმის მაგიერ რომ შემუშავების დროს ასრებს შუა ტანი შეუმცირონ და გრძელს ასრებს ნაწილები გაუუმჯობესონ, შემუშავებულნი შუა ტანის გაგანიერებას ცდილობენ, და ძალდა ზ დაბლა აწეულ-ჩამოწეულს ნაწილების შემოკლებასა. ეს არის მიზეზი რომ „დროებისთვის“ შედგენილი ძელიქოვის შრიფტი, (რომელიც შედგენილია ბატონ მისეილ ყიფიანისაგან 1864 წ.) ვერ ამჯობინეს აქამოდე აკადემიის შრიფტსა. ესევე მიზეზია რომ ბატონ ლორთქიფიანიძის შრიფტი ემსგავსება ებრაულს და არავის მოსწონს. ამასევე მიზეზით აქამოდე უკეთეს შრიფტად აკადემიისა ითვლება, და მასზე უკეთესი პეტერბურღის ასრთ ჩამომსხმელის რავილიონისა, (რომლითაც იბეჭდებოდა 1860 წ. „ცისკარი“ და 1859 წ. კენტიქს გამოცემული „ეზოპოს იგავნი“.)

ბატონ ლორთქიფანიძის შრიფტს ეს ზემო სსეხებული უმთავრესი შეცდომა აქვს; შუა ტანი განიერი, ატანილ-ჩამო-ტანილი ნაწილები ასლებისა მოკლე, ასე რომ მთელი სტრიქონი ხუცურ ასო-მთავრულით ნაბეჭდს სტრიქონსა ჰგავს და ამის გამო ჭრულდება. მაგალითად მ, ბ, შ და სხვანი ერთ-მანერთისაგან გარჩევისათვის მოითხოვენ თვალის მომატებულს ძალას და შრამას. იუმცა მეცადინეობა დიდი ჩანს შუა ტანის გაგანიერებისა, მაგრამ მაინც ვერ ასცდენია ჩვენის ანბანის მოხაზულობის ზემოხსენებულს თვისებას ზოგის ასლების შუა ტანი და ვიწრო გამოსულა; მაგალითად გ, ე, ლ, უ, ჯ, ც, ჭ. ამავე დროს მეტის-მეტად უმსგავსეთ გაბერვით შუა ტანი ასლებს: ბ, მ, შ, წ, ქ, ჩ, ყ, ს, ხ, და სხვათა. აგრეთვე აქამდე კეკლუცად და ამაყად ეელმოღებულ ასლებს ბ, მ, ძ, ნ, ზ, შ, წ, ჩ შუა ტანის წყალმანუბით თავები დასჭლექებით, დასდნობით და თავმოძულებულებსავით, აგრ ჰვს, ამიერ ქვეყანისაგან ხელის აღებას აპირებენ: რაკი ამ გაბერილ ტანზე თავი არ მებძის, რაღას ვაქნევ სიცოცხლესაო! ჰე, წუთო სოფელო, ასლების სიამაყეც შეგშურდა.

იქნება ერთი გვითხრან, რომ ქართულს შრიფტს შესაძლოა სულ ასომთავრულის ხასიათი მიეცეს, როგორც ევროპიულს ანბანსა აქვს; ესე იგი სულ შუა ტანში მოექცეს და აწეულ-ჩამოწეული ნაწილები სრულიად გარეთ აღარ აღიოდ-ჩამოდოდეს; თან-და-თან ამ გვარი შრიფტიც შემუშავდებოდა და მკითხველიც შეეჩვეოდა.

ამის პასუხად უნდა დაკისრდეთ ისა, რომ 1) სტამბის შემოღების დროს, ყოველს ხალხში ის გამოსახულება მიუღია საბეჭდავს ასოს, რაც შემოღების დროს წმინდა წერით უხმა-რით. 2) ასე შემოღებული საბეჭდი ანბანი ძალიან მცირედ

შეცვლილა, თუძცა რამდენსამე საუკუნეს გაუკლია და ერთი და იგივე ხასიათი შეუნახავს უფრო მკვიდრათ, ვიდრე სტამბის შემოღებამდე იყო. ამის მსგავსად ქართული საბეჭდი (და თან საწერის) ანბანის გამოსახულებას 1700 წლებიდან ერთი და იგივე დარჩენილა. 3) ქართულს ანბანს წერის დროს სხვა წესით უნდება კალმის მოხაზულობა, როგორც აზიურ წერაშია, ესე იგი ასო მარჯვნივ მაღლა იწეება და ჩამოხაზვის შემდეგ მიიმართება მარცხენას მხარეს. ევროპიულ ასოთ მოხაზვას სულ უკუღმას, ესე იგი მაღლა მარცხნიდან მარჯვნივსაკენ მიემართება. თუძცა ათასმა წელმა გაიარა რაც ქართულს წერა-კითხვას იგივე წყობა აქვს, როგორც ევროპიულს და მარცხნიდან მარჯვნივსაკენ მიუღლებით მიდის, მაგრამ ასოების მოსმა-მოხაზულობა, რაღაცა უცნაურის კანონის მედგრობით, აზიისა შეიჩინა და არ დაემორჩილა ხელის მოძრაობას ისე, როგორც ევროპიული ასოების მოსმა-მოხაზულობა. თითქმის ასოთა გადახმაში და ერთმანეთთან შეერთებაშიც კი ეს თავისი განსხვავებული წესი შეიმუშავა. ეს განსაკუთრებული მიდრეკილება, რასაკვირველია, პირველად მიღებულს მოსმა-მოხაზვისაგან მომხდარა და აგრეთვე იმ რთულ ასოთა ხვეულ გამოსახულებიდან, რომელზედაც შემოთ ვილახარაკეთ. რაკი ერთხელ ეს განსაკუთრებული სახე მიეცა ქართულს მრგვალსა და გაბმულს წერასა, და საბეჭდავათაც მიღებულ იქმნა, ამით ქართული ანბანი უმეტესად უფრო უცვალებლობის ხასიათს იჩემებს, ვიდრე ევროპიულს საბეჭდ ანბანს დასჩემდა სტამბის შემოღების შემდეგ.

ბოლოს, რაც შეეხება იმის თქმას, რომ მკითხველი შეეჩვევა ახალს შრიფტსა, ეს ძალიან უიმედო საბუთია. ჯერ ჩვენში მრავალი დაბრკოლება ხვდება ხალხში წერა-კითხვის

კრცლად მოუენასა და მაშასადამე უნდა ვეცადნეთ ყოველ სიძნელის და დაბრკოლების აცდენასა. უნდა ვიფიქროთ მკითხველი არის შრიფტისათვის, თუ შრიფტი მკითხველისათვის? თუ საბუთად შეჩვევა მოვიტყინოთ, იქნება ზოგის აზრიც მისაღებად შეიძლებოდეს, რომ კარგი იქმნებათ ლათინური ანბანი შემოვიღოთ, ან იქნება იმისთანაც გამოჩნდეს, რომ უსლარის რუსულ-კავკასიური ასო არჩიოს, რომელიც მან შეადგინა უანბანო მთიულეებისათვის. რას იზამდა ქართული მკითხველი? ეს დაბეჭდილი წიგნები დარჩებოდა თავკების საზრდოთ და სტამბილამ რა არა გამოსულაიყო რა, მწიგნობრობათათვის წლის შემოღებულის წერით იმუშავებდა ისევე, როგორც უმუშავნია და დღეს ამ ჩვენს დროს, მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულს, ბეჭდვაზედ მომატებოთა მუშაობს. სტამბის ძვირობისა სარგებლობა კი ჩვენთვის გამოუყენებულად დარჩებოდა.

ბატონ ლორთქიფანიძის შრიფტზე მოგვიხდა ასე კრცლად ლაშარაკი იმის გამო, რომ რაოდენადმე გაგვეჩინა იგი, გამოგვეჩვენა ქართული ანბანის გამოსახულების დედა კანონები და მოძავალს დროს შრიფტის თუ საწერ დედანის შემდგენლები აგვეცდინა ახალს შეცდომასა. სანაზურისა შრომა და ხარჯი ბატონის ლორთქიფანიძისა და წულუკიძისა, მაგრამ რა ვქნათ, შეცდომას ვერვინ ასცდება, ვისაც რისამე გაკეთება სურს. მეტი ღონე არ არის, ამ შრიფტს თავი უნდა დაკანებოთ, თორემ დაყინება ჩვენ შეგვეჩვენება და წიგნების გავრცელებას და კითხვას კი სხვა სიძნელესთან ესეც დაემატება.

„გეგმვის ტყულისის“ ამ გამოცემასზე ერთი სათქმელი დაგვეჩინა. უდაზე განცხადებას „თასი სურათით ათი შაური“. ქალაქში მიღებულ წიგნს კი სურათი არა აქვს. არ ვიცით ეს

შეცდომას თუ არა. თუ ასე არ არის, რაღა საჭიროა ამის-
თანა განცხადება; რა საჭირო იყო მეექვსე გამოცემის შე-
ცდომის განახლება.

საზოგადოდ, თუძცა დიდის სიამოვნებით ვგებებით ქუ-
თაისში დაწებულ წიგნების ბეჭდვას, მაგრამ „ვეფხვის ტყა-
ლსნის“ გამოცემაზე უნდა ვთქვათ მოხსენებულ ნაკლულეკანე-
ბათა გამო, რომ ყველა წინათ გამოცემულს დაუკარდება ღირ-
სებითა. ვწუნართ რაღა ამ უკვდავ თხზულებას დაქმართა პირ-
ველად ქუთაისში გამოსვლაზე.

ქართული კლასიკები. ჩანრუხაძე. გამოცემის ზ. ჭიჭინაძისაგან.
№ 1. თბილისი, 1883 წ. აღ. დრუვიჩისა და არ. კალანდაძის
სუცამბა 8⁰, 20 გვერდი. ფასი ერთი აბაზი. (და თავზედ აწერია)
ძველი მწერლობა, დაწერილი 1187 წელსა.

ეს „ძველი მწერლობა, დაწერილი“ უარესის ბედისა ყოფი-
ლა, ვიდრე ქუთაისში გამოცემული „ვეფხვის ტყაღსანი“.
ვგონებთ ქართულს ენაზე არც ერთს ნაწერს მოკლე ლექსიგო-
ნი და მეტადრე ახსნა მრთელის ლექსებისა, მრთელის სტრი-
ქონებისა, არ უნდოდეს ისე როგორც ჩანრუხაძეს და შავთელს
უნდება. სანამდისინ კარგა არ გაისინჯებოდეს ტექსტი, სანამ
განმარტება არ ექმნება ამ ნაწერებსა, მანამდის ლექსების რასა-
რუხის მეტს ვერას გამოჩება მკითხველი; ვერც აზრს გამოა-
რკვევს ნაწილ-ნაწილად, ვერც მათ შეკავშირებას ერთი-ერთმა-
ნერთთან, ვერც ღედა აზრს მრთელის თხზულებისას.

ამიტომ ამ წლის მწერლის ნაწერის გამოცემისათვის ჯერ ხელ-ნაწერების საკმაოდ მოხვევა და ტექსტის აღდგენას საჭირო და ბევრ კარგი შემუშავება განმარტებისა ძველის მწერლობის მცოდნე კაცებისაგან. მართლაც ლექსიკონი, (როგორც ჰგონებს გამომცემელი) არათუ არაა დავილებს, ამიტომ ძველად ნაბეჭდის გადმობეჭდა არათუ არ უშუალოდ არც მკითხველს, არც მწერლობას, რომლის დახმარებაც ეგულება ბატონ ჭიჭინაძეს.

ხასრუხადის ლექსები გადმობეჭდილია, (გამომცემელი ამბობს, შეთანხმებულად), პლატონ იოსელიანის გამოცემულის 1838 წ. და ჩუბინაშვილის «ქრისტომატიასში» 1863 წ. დაბეჭდილის ტექსტიდამ. ამის გამო რაც მასში შეცდომა ყოფილა, ყოველივე ასე დარჩენილა, დასასვენებელი ნიშნებიც კი; ზოგი ადგილი უფრო უარესად დამახინჯებულა. მაგალითად მათე ხანა ანუ ტაუბი ავიღოთ:

«მით ღვინი თქვენი იყო სამ-შუწნი, ალახს და მუშობვს, დასულტნებულად,»
და სხვანი. ჩუბინაშვილს აქვს „სამშუენი“ და ახლა დაბეჭდილში რა სიტყვად გამოსულა. არ ვიცი რა მნიშვნელობის ძალით. მას უკან რა არის ეს მძიმეები ყველგან ჩახხირობული. იმავე ხანაშია: «სწრათით მოხარკე, იქმნას მოხარკე, თავის მონები, მით შეძლებულად», სრულებით გასაგები არ არის. ნამდვილად კი ასე უნდა იყოს: «სწრათით მოჭხარკე—იქმნას მოხარკე, თავის მძინები მით შეძლებულად». ამისთანებს ბევრგან კორექტურის შეცდომაც დართობია.

საზოგადოდ ამ გვარი შეცდომანი და შემოხსენებელი ნაკლულებანი ამ ბროშურას წასაკითხად შეუძლებელს ხდიან.

ბ. ჭიჭინაძეს ერთი უცნაური ჭირი სჭირს. ყოველ თავის გამოცემულ ბრძოლას ბოლოში ან უდის ფურცელზე უკანასიტყვაობა გაუკეთოს და შიგ ჩაუერთოს მეტის-მეტა არეულ-დარეული აზრი, ვიღასთანაც შებასება, რაღაცა ბუზღუნი, მუდღღურობა და ყველა ესეები ჭრელის, შიგნიტიკურის მკვერ-მეტყველებით გამოწყობილი. ამ «ქართულ კლასიკების» პირველ ნომერსაც წინა-უკანა სიტყვაობა აქვს დართული, რომლიდანაც შეიძლება გამოვწყოთ მხოლოდ ერთივე ცნობა ჩასრუხსამე-ზე და სხვა კი, უკაცრავად გახლავართ, არათუ ვაკუბუნება.

რა არის ეს «ძველი მწერლობა, დაწერილი 1187 წ. ანუ «ქართული კლასიკების» პირველი ნომერი? ტყუილად ჭგონების ბ. ჭიჭინაძეს ჩასრუხსამე ქართულ კლასიკად და მის გვარ მწერლების გამოცემას შესდგომია.

მაგრამ ჩვენ ფაქტთანაც არა ვვარჯის ბატონ გამოცემულს მოვთხოვთ ამისი ასრულება და ამის გამო სამდურავი მივადგეთ, ან წინ-დაუხედველი კიტხვა. კიტხვა, დაცინვა, ხანდახან უწყალო და შეუბრალებელი ზოგჯერ სიმართლის იარაღია; მაგრამ ზოგჯერ კი სიბრყვისა, გაუშინჯველობისა და ველურის უმეტრების თავსებობაა. ამ უკანასკნელის თვისების უსამართლობა ჭიჭინაძეს რამდენჯერმე მისდგომია და ამასში მოზიარედ ყოფნის სურვილი თვით უშუკრებად მიგვაჩნია.

ბატონი ზაქარია ჭიჭინაძე რამდენიმე წელიწადია ქართულის მწიგნობრობისათვის შრომობს, წელიწადში რამდენიმე ბრძოლას გამოდის იმისის ხარჯით. იმას აქვს ქართული პატარა წიგნის მაღაზია, რომელშიაც თვითონვე ვაჭრობს; აგროებს ხელნაწერ წიგნებს და კარგა ბლომად მისგან შეგროვილი წიგნები ახლს „წერა-გითხვის საზოგადოების“ ბიბლიოთეკას ეკუთვნის; რაც უსწავლია თავის-თავად უსწავლია ქართულად

და იმისთანა ღარიბის ღარიბობით, რომელსაც ჩვენი ცხოვრება აძლევს. რაღა თქმა უნდა რომ ამისთანა ღარიბი გარემოებაში გამოსულს ძალიან ძნელად მოეთხოვება ის კრიტიკული მხედველობა და აზრის შემუშავება, რომელიც სისტემატიურის სწავლით, მდიდარის მწერლობის შესწავლით, გახსნილის ცხოვრებით და სხვით ამისთანით მოიპოვება. თუ ეს არ იპოვება ვისშიმე და ვხედავთ კეთილ მოწადინებას, კეთილს სურვილს შრომისას, ხუ თუ ამაების წინაშე ნაკლულუკანების და შეცდომის ნახვა თქვენში არ გამოიწვევს სხვას უფრო სათნობიანს გრძნობას, თავ-ხედურის მოპურობის მეტსა?

რასაკვირველია ჭიჭინაძის გამოცემულს წიგნებში ბევრი მოუხერხებლობა, აურხევლობა და შეცდომა არის. ჩვენ შეგვიძლია შენიშვნა მივცეთ ბატონ ჭიჭინაძეს, რომ გამომცემლობის და მწერლობის შრომა სხვა და სხვა არის. იმისი კეთილი განზრახვა გამომცემლობას ეკუთვნის და რამდენადაც ეცდება, მით უკეთესი. ამას კი ვიტყვით რომ თავისი გამომცემლობითი მეცადინეობა არ მოანდომოს უეჭველად წვრილს, უეჭველად შაურჩიანს ბრძოლებს. სჯობს ცოტა დაიბეჭდოს წიგნი, თუნდა პატარა ბრძოლებიც იყოს, რაღონდ კი შინაგანი ღირსება ჭქონდეს. რიცხვის სიმრავლეს სიკეთის სიმრავლე სჯობს. უკეთესი იქნება ერთი წიგნი მომწადდეს კარგად, დიდ-ხანს, კიდრე რამდენიც და ხელ-დახელ მომწადებულად და უკარგისი.

ამ შინაგანის ღირსებისათვის მას ეჭირება მწერლობის მცოდნე, შეგნებულის და ნასწავლის კაცების დახმარება, დასაბეჭდ წიგნის ამოჩვევიდამ და შემუშავებიდამ დაწყებული, უბრალო გორკექტურის დაჭერამდის. იმედი უნდა ვიქონიოთ რომ ნასწავლს კაცებში თუ მწერლებში რამდენიმე ნაწილი მოიპოვება, რომელიც მოისურვებს ამ გვარ შრომასა.

თუ ასე არ იქნა და ჭიჭინაძის გამომცემლობამ ძველსავე გზას იარა, მისი კეთილი განზრახვა ნაყოფს ვერ გამოიღებს. ამ შემთხვევაში დაგვრჩება ერთ-ერთის თქმას: ან სულ კაცი არა გვეყოფა ამ გვარის მუშაობისათვის მომზადებული, ან ჭიჭინაძეს არ ესმის მწერლობის მნიშვნელობა.

ნუ თუ დაწინაურებული ქართველ განათლებულ და ნასწავლთა ძალ ღონე, მწერლების ნიჭი და ცოდნა, ქართული ენის მასწავლებელთა გამოცდილება და შექნილი სწავლა ენისა, სულ მარტოდ-მარტო ყურნალ-გაზეთებს უნდება? ნუ თუ ასე მცირეა, ასე უღონოა რომ წლის წლობაძის თითო-ორიოდე გამოსაცემ წიგნის შემუშავება არ შეეძლოს და ეს ლიტერატურული ჯაფან გამომცემლების ხელში უნდა დარჩეს?

ან, ნუ თუ ჭიჭინაძე არ ისურვებს უკეთესად წარმართოს მისი გამომცემლობითი შრომა?

პ. უბიკა წიგნი.

სპირბმი ზესხი .

ძვანათვის უგანსკნელ რიცხვებში საგლოგო აძბავი გაისმა აბასთუმნის (ოძრხის) წყლებიღამ ქართულის მწერლობის ერთ-გულის მუშაკის, სერგეი მესხის გარდაცვალებისა. უოკული ქართული, ვისაც კი თავი არ დაიწყებია, ვინც მწერლობის მოკეთეს, ვინც საზოგადო საქმის წარმატების მსურველია, ეკულის ერთგვარად შემსჭვალა ამ მწუნარების აძბავმა. ეკულის გულში ერთი რაღაც რამ საყვარელი და სამეგობრო ჩასწყდა, რაღაცა დაუბრუნებელის დანაკარგის სიმწარე ჩაწყეთა. ეს გრძნობა არა ჭკავდა განცვიფრებასა, რომელიც დიდებულის საქმეების მომჭმედის წინაშე იბადება, არ ჭკავდა სარკისა მოტანილსა ბრწყინვალე სხივოსანის სახელოვნების წინაშე; ეს იყო ეკულის წინად სიმწარე დაკოდილის გულისა, საყვარელის გაცის დაკარგვისაგან დაბადებული, მეგობრის სიყვარულის სასოწარკვეთილება; მერმე ეს იყო მადლობის ცრემლი, დაღვრილი თავ-დაუზოგველად ქვეყნისათვის მშრომელისა და მზრუნველის სათლავზე.

ღირსიც იყო ამ ძვირფასის ცრემლისა, ამ უოკულ მოღვაწისთვის უძვირფასესის ჯილდო—გვირგვინისა.

თოთხმეტი წელიწადი მუშაკად უღვა ჩვენს მწერლობასა, მას მოუტანა სერგეი მესხმა მსხვერპლად თავისი სიყმაწვილე, თავისი გონებისა და სხეულის ძალ-ღონე, თავის ცხოვრების

მოსვენება და ბოლოს, პირველი და უკანასკნელი საუნჯე ყოველის კაცისა, თავისი ჯანის სიმართლე.

ჩვენის მწერლობის მდგომარეობა და მერე მუდამ დღიური გაზეთისა მოითხოვდა აძენს მსხვერპლსა თავის წინმსჯელ-ლობისთვის, ჭ ამისთანა მსხვერპლის მოტანა შეიძლო სურვი მიხედვით.

«დროება» იყო ერთად-ერთი დრო-გამოშვებითი გამოცემა, რომელიც აგრე ჩვიდმეტე წელიწადია გამოდიოდა შეუწყვეტლად. იგი, როგორც გაზეთის წესია, კალდებულ იყო ჩვენს მუდამ დღიურს ცხოვრებას თავს დასტრიალებოდა, აღენიშნა ცხოვრების მოკვლახება და მიეცა მკითხველის მხედველობისათვის ახსნა და ხელსაძლვანებელი მიმართულება. ამას მომატებულ იქნა, ცოდნა, მოხერხება და გამოცდილება უნდოდა, მეტადრე მის გამო რომ ჩვენს ღარიბ ცხოვრებაში და ღარიბ ლიტერატურაში გაზეთი ახალი საჭმე იყო. მართლ-ადა ერთი მწერალი არ მოიხვეწება ჩვენში, რომ «დროებაში» მონაწილეობა არ ჰქონოდას ან სანგრძლივი, ან მცირესხნობით: ყველანი ეწეოდნენ მას; მაგრამ მუდამ გვერდ მდგომი, გაზეთის მუდამ დღიურის ყოველგვარ შრომის მტვირთველი ცემეტ-თხოვმეტ წელს მარტო სურვი მიხედვით იყო.

ამ გვარი შრომა მართლაც მომატებულს თავგანწირუ-ლებას მოითხოვდა, მომატებულს გატაცებულებას კეთილის აზრით, მომატებულ უანგარობას ეხლანდელს დროში. ერთის მხრით მესხი ხედავდა დაუღებობას შეჩვეულს, ზარმაცს, გულ-გრილს, გულაცრუებულს რაზმს ჩვენის საზოგადოების იმ ნაწილისას, რომელიც დაწინაურებულა განათლებით, და მეორეს მხრით—საზოგადოების ძილს, უმეცრებას ჭ საზოგადო ინტერესების გაუგებრობას. ძნელი იყო ამისთანა მდგომარეობაში

თავის გატანა მწერლობის ასპარეზზედ; მესხმა მხნე მეომარ-საუით ათას გვარად დაბრკოლებულს და კელთანს გზაში გამო-ატარა პირველი ქართული გაზეთი. დიან, კარგი სულის სი-მხნე და მედგრება უნდა ჰქონოდა მის გამომცემს, რომ მარტოობის დროს, გარს გულგრილობის დროს, უსიამოვნობათა, ნაკლებულობათა და შრომის ტვირთთა სიმძიმით სა-საწარმოო უფლებას არ მისცემოდა. მაგრამ მესხმა მხელი გზა ღიმილით გაიარა და გაზეთის გამომცემსთან იმავე ღიმილით დალია სული. იცოდა, რომ ტყუილად არ ჩაიარა მისმა შრო-მამ. მისი ღიმილი ამას ნიშნავდა.

მართლაც დღეს უუწმინდესი ცრემლი მადლობისა ჰხა-მავს მისს უდროვო სათლავსა.

და რა ძვირფასი ცრემლია ეს ცრემლი. იგი მოწმობს, რომ ჩვენის საზოგადოების გული აფასებს მისთვის შრო-მასა, მისთვის მშრომელსა, მამასადამე მოზიარეს, თანამგრობ-ბელის სიტყვით და საქმით მისთვის მოღვაწეთა შრომაში. ეს ცრემლი დამოწმებს საზოგადოების თავის მცნობელობისა.

ამისთანავე გარემოება ყოველის ხალხის ცხოვრების იმედის მომცემია და მის მუშაგისათვის უაღრესი ჯილდოა. ჯილდოა მით ვი არა, რომ მართლაც მშრომელსამე მშრომელს პატივის-ცემა მიაპყრას; არა, ჯილდოა მით რომ საზოგადოება აფასებს საჭკეურო შრომასა, საჭკეუროდ აცხადებს მისს საჭიროებასა და მეტე იმდენად გონება გახსნის ჩვენს საზოგადოებას, რომ მწერლობას საჭკეურო საქმედ აღიარებს, საჭკეურო ძვირფასს გან-ძად მიაჩნის.

რომლისამე ხალხის და საზოგადოების ცხოვრებაში ამ თვით-მცნობელობის მოპოება დიად შესამჩნევი ნაბიჯია წინ მსუკლელობისა. სურვეი მესხი იყო ერთი მუშაგი ამ წინმსულე-

ლობისა, ზეგერ კეთილშობილურმა გრძნობამ საზოგადოებისამ კიდევ ამიტომ გადაუსადა თავისი მადლობა უწმინდესის ტრემლითა.

დათვისება, გარკვევა მესხის და «დროების» შრომისა მომავალს დროს ეკუთვნის. ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ, როგორც თანამედროეს, აღვნიშნოთ ზოგი რამ, რომელსაც გამოიწვევს შეხება მოღვაწე კაცის მოქმედებისა, მისი სიკვდილი. შეგვიძლია აღვნიშნოთ მოღვაწე კაცის გაკლილი გზა, აღვნიშნოთ, რაც სათქმელად დღეს მოსახერხებელია და რაც ღირსად გვგონია. რასაც თანამედროე იტყვის, ის მომავლის დათვისებულისათვის მასალა იქნება.

სერგეი მესხის შრომის დასათვასებელი მასალა თვით «დროებას», რომელსაც ის ჭმართავდა ცამეტ-თოთხმეტს წელსა. ამ გაზეთის თავ-გადასავალი, მესხის თავ-გადასავალი; მათი ჭირი და ღვინი ერთი და იგივეა.

დასაწყისი «დროების» გამოცემისა მესხს არ ეკუთვნის. ძნელი სატკიურებით იშვა ეს მესხეთე შვილი ქართულის მწერლობისა*). გაზეთის გამოცემის აზრი დაიბადა «საქართველოს მოამბის» შეყენებასთან, მაგრამ იმ უამად ვერ მოხერხდა. რამდენისამე ხნის შემდეგ საამხანაგო სტამბა გამართეს ბატონმა ნიკოლოზ დოღობერიძემ, დიმიტრი ბაქრაძემ, სტეფანე მელიქიშვილმა და კახტანგ თულაშვილმა, რომელშიც ზ. დოღობერიძის და თულაშვილის მოწადინება იყო გაზეთის ბეჭდვა,

*) დროგამოშვებითი გამოცემანი მანამდის იყვნენ: ქართული გაზეთი 1820 წ., „ცფილისის უწყებანი“ სოლომონ დოდაევისა 1832, „ცისკარი“ 1852. და „საქართველოს მოამბე“ 1863.

ამისთვის მოამზადეს, მიხეილ ყიფიანის შედგენილი, ახალი შრიფტი. რედაქტორად მოიწვიეს გიორგი წერეთელი. კარგა ხნის მეცადინეობის შემდეგ ნებაართვა მიეტანა რედაქტორობისა წერეთელს და გამომცემლობისა სტეფანე მელიქიშვილს, და 1866 წ. მარტის 4-ს გამოვიდა „დროების“ პირველი ნომერი.

ადვილი არ იყო პირველს წლებს ქართული გაზეთის გამომცემს, თუმცა კვირისში ერთხელ უნდა გამოსულიყო. სულ პირველი შრომა ყოველს საჭმეში ბევრს სიმარჯვეს, შეჩვევას, მომზადებას, ბევრს ხელსა და თავს ითხოვს. ესეები ყოველივე ნაკლები იყო ჩვენში და მრთელი შრომა შემოხსენებულთ პირთ უნდა ეკისრნათ, თუ გამომცემის მხრით თუ წერით და თუ საჭმის მოწყობით. წერის მხრით, ყველაზე მომატებული შრომა თვით რედაქტორს აწვა, თუმცა ბატონ ბაქრაძეს შესამჩნევი შრომა ჰქონდა; წერა კადეკ ბევრის მხრით იყო გაძნელებული, რეგულარულად გარეშე გარემოებათაგან, აგრეთვე თვით შინაგანის მწერლობის მხრით. მაგალითად, საზოგადოებრივი ამბების მხოლოდ ამოკრება მმართველობის ოფიციალურ გაზეთებიდან შეიძლებოდა; ტერმინებს შემუშავება უნდებოდა; კორრესპონდენტები ჯერ არ შეჩვეულიყვნენ ცნობების გამოგზავნას; ბოლოს თვით ქალაქში თანამშრომელები, შემთხვევითი დამხმარეც იშვიათად ჩანდნენ. მრთელი ნომრების შედგენა, თარგმნა, მისი კორრექტურა და გაგზავნა რედაქტორს აწვა კისრად. თუმცა მერე და მერე კორრესპონდენტები და მწერლები თანდათან ნელ-ნელა ემატებოდნენ, მაგრამ მაინც მესამე წელს გიორგი წერეთელი უკვე ღონე მიღებული იყო, მეტადრე მის გამო რომ იმ წელს (1868) სასოფლო გაზეთი დაფუძნდა და შრომა გაუორგვეტდა. ამის-გამო საჭირო იყო წერეთელს თანამშრომელი

ეზოვნა და 1869 წ. მოიწვია ქუთაისიდან სერგეი მესხი, რომელმაც 17 აპრილიდან იკისრა დროებითი რედაქტორობა. აქედან იწყება მესხის მუდმივი მართა „დროებაში“, რომელშიაც დაიწყო ქუთაისიდან კორესპონდენციის წერა თითქმის წლის წინად (ლახარე მესხის შვილის სახელით, „დროება“ № 18, 1868 წ. მაისის 3); იმავე დროს გადასცა მესხს „სასოფლო გაზეთი“. რომელსაც ის ჰმართავდა 1869 წ. მაისის 3-დგან, ვიდრე 20 სექტემბრამდე; შემდეგ ამისა რედაქტორობა წერეთელმა მიიღო. „დროების“ რედაქტორობა მესხს დაუმტკიცდა 1870 წ., ოქტომბრის 9-დგან.

ნიკთიურს ღონისძიებას რომ მივხედოთ, პირველ წლებში ამ რედაქტორობის ყოფა უკიდურესს მდგომარეობაში იყო. წერეთელს ჰქონდა თვეში სამი თუმანი და მის შემდეგ მესხს ოთხი თუმანი. ამისგანომ ისინი იძულებულნი იყვნენ რედაქტორობის შრომასთან მოეზოვათ გაკვეთილები. «სასოფლო გაზეთის» გამოცემა შემდეგ ჩაიღწა ღონისძიება მისცა, რომ შეემცირებინათ გაკვეთილების ტვირთი. გიორგი წერეთელმა თუმცა გადასცა მესხს „დროება“, მაგრამ ისევე თავისი წარუხვან, ლიტერატურული და ნიკთიური დახმარება შეუწყვეტელად მოანდომა თავის პირმშო შვილსა. ყოველი მოზოებული სახსარი, რასაც „სასოფლო გაზეთი“ აძლევდა, ან სასწავლებლებში მასწავლებლობა ქართულის ენისა, ან სხვა ღონისძიება, რომლის მოზოებაში მოხერხებული იყო წერეთელი, ყველას დაუზოგველად ხელლიობით უყოფდა „დროებას“ 1873 წლის შემოდგომამდე. 1870 წლიდან „დროებას“ ეხმარებოდა ხარჯით ერთი შეძლებული ყმაწვილი კაცი სტეფ. წარათოკი. მელიქიშვილის სტამბაც საკმაო შელავათს უჩენდა.

ყოველივე ესე ჩაიღწესამე ღონისძიებას აძლევდა „დროე-

ბას“ ხელ-ხელა წარმატებაში შესულიყო, და მესხი გულმოდგინებით შეუდგა თავის საქმესა და ცდილობდა მოეპოვებინა მწერლები. ამისთვის ქალაქში ახალისებდა მცნობ ახალ-გაზღვებს და ქალაქს გარეთ გორაკსპონდენტებთან მიწერ-მოწერას ჰმართავდა; ამით მან ბევრი გორაკსპონდენტი იშოვნა, მეტადრე იმერეთში. საზოგადოდ მესხის გულგაშლილობა, მშვიდი ხასიათი, გულწრფელობა, მოსწრებული მოსაზრება, ყველასთან გულის გაერთება, სალიტერატურო საქმის ერთგულებასთან შეერთებული, იზიდავდა ახალ-და-ახალ მშრომელს გაზეთში მონაწილეობისათვის. ამით, რასაკვირველია, გაზეთს სიცხოვლე მოემატა, მრავალფერობა და ინტერესი. 1870 წლიდან ამ გაცხოვლებაში შესამხნევი მონაწილეობა ეკუთვნოდა ბ. ნიკოლაძეს (ნ. სვანდელს), რომელიც სამწუხაროდ შემდეგ და შემდეგ ხანებში პოლემიკურმა თავდაუტყველობის ჭირმა გადაიყვანა. თუმცა ჯერ ბევრი რამ აკლდა „დროებას“, მაგრამ ერთი უძნელესი პირველი ნაბიჯი გადასდგა და ცხოვრებაში თეხი გაიძაგრა. საზოგადოთ ამ პირველ შრომაში იმერელმა ყმაწვილმა კაცებმა კარგი ღვაწლი დასდეს.

მართლა და მწერლობის საქმეში, როგორც ყოველსავე ცხოვრების საქმეში, დიდი ადგილი უჭირავს სიმარტეს, სიცქვიტეს, სისწრაფეს, მოხერხებულობას. გაძნელებულს მდგომარეობაში ეს თვისებანი ხშირად ნიჭის ადგილს იჭერენ. გერმანის იტყვის, რომ ნიჭით ქართლ-კახელები და იმერლები ერთმანეთს დაუკარებოდნენ, მაგრამ იმერლებს სიცქვიტე, სიმარტე შეეკლის. მომატებულად ქართლ-კახელები იყვნენ „დროებისა“ დაბადებად მწერლები, მათი მონაწილეობა წინანდელ ყურნალებაში მძიმედ მიმდინარეობდა: მწერლებიც ცოტანი იყვნენ, წერასაც ძნელად ახერხებდნენ. გაზეთს პირველს ხანებში რომ

ცქვიტი იმერლები არ მოშველებოდნენ, ძალიან მძიმეთ იკლავდა. ეს გასაგებიც არის. ქართლ-კახელი ყოველს საჭმეს ისე უყურებს, როგორც ბუნებას შეუხვევია. მიწის მოხვნა იმას ვერ წარმოუდგენია უიძისოდ, რომ ღრმა მთის ოდენი ბელტები არ გადმოაბრუნოს გუთანმა; ამისთანა გუთანს რვა ულელი უნდება; მოდი და გუთხეულის თადარიგს ნუ იჭ. იმერელი მოსკლებს კავს ხელსა, ერთს ულელს შეაბამს, და ცერის ოდნით მოხონის, ასე კადვილება საჭმე იმერელს და უძძიმს ქართლ-კახელს. ნუ დაივიწყებთ რომ ამ ბუნების თვისებასთან, ისტორიულს ცხოვრებაში მომატებული მუშაობა და ტვირთი აწვას ქართლ-კახეთს, ვიდრე იმერეთს. ამის-გამო ქართლ-კახეთი უფრო მოიღალა, ვიდრე იმერეთი, რომელსაც სპარსების და ლეკების კვეთება იშვიათად ხვდებოდა. რამდენსაძე თაობას შესვენებაში უნდა გაეკლო, რომ დაღალული ხერკები შემავრებოდა და ახალის ღონით გამოსულიყო ცხოვრების ასპარეზობისათვის. ქვეყნის საბედნიეროდ ყოველგან იზოკება ხელძმე ერთ-ერთი ნაწილი, ან კუნტული თვითოეულის ქვეყნისა და თემისა, რომელიც მერეს ნაწილის დაღალვის დროს გზავნის თავის შვილებსა საზოგადო საჭმეთა ასპარეზზე. ამ გვარი ცვლილება მუშაკთა ყოველის ხალხის ცხოვრებაში ყოფილა და საქართუელს ისტორიაშიც ცხადათ გვინახავს.

უგანასკნელი საბი საუკუნის განმავლობაში მწერლობითი შრომა ქართლ-კახეთს გაუწევია; იმერეთს და მეტადრე ბათუმის სანჯახს მისთვის არა მოუტანიათ რა. მაგრამ ასე რომ ყოფილა, სულ ხომ ასე არ დაჩქებოდა. მშვიდობიან ცხოვრების დროს ყოველი გუთხე მონაწილეობას იღებს საერთო, საქვეყნო მუშაობაში. ქართლ-კახელების ლიტერატურულს შრომა-

საც მკაცრად დასჯენებულის იმერლების შრომაცა და ამით მოკ-
მაცა იმედინი ძალა ქართულს მწერლობასა.

ის სიმარდუ და სიმსუბუქე, რომელიც ეჭირებოდა ქარ-
თულს მწერლობასა, იმერეთის მოსცა და ქართლ-კახელ მწერ-
ლობას შეუმსუბუქა სიმხელე. მრთელი რაზმი მწერლებისა და
მათ შორის მუდმივი მოღვაწე, სურგეი მესხი, იმერლები იყვნენ.

სურგეი მესხი დაიბადა 1845 წ. ოქტომბრის 12-ს,
იმერეთის ნაწილში, აჭრის სოფელს რიონში (ქუთაისიდან
7 კერსტზე), უბრალო ისლით გადახურულ სის სახლში, კე-
რასთან, დედა-მიწაზედ. მამა მისი სვიმონ იმ დროს ძალიან
ღარიბი აზნაურშვილი იყო, რომლის მამისპაპა პატა ერთ
დროს მეფის სალთხუცესი ყოფილა. ამ გვარში ბევრი ყოფი-
ლან წინათ მარჯვე მომარნი და მტერთან ბრძოლის დროს
ბევრს მათგანს თავი შეუწირავს ქვეყნის დაცვისათვის. სურგეი
მესხის მამა სვიმონ, ღარიბი ჩინოვნიკი, ქუთაისის სასულიერ-
ო სსსწავლებელში ნასწავლი, მსახურებდა უეზდის სამართვე-
ლოში პრისტავად; მცირე ჯამაგირთან, ცოტადენი სოფლის
მამულიდამაც შემოსავალი ჰქონდა. დედა სურგეისა მაგდალინე
ანდრეას ასული მარჯანიშვილისა აგრეთვე აზნაურის ქალი იყო.
სურგეის დედ-მამანი თუმცა შევიწროებით სცხოვრებდა, შვი-
ლებისთვის ძალიან ზრუნავდნენ—სწავლა მიეცათ. სურგეი იყო
მესამე შვილი და შვიდ წლამდე სოფელში სცხოვრობდნენ. ამ
ხანებში მამას ცოტათი სარჩო მოუჭონიერებისა და ქუთაის-
ში უკამერონის ნაწილში ადგილი უყიდნის და ხის პატარა ერთ
ოთახიანი სახლი დაუდგამს, რომელშიაც გადაუყვანის გასაზღე-
ლი შვილი და მეუღლე.

პირველი სწავლა ქართულის წერა-კითხვისა დედას დაუწყე-
ბინებია. ამიტომ ეს გარემოება ძვირფასად მისახსენია ჩვენში,

რადგანაც ღრმად რჩება შვილს დედისაგან ნასწავლი. უბრალოდ არ შეამკო გიორგი წერეთელმა შწუხარე დედის გულმკერდი, როდესაც დასტიროდა ცხედარსა. მაღლიანმა დედამ პირველ რიგსთან ჩაუწკოთა საყვარული დედა-ენისა. ქართულ წერა-კითხვასთან მესხი სწავლობდა ლოცვებს და რუსულსაც. ამაებში გამოიჩინა სიმარჯვე და 1856 წ. იანვრის შვიდს, ათის წლისა მისცეს ქუთაისის გემნაზიაში. მესამე კლასიდან მეშვიდედმდე სახელმწიფო ხარჯით იზრდებოდა, ხოლო უკანასკნელ მეშვიდე კლასში მამის ხარჯით. გემნაზიაში კარგა სწავლობდა და ბევრჯელ ბეჯითობისა და წარმატებისათვის ჯილდო ეძლეოდა. არც ერთ კლასში არ დარჩენილა. საზოგადოთ გემნაზიაშივე იყო ბეჯითი მოსწავლე, მშვიდი, ზრდილი, ამხანაგების მოყვარე და გამტანი, და თავაზიანი. მართალია მას უმაწვილობით ცოტა სიამაყე, ავგულობა სჭირებია, უეცრად აინთებოდა თურძე. მაგრამ კეთილმა ხასიათმა შეამუშავა ეს მისი ნაკლულეკანება და შეძლო, გულზედ მოსკლა მამინ იცოდა, როდესაც უსამართლობას ნახავდა. ამ შემთხვევაში ცუდს არავის დაუთმობდა: არც ამხანაგს და არც უფროსს. სალიტერატურო ასპარეზზე ეს აზილზილება და გულ-მოსულობა თუ ვისმე უნახავს, მალე დაწინარებაც უნახავს; მაგრამ ამ აჩქარების დროს რომ ვისთვისმე თავხედური წყენა, შეურაცხება მიუყენებინოს, ვგონებთ არავის ახსოვდეს.

გემნაზიაში ბეჯითი მოსწავლე იყო. იმის დროს ბუნებით საგნებს ასწავლიდნენ და ძალიან შეუყვარდა. კანიკულების დროს, დასვენების დროსაც ბეჯითობის და შრომის მოყვარეობას არ უტოვებდა; ჯერ ისევე შექმნა კლასში იყო, რომ კა-

ნიკულების დროს შეაგროვა ბოტანიკური და მინერალოგიური კოლექციები: გემნაზიის კაბინეთისათვის.

1863 წ. ივნისში შეასრულა გემნაზიის კურსი კარგად და სახელმწიფო ხარჯით პეტერბურგის უნივერსიტეტში დაინიშნა იქმნა ჯაკვასიის სტიპენდიატად. უნივერსიტეტში შევიდა ბუნებით საგნების ფაკულტეტზე; ოთხ წელიწადზე დაასრულა 1867 წელს ნამდვილ სტუდენტის ხარისხით და აკადემიაში დაბრუნდა ქუთაისს. პეტერბურგში სტუდენტები იცნობდნენ, როგორც მხიარულს ამხანაგს და, ვგონებ, არავის ფიქრადაც არ მოსულაღეს, რომ მოძაქალში ის შეიქმნებოდა სალიტერატურო შრომის ერთგული მტკირთველი.

მართლაც დასრულებასთან პირველად სამსახურში იქმნა მოწოდებული ქუთაისის გუბერნიის სახელმწიფო ქონებათა გამგებლობაში, სეკრეტრის თანამდებობაზე. ამ ადგილზედ ვერ მოთავსდა, თუ უფროსთან უსიამოვნობის გამო იყო ეჭვს თვეს, შემდეგ თავი დაანება სამსახურსა. თავიდანვე, მესხს მასწავლებლობა სურდა ქუთაისის გემნაზიაში, მაგრამ ადგილი ვერ იშოვნა. ამ ხანებში გიორგი წერეთელი ქუთაისში იყო და მოიწვია დროებით რედაქტორათა. მესხი გადმოსახლდა ტფილისს, მიიღო დროებითი რედაქტორობა და ამასთან მათემატიკის მასწავლებლობა წმინდა ნინოს სასწავლებელში, რომელშიაც თუ არ ვსცდებით წელიწადზე მეტი არ დაუყვია, რადგანაც ორის თანამდებობის ასრულება ვერ მოეხერხებინა.

როგორც ზემოთ მოვიხსენეთ, მესხმა დროებითის მართვის შემდეგ სრულაოდ მიიღო გაზეთის რედაქტორობა. იმისმა მონაწილეობამ «დროებას» მართლაც საგაზეთო ინტერესი მისცა, გააცნობიერა და ახალ-ახალი მწერლები მოუზღვა თუ ქალაქში, თუ ქალაქ გარეთ. ოთხის წლის შრომის შემდეგ

მოასურვა რაღა დასვენება და სამზღვარ-გარეთ წავიდა 1873 წ. ივლისის დამდეგს. ის სცხოვრებდა შვეიცარიაში და ფრანციაში თითხმეტოლდე თვე 1874 წ. ოქტომბრის დამდეგამდე.

ამ ხანებში დროებით ჭმართავდა «დროებას» ბ. კირილე ლორთქიფანიძე და თანამშრომელობდა დაკით მიქელაძე, რომელიც წინად პარიჟიდან კორკეს მონღენციებს იწერებოდა.

დაბრუნების შემდეგ მესხმა განასლებულის ხალხით და ეკრძაში ხახულის შესწავლით მიჰყურ ხელი „დროებას“. წამოსვლის შემდეგ მესხი სწერდა თავის გამოცანილს შთახულებებს: საფრანგეთი მიჩვენებდა იმის მაგალითს — თუ როგორ უნდა ცდილობდეს, რამდენ მსხვერპლს უნდა სწირავდეს ყოველი კერძო პირი და მრთელი ხალხი, თუ კი ჭსურს, რომ უბედურის, საზოგადოების დამამცირებელის მდგომარეობიდან თავი დაიხსნას და უკეთეს წარმატების გზას დაადგას». შვეიცარიას «სამშობლოს თავგადადებით სიუვარულმა, თავისუფლებამ და გაუწიებულმა მოუსვენარმა შრომამ — შედარებით ბედნიერი და კეთილი ცხოვრება მიანიჭა მას». აქ ჩვენში თვალწინ გვეშლება „საზოგადო სამშობლოსა და საზოგადო საქმეების ბრუნვის მაგიერ — პირიქებითი სარგებლობის სამსახური, სიუვარულის მაგიერ — სიმუღვილი, შრომის მაგიერ — უზრუნველობა, იმედის მაგიერ — სასო-წარკვეთილება.» ამ შედარების შემდეგ მესხი აკვირდება ჩვენ ცხოვრებასა და ამბობს, რომ ერთ-წელიწადში არამც თუ მრთელი ხალხი, თეთოლეული კანტიც კი ვერ გამოიცვლის საზოგადო ხაკულუკანებას. უცხო ქვეყნის გაცნობამ და ხალხების შრომის დანახვამ ჩემი ქვეყანა და ხალხი უფრო შემსუვარაო, ამიტომ რომ „საუკეთესო მომავლის იმედი და ენერჯია აღძრა ჩემშიაო... ეს იმე-

ღები იქმნება ჩემი წინამძღოელი და ენერჯია ჩემი საქმის წინ წამწეული». («დროება» 1874, წ. ოქტომბრის 4-ს).

მართლაც მესხმა შეძგის 1875 წლითგან მოახშირს თავისი შრომა, თუმცა შესამჩნევი სახსარი არაფერი არ ჩანდა, კვირაში სამჯერ გამოცემა დაიწყო; გაზეთს მისცა მომსტებული ინტერესი, მომსტებული სიაღვილე და მომსტებული სიფხი-ზლე.

ამავე წელს წამთარში შეერთო თავის სიყვარულის საგა-ნი, გაზეთის გამომცემელის სტეფანე მელიქიშვილის და, ბა-ტონი ეკატერინე, რომელიც ერთგული მეგობარი იყო მესხის უკანასკნელ წამადის ყოველს ჭირში და ლხინში. ამ და-მთავრებამ მელიქიშვილის ოჯახთან მესხს და მის «დროებას» გარკვეული სამსახური გაუწია არა ერთს და ორს გაჭირებაში, არა-მედ მრთელის წლების განმავლობაში, კიდრე გაზეთი ამ წელს სხვათ გადაეცემოდათ. სტეფანე მელიქიშვილის გამომცემლობა მარტო სასულით არ იყო; აუქსიუმტ თვეს გარდა (1872 და 1873 წლებში, როდესაც გ. წერეთლის სტამბაში გამოდიოდა) მთელს დანარჩენს წლებს გამომცემლის სტამბაში იბეჭდებოდა თითქმის უფასოდ. უმელიქიშვილად „დროებას“ იქნება დიდი განსაცდელი დასდგომოდა.

სურგეის მეუღლე თანამშრომელი იყო ყოველს მისს მუ-შაობაში, მეტადრე როდესაც 1876 წ. ივნისის თვიდამ „დრო-ებას“ მუდამ დღიურ გაზეთად შეიქმნა, რედაქტორს მუდამ თა-ნამშრომლად მარტო ბატონი ეკატერინე ჰყავდა თარგმნაშიაც, გორექტურის დაჭერაშიაც და გაზეთის ექსპედიციაშიაც. ეს პირ-ველი შემთხვევა იყო ქართულს მწერლობაში, რომ ცოლ-ქმართ სალიტერატურო შრომა ერთად გაუწიათ.

აქ საჭიროა თანამშრომლებზე რაოდენიმე აზრი კიდევ

დაუმატოთ წინათ მოხსენებულზე. მესხის ხასიათი, როგორც კთქით, მართლად აადვილებდა ახალ თანამშრომელთ მოპოვებას; უკუაას, ვისაც კი გაზეთში წერით მონაწილეობა ჰსურდა, მესხი სიუვარულთ და თავაზით ეკებებოდა; თითქმის ამ თავაზას მეტის-მეტად აჭარბებდა, ისე რომ ზოგჯერ გაზეთში თავის უფლებასაც მას უთმობდა და ემოჩილებოდა. მიზეზი ადვილად გასაგებია, ლიტერატურულის ძალის სიმცირე, მწერალთა რიცხვმცირეობა. ისტორიულის უამთავითარების გამოცხადებით, მწერლობა ჯერ ისეთს მდგომარეობაში არ შესულა, რომ ლიტერატურულმა შრომამ მოღვაწე განთავისუფლეს სარჩოს ზრუნვისაგან და თვითონ ამ წერამ არჩინოს კაცია. თვით რედაქტორი გაზეთისა თავის მუდამ დღიურ შრომის სასუიდელსაც კერ ირგებს და იშვიათად გამოვას, იქნება ისიც ხილად მოუხდეს, რომ თვეში რცდა ხუთი მანეთი როგორმე გამოსძებნოს კორექტორის საჭირაკებლად. ამასთან ჩვენი დაწინაურებული ნაწილი განათლებულ, ნასწავლ საზოგადოებისა თვითონ მცირეა, ლუკმა პურის შოვნაში სრულიად ივიწყებს თავის ზნეობითს მნიშვნელობას, ივიწყებს, რომ რაც უნდა გაჭირებაში იყოს, მაინც ქვეყნის, საზოგადო საჭმის და ამასთან მწერლობის ზრუნვა მისი მოვალეობაა.

ეს იყო მიზეზი და ეხლაც არის, რომ მწერლობაში მუშაობს ბევრჯერ უწვრთელი კალამი, შეუმუშავებელი ხასიათი, დაუმჯდარი გონება და მსუბუქ ფრთიანი აზროვნება. ხშირად მძიმედ დატვირთული რედაქტორი, რომლისაც მრთელი არსება შთანთქმულია გამოცემის გარეგანის მხრით აღსრულებაში, რომ მუდამ დღე ან მუდამ თვე უეჭველად ამდენი და ამდენი დაბეჭდილი თაბახი გამოსცეს, მოსაზრებასაც ჰკარგავს და იძულებულია გაურკვეველი წერილი დასაბეჭდათ გადასცეს. ეს

დიდი ნაკლულებიან ბა ან ასცდა მესხსა და მი, გაზეთსაცა. „დროებაში“ არამც თუ შემთხვევით მოსული ამბავი, ან ვრცელი წერილი გვხვდებოდა უხამსო, ზოგჯერ მრთელის თვეობით რამდენიმე მწერლის ნაწარმოებსა ვხვდავდით, რამდენსაც არც თვით რედაქტორი ეთანხმებოდა, არც მართლაც რამდენიმე ქაშმარტების ასახსნელი იყო, არამედ მხოლოდ მწერლის უინიანობის მოსაკლავი ვარჯიშობა და თავ-მოძრონობა იყო. ამ შემთხვევაში ზოგ იმისთანა სავანს, რასაც მცირე მნიშვნელობა აქვს მწერლობისა და საზოგადოების წარმატებისათვის, ისეთი დიდი ადგილი ეძლეოდა, რომ მწერლის ბასსა და ცილობას მხოლოდ აზრების შეჩერება, არეკ-დარეკა და ნილის მოღება შეეძლო. მხილების დროს პირიქებისაც ადგებოდა სასტიკი, უსამართლო კიცხვა, მერე ზოგჯერ იმისთანა პირიქნობას, რამდენს მხილება, ჩვენისთანა უწერთელ, უმეტარ საზოგადოებაში, ათჯერ უნდა გაიზომოს და ერთხელ გამოიჭრას. ახემბუღს ბანკზე ჯაპარაკს გარდა, ბევრ საქმეებში ჩნდებოდა მოუხერხებელი და მწერლობისთვის უხამსო წერილები. დამჯდარის მოსაზრების ნაცვლად, მწერლობის პირუთნებულს და მტკიცე სიტყვის ნაცვლად, ისმოდა უინი და გულისთქმა, გულმოსულობა, რაღათიც მოწყლული თავმოძრონობა.

სამწუხარო იყო მეტადრე ის გარემოება, რომ შემოვიდა ჩვეულებად არა თუ საქმის და მოქმედების მხილება და გარკვევა, არამედ პირიქნების შეხება, შეუარაცხეოთა, რამდენიც მწერლობის ღირსების დამდაბლებელია და გაუხსნელს საზოგადოებაში ზნეობის გამრყენელი.

მესხი გატაცებული იყო ზოგჯერ ამ გვარის მწერლების თანამშრომლობით. შემდეგ დარწმუნდა, რომ ამ გვარი დათრგუნვა

პირუხუცებისა, მხილების სახელით, მწერლობის გამრეკნელი იქნებოდა. რადენიმე ნაწილი ჩვენის მწერლებისა უკმაყოფილო იყო «დროების» მოხსენებულ შემცდარ გზაზე დადგომასზე და ზოგჯერ მრთელის წილობით მონაწილეობას არ იღებდა გაზეთში. ესევე იყო მიზეზი გაზეთის «იუკრიის» დათუქნების- 1877 წ. ლიტერატურის ღირსების და წმინდა მნიშვნელობის დაცვისათვის. მესხი დარწმუნდა და დაინახა რომ საზოგადოებაში სიძარითლის მოყვარეობას და ლიტერატურის წმინდა ძალა კალეობასაც სხვა მხრით უყურებენ. ძველს კილოს წრე მხილებისას თავი მიანება და იშვიანთად თუ წამოსცდებოდა რამ. ახლას თვითონ ებრძოდა იმ მწერლებს, რომელნიც მის გაზეთს წინად თავის ყინის მოსაკლავ საშუალებათა ხმარობდნენ.

ეს მხარეც გვიჩვენებს მესხის გულ-წრთველს და სიძარითლის მოყვარეობას, რომლის გულსთვის ისევე თავის შეცდომის გასწორებას აძჯობინებდა, ვიდრე დაყინებას წინათ შეცდომისში. ეს გარემოება იყო დამხმარე რომ 1880 წელს გაზეთი «დროება» და ყურნაღი «იუკრიას» შეერთდა. „დროება“ ამ დროდგან წინანდელზე მოზდილის ზომისა შეიქმნა, როგორც დღეს გამოდის. პირველს წელს რამდენიმე თანამშრომელმა მოუხშირა წერა და წარმატება დაეტყო. მუდმივი, ფაქტიურად თავზე მდგომი რედაქტორი ისევე მესხი იყო; მეორეს წელს «იუკრიას» ისევე ცალკეთ, მუდამ-თვიურ ყურნაღად გადაქცა და 1882 წლიდგან «დროება» მარტო მესხის რედაქტორლობით გამოდიოდა. ამ ორის გამოცემის გაყრის მიზეზი, ლიტერატურული უთანხმოება არ ყოფილა, თუმცა კი რამდენიმე შეცდომა მოუვიდა მესხს; საჭმე გამოცემათა გაკრუგანს მოხერხებას და ნიუთიურად მართვას შეეხებოდა. დასამტკიცებელი ამის საბუთი

ის არის, რომ «დროებისა და «ივერიისა» თანამშრომელნი ურთნი და ივინივე იყვნენ.

ნიუთიერი მხარე «დროებისა» რედაქციისა გაჭირებულს მდგომარეობაში იყო და შარშან 1882 წლის ნახევრიდამ მესხი დიდს ზრუნვაში იმყოფებოდა საქმის მოსაგვარებლად. ვალები ექვსას თუმნამდის ავიდა, დროთა ვითარება ფულის მოკნას აძნელებდა და რედაქტორს მუდამ ფიქრი აწუხებდა, გაზეთი არ შედგეს. ყოველი მეცადინეობა და მოსაზრება ამაოდ დარჩა, მაგრამ მაინც მესხი იმდენად მოხერხებულად მოიქცა, რომ წლის დამლეკამდე მოაღწეინა, როდესაც ხელის მოწერას შეუძლო შელაკათის მიცემა. ბევრი ნაკლებულაბა გამოიარა ამ ზრუნვასთან და წლის ბოლოს ქრისტესობის თვეში ავადმყოფობა გამოაჩნდა, სკელება და მარჯვენა მკლავის ტენა, რომელიც ხუთკას, რეკმეტიზმს, ემსგავსებოდა.

ამ წლის დამლეკიდან სკელება, სისუსტე და მკლავის ხუთკა თან-და-თან უძლიერდებოდა, ისე, რომ ბოლოს თებერვლიდამ რამდენჯერმე ქვეშაგებში ამყოფებდა მრთელის კვირებით და თვით. ამ დროს «დროებისა» მმართველად მისი უძეგროლი ძმა დავით და სან იონა მუენარგია. მესხმა ნახა რომ თვითონ მუშაობა აღარ შეუძლო, ეჭიბები და გარს მყოფნი ურჩევდნენ საფუძვლიანად წამლობასა. ამის-გამო მოისურვას გაზეთის გადაცემა. მოლაპარაკება ჰქონდა მწერლებთან, რომელთაც უნდა ეკისრნათ გაზეთის ვალებიცა. ეს გარემოება აძნელებდა ახალის რედაქტორის მოპოებასა და აწუხებდა მესხსაც. ბოლოს იმულებული იყო შეეყენებინა რამდენისამე დღით, აპრილის 29-დგან ვიდრე მისის 8-მდე, როდესაც ახალის რედაქტორის თ. ივანე მახაბლის ხელში და გამომცემელის გიორგი ქართულიშვილის ხელში გადავიდა.

მასის ცხრას საზოგადოებამ და ტფილისში მყოფმა მწერლებმა გამოთხოვების სადილით პატივი სცეს მესხსა და გულწრფელის სიუვარულთ, მადლობის გრძნობით ესალმებოდნენ და იმედი ჰქონდათ მისის მოჩვენისა ახლის შრომისათვის.

თურმე ამათ იყო ეს იმედი. უკვლამ ნახა მესხი ამ დღეს ისეთის ღონე მოწყობით, ისეთის მწუხარე სახით, რომ თითქმის ავადმყოფობის დროსაც არ ყოფილა; წინა დღეებში თითქოს მოკვთდა. ეტყობოდა, ამ მოწყენილ გამოსახულებაში ერთად იხატებოდა ავადმყოფობის სატანჯველიც, საუვარულ ასპარეზის დაშორებაც და იქმნება წინასწარ გრძნობილი დაშორება სამუდამო.

მაგრამ მესხი საზოგადოდ იმედიანად იყო ამ წავახულს ავადმყოფობისაგან განთავისუფლებაზე; მერე ნიკთიერი ჩემი გარემოება უნდა მოვასწორო და ამავე დროს პლანებს აწყობდა ისევ სალიტერატურულ შრომისათვის.

მასის 12-ს გაემგზავრა ქუთაისს და რამდენისამე დღის შემდეგ მართელის ოჯახობით გადავიდა რიონს, თავის სოფელში, რომელიც მას მეტად უყვარდა და თითქმის მუდამ წავახულობით რამდენსამე კვირას ატარებდა. რიონში დარჩა ივლისის დამდეგამდე. ამ ხნის განმავლობაში ორი-ოთხ დღის გარდა, თუმცა ქვეშაგებში არ წოლილა, მაგრამ, ავად იყო, მეტადრე მთელის ივნისის წვიმებისაგან. დაღვრემილი იყო და მოწყენილი, თუმცა ცდილობდა დედისა და ცოლისათვის არ შეემჩნევიან სატკივრების სიმწარე. ბოლოს ივნისის დამდეგს დაიყინა ახასთუმნის წყლებზე წასვლა, რომელიც ტფილისის ეჭიმებმა უჩიეს. 3. ს ივლისს,

რადესაც ცოტათი მოძუობინდა, გაემგზავრა ახასთუმანს. იქ ექიმებმა დაუშალეს წყლებში ბანაობა.

ახასთუმანში 20 ივლისამდე მესხი თუბსუ იყო, თუმცა მწარე ტკივილი მკლავისა და ბეჭისა არ შესდგომია. ექიმების აზრით სერგეი მესხი ავადმყოფობა ხეკრიში იყო და ხუთის წლის წინად მოსკლია. რა ხარისხშიაც მესხის ავადყოფნა იყო, ექიმების აზრით მოჩვენა აღარ შეიძლებოდა. 20 ივლისს ლაგინში ჩაწვა, რადგანაც ხველებს და ნერწყვიან სისხლის ამოსვლას დააწყებინა. ამან ძალიან შეაწუხა მესხი. ამ დღეს და ღამეს ხველებამ და სისხლის ამოსვლამ ძალიან შეაწუხა. 21-ნასადილქვს პირველი საათი იქნებოდა, ძალიან წამოახველა და საშინელი სატკივრები მოუვიდა; წამოიძახა, რადაც გამისქდა გულში. მეორედ წამოახველებამ იგი გაათავა მეოთხე საათის ნახევარზე. 24 საათში ისე შეიცვალა უკანასკნელ სატკივრებისაგან, რომ ძნელი საცნობი იყო. ახასთუმანში ცხედარი გადაიტანეს ზეკარის-სეობით ბაღდათზე, ქუთაისს, სადაც 24 ივლისს წირვა და პანაშვიდი გადუხადეს. მეორე დღეს 25-ს მიასვენეს რიონს და იქ დაასაფლავეს. უკვლავან საზოგადოებამ თავისის თანაგრძნობით პატრივი სტა მიცვალებულსა ახასთუმანში, გზაზე სოფლებში, ქუთაისს და რიონს. მრავალი გვირგვინები მოუტანა თავის პატრივის-ცემის ნიშნად თუ საზოგადოებამ, თუ მწერლობამ *) და ითქვა რამდენიმე გულმხურვალი სიტყვა.

*) „ივერიის“ მხრით გვირგვინის მიტანა თითონ რედაქტორს იყო. ჭავჭავაძეს ეგულებოდა, რომელმაც ცფილისს გარეთ ყოფნის გამო, გვიან მიიღო ცნობა დასაფლავების დროსა და ადგილის თაობაზე და ამის გამო მოსცდა.

ასე გათავდა სერგეი მესხის მოღვაწეობა და ხიცოცხლე. როდესაც დაკავშირდებით მესხის ხაზგაწევს, სწორედ დაკეთახხმებით მის ნათქვამს სიტყვას, რომელიც გამოთხოვების უამს, მასის 8-ს უთხრა თავის მკითხველებს: პირველად რომ ერთგული იყო იმ დიდ საქმის აღსრულებაში, რომელიც მან იკისრა და მერე რომ ბოლომდე განზრახვას, კერძო, პირდაპირი წინააღმდეგობა მის სალიტერატურო მოღვაწეობაში არასოდეს არ ქონია ადგილი და ამ განზრახვით არ გადაუხვევია იმ გზიდან, რომელიც მისის სინდისით და გაგებით სწორედ რომ ნამდვილ გზად მიანიშნა. ეს იყო მისი აღსარება და ამას უკველი ეთანხმება, როდესაც მისი ბაგენი კერძო იტყვიან.

ძნელი სალიტერატურო გასაკვლედი გზა გაიარა ამ ცხოვრებისა და უმეტესად ჩვენში გაძნელებული მრავალ-გვარობის ისტორიულად და ცხოვრების გარემოებათა მიზეზით. გიორგი წერეთლის სიტყვისა არ იყოს «კვირის-კვირობადის, თვის-თვეობადის, დღე-ნიადაგ უძილობას, მუდამ ჩვენის მტკიცეში უფუნა... კერძო ერთი თქვენგანი იმ საშინელ ჯაფას და თავგანწირულებით ბრძოლას ვერ წარმოადგენს.» დილა გათენებოდა თაკ აუღებელი ჯდომის წერისათვის და ამასთან რედაქციისში მრავალ მოძავლთან მოტანილ წერილების გამო დაპირება და ახსნა, საღამოს გამოგზავნილ ხელ-ნაწერების და წერილთ მოძინება დილისათვის, თვით გაზეთის გაგზავნის მუშაობა, კორექტურა, ესეები დღე მუდამ ძალას აკლებდა მესხსა და ბოლოს მისუსტებულის ხელიდან სალიტერატურო დროშა დააშებინა.

თითხმეტ წელს მისმა შეუწყვეტელმა შრომამ რა მოახერხა, რა ღვაწლი დასდვა ჩვენს მწერლობას—სიტყვით მსუბუქად ითქმის, მაგრამ ძნელი წარმოსადგენია და იშვიათ მხნე-

ბას გვიჩვენებს განსაკუთრებით ჩვენს ცხოვრებაში. მესხს დაუ-
სმარა ამაში ის დიდი ბეჭითობა, რომელიც მან გიმნაზიაში
და უნივერსიტეტში შეიმუშავა.

რაც უნდა ხაკულუაქვას ჭქონდა მის გაზეთსა, იგი
მაინც ერთად ერთი გაზეთი იყო, რომელიც შეუწყვეტლად მე-
ხის შრომით აჩვენდა ერთის მხრით ქართულ ხაზგადგობას
ცხოვრების თვალის მიდევნებას და მოსაზრებას, აჩვენდა კი-
თხვას, და მაშასადამე მისს ცნობიერებას, გონებითს მწიურვა-
ლებას საზრდოს აძლევდა შეძლებისა დაგვიანად. ქუთაისის გა-
ჭრების წარმომადგენელის ბ. ცერცვაძის მჭკვეთეუკულის ჰი-
რით გამოითქვა ჩვენი მკითხველის აზრი: ბევრმა ჩვენგანმა
მხოლოდ მაშინ დაინახა თავი ქვეყნის სარკეში, მაშინ გაიცნო
თავი, როდესაც გაზეთი გავიცანიით... ბევრმა ჩვენთაგანმა
რომელიც ხშირით ძლივს აჩვენებენ ხაწებს ასლებს, ახლა
შეიყვანა გაზეთი; ადრე საქართულოს კუთხეებიც არ ვიცნოდით
ახლა მართლ ქვეყანას ვიცნობთ. თუ დაუახლოვდით სწავლას
განათლებას ამის მიზეზი მესხი იქნება, რადგანაც გაზეთის
სამუშაოებით ჩვენს გულში ხაჭყალს საძირკველი სწავლა-განათლე-
ბის სურვილისა — ასეთი მნიშვნელობა ჭქონდა გაზეთის ძე-
ღვასწებებს მკითხველისათვის.

მეორეს მხრით თვით მწერლობას გაზეთის სიმუდემე მო-
უზღვას მწერლები და მათი რიცხვი გაამრავლა — ამ შემთხვევაში
როგორც მოვიხსენიეთ, გაზეთს მესხის მიმზიდველმა ხასიათმა
კარგი სამსახური გაუწია; ამასთან, მწერლობის დანიშნულების
წმინდა მიმზიდველობას გარდა, ზედ მოქმედება ჭქონდა მწერ-
ლებზე თვით მესხის ხიდაგ შრომის მაგალითის და მის მხე-
ობას.

მწერლობის შრომას გარდა, მესხი საზოგადო საქმეებში

თავის მონაწილეობითაც ირჯებოდა. თითქმის ყოველ საზოგადო საქმეში მას უბუძავნიან, როგორც საზოგადოების წევრს და მოქალაქეს. თვითონ დაფუძნებადის შინაურ წარმოდგენის გამართვა იქნებოდა, თუ დასწრება წერა-კითხვის, დრამატული საზოგადოების ან სხვა კომიტეტებში, ან თფილისის ქალაქის რჩევაში (დრამაში) ან ბათუმის გუბერნიაში, ჭობულეთს დამშუფლების მიშკულებისათვის გამგზავრება და სხვა და სხვა — ყველას საქმეებში, რომელიც კი მოახრე და მზრუნველ კაცის მონაწილეობას მოითხოვდა, ყველგან ესწრებოდა, რომ შეძლებისა დაგვარად დახმარებოდა საჭიკუნო კეთილ განზრახვას. მოლასპარაკებაში და რჩევაში ყოველთვის კარგი მონაწილეობა ჰქონდა თავისის პრაქტიკული, მოსწრებულის მოსაზრებით. წინ დახედულობით და სიფრთხილით; საქმის დაწყებაში და გაკეთებაში ძილე მიხვედრილი და სწრაფი. ამ გვარად მესხი არა თუ დანაკლისია მწერლობისათვის, არამედ თვით პრაქტიკულ ცხოვრებისთვისაც.

საზოგადოდ ამ კაცზე გვინებთ უტყუარი სიტყვა იყოს რომ ვთქვათ; დღევანდლადღე, ჩვენს საუკუნეს ქართულს მწერლობაში სერგეი მესხს მუდმივის შრომით გვრავინ შეედრება.

ერთმა ჩვენის საუკუნის გამოჩენილმა ევროპელმა სთქვა, „გენიოსობა — ეს ყოველისფრობაა; გარნა უშრომლად გენიოსიც არა-რასა“. მართლაც რა არის გენიოსობა, თუ არ წარმოდგენილობა, მრთელის ხანგრძლივის წარმატებისათვის, პრფესიისათვის შრომისა და მოღვაწებისა. გენიოსობა გამოითქმეღია, შემკრების წინათ ხაშრომ ხაღვაწევისა. მამსადაძე ყოველი გულწრფელი და ერთგული მუშაკი ხაწილია მომავლის მბრწუნივალე გენიოსობისა. დიდი დიდება და სახელი გენიოსისა, დიდე-

ბა და სახელის მისი წინა მუშაკისა. საცა არ იქნება მუშაკი, იქ არც გენიოსი გაიბადება.

სერგეი მესხი იყო ამ კეთილ მუშაკთაგანი, რომელთა ღვაწლი ეწევა ცხოვრების წინ მსკლელობასა და შემდეგ ჭბადებს გენიოსებსა. პატარისცემს და მადლობა ჩამომავლობისა მათ გვირგვინად ედგმის და ეს გვირგვინი ბრწყინვალედ გაუნათებს მოზარდთა ახალ თაობათა გასაკულელ გზასა. საუკუნოდ გადავა ხსენება მათის საქმისა და ერთის თაობიდან მეორეზე გადავა მათი მაგალითი. ერთი ამ გვარ მოღვაწეთაგანი იქნება სერგეი მესხი.

საუკუნოდ იყავნ სახსენებელი მისი.

ქართულთა-ზოგის წერა-კითხვის გაგავრცელების
საზოგადოების საქმეთ-წარმოება.

1882 წლის 15 მაისიდან 1883 წლის 15 მაისამდე.

საზოგადოებაში ირიცხება 319 წევრი. შირველს წელიწადს საზოგადოების დაფუძნებისას იყო 245 წევრი, მეორეს 282, მესამეს—311 და წელს ირიცხება 319. ამ რიცხვიდან დამფუძნებელია 118, მასსადამე რვა ადგილია თავისუფალი დამფუძნებელის წევრობისა, რადგან შეუცვლელი რიცხვი მათი არის 126. საპატრიო წევრი არის ერთი, აჩუკელი 1880 წელს, — პრეფესორი დ. ი. ჩუბინაშვილი, ნამდვილი 202 და კანდიდატნი ამ უკანასკნელთა 28 კაცი, რომელნიც დღეს უნდა აირჩიოს საზოგადო კრებამ ნამდვილ საზოგადოების წევრად.

ამ საანგარიშო წელს დააკლდა დამფუძნებელ წევრთა რიცხვს ორი წარჩინებული წევრი, რომელნიც გადაიტვალენ: უკანათლებულესი კ—ნა ეკატერინე ალექსანდრეს ასული დიანისა და თ. გრ. დ. ორბელიანი.

ორმა წევრმა თავის ნებით დაანება თავი წევრობას—დამფუძნებლობას.

საზოგადოების მმართველობას შეადგენენ: თავსმჯდომარე საზოგადოებისა და მმართველობისა თ. იონე კონსტანტინეს ძე მუხრანსკი, თავსმჯდომარის ამხანაგი თ. ი. გ. ჭავჭავაძე.

წევნი მ^რთველობისა ნ. ზ. ცხვედაძე. ი. ს. გოგებაშვილი,
თ. ი. გ. ძახაბული, ა. ი. სარაჯიშვილი. გ. დ. ქართუელი-
შვილი, თ. გ. მ. თუმანიშვილი, ს. ს. მესხი და მღ. დიმი-
ჯანაშვილი.

მმართველობის წევრთა კანდიდატებათ ჩითველებიან: ბ-ნნი
დ. ზ. ბაქრაძე, თ. მ. ჭავჭავაძე, ლ. ძეგბრიშვილი და ეკატ-
გინაშვილისა.

საზოგადოების საზინდარი არის გ. ქართუელიშვილი, სეკ-
რეტარი ა. სარაჯიშვილი და საქმის მწარმოებელი გრ. ყი-
ფშიძე.

საზოგადოების მმართველობის მოქმედება.

წარსულის წლის ყრილობამ, რომელიც 6 ივნისს მოხდა,
დაამტკიცა შემდეგი სია ხარჯისა საანგარიშო წლისათვის:

1. სასწავლო ნივთების, წიგნების სასყიდლად	500	მან.
2. ბათუმის სკოლისათვის	1500	—
3. ჭირა კანცელარიის ოთახისა, გათბობა გა- ნათება და მოსამსახურე	300	—
4. პრეშიებისათვის.	1000	—
5. სტიპენდიანტებისათვის	700	—
6. სახლის დასაარსებელის სკოლების შესაწევრად	500	—
7. წიგნების დასაბეჭდათ	1000	—
8. სეკრეტარის ჯამაგირი	600	—
9. კანცელარიის ხარჯი	100	—
10. გასამრჯელო წიგნების მთარგმნელთა და გადმომკეთებელთათვის	900	—

11. მოულოდნელის ხარჯისათვის — — 300 —

სულ . . 7,400 მან.

მმართველობამ წლის განმავლობაში მოახდინა სულ 24 სხდომა. სხდომაზედ თავს-მჯდომარეობდა თ. ი. კ. ბაგრატიონ-მუხრანსკი 5-ჯერ, თ. ი. გ. ჭავჭავაძე 11-ჯერ, ი. ს. გოგებაშვილი 6-ჯერ და გ. დ. ქართველიშვილი 1-ჯერ. დაესწრნენ სხდომას:

თ. ი. კ. ბაგრატიონ-მუხრანსკი 5-ჯერ, თ. გ. ჭავჭავაძე 13-ჯერ, იაკ. ს. გოგებაშვილი 24-ჯერ, ნ. ზ. ცხვედაძე 18-ჯერ, გ. დ. ქართველიშვილი 17-ჯერ, გ. მ. თუმანიშვილი 12-ჯერ, ს. ს. მესხი 9-ჯერ, ა. ი. სარაჯიშვილი 9-ჯერ, თ. ი. კ. მახაბული 11-ჯერ, მღვ. დ. ჯანაშვილი 8-ჯერ.

ახალი სახალხო სკოლების გამართვა.

საანგარიშო წლის განმავლობაში ახლის სახალხო სკოლების გახსნაზედ მმართველობა ყველაზედ უმეტესად ზრუნავდა, მაგრამ მისი ზრუნვა უნაყოფოდ დარჩა ჯერ აქამომდე უმთავრესად იმ დაბრკოლების გამო, რომელიც მას აღმოუჩინა ადგილობრივმა სახალხო სკოლის დირექციამ. როგორც კრებას მოესვენება შარშანდელის ანგარიშიდამ, ეს დაბრკოლება და უთანხმოება, რომელსაც მოჰყვა გრძელი და გაუთავებელი მიწერ-მოწერა დირექციასა და მმართველობას შორის, გამომწვეულ იქმნა დირექციისა და მმართველობის სწავლების პლანის სხვადა-სხვაობისაგან. დირექცია უიმიჯნოდ არ იძლევა ნება-რთვას

არც ერთის სკოლის გამართვისას, თუ საზოგადოება უეჭველად სწავლა-განათლების მზრუნველის სწავლების პლანს არ მიიღებს სახელმძღვანელოდ, ე. ი. თუ საზოგადოება თავის სკოლებში რუსულის სწავლებას არ დაიწყებს პირველის წლის მეორე ხახკრიდგან და თუ ყოველისთვის არ ეთანხმება სწავლა-განათლების პლანს, შედგენილს მზრუნველისაგან.

მმართველობა ამასვედ ვერ დასთანხმდა, რასაკვირველია, რადგან იგი ამით დაარღვევდა თავის წესდების მე-3 § და შეიქნებოდა პასუხისმგებელი უკანონო მოქმედებისათვის, რეგულარულ კრებისა და საზოგადოების წინაშე, ისე უმადლესის მთავრობის წინაშეცა. (იხ. Мн. Гос. Сов. 19 февраля 1868 г., ст. 2, и Высочайше утвержденное 22 ноября 1873 г. Мн. Госуд. Сов. объ устройствѣ учебной части на Кавказѣ и За Кавказомъ, ст. 8.)

ამ აზრით იყო მიწერილი მმართველობის-მიერ დირექციისადმი უკანასკნელი მისი ქალაქი და ამ აზრითვე ავირობს მმართველობა შუამდგომლობას უმადლესის მთავრობის წინაშე.

ვიდრე ამ საგანზედ საქმე გადაწყდება, საზოგადოების მოქმედება და ზრუნვა ახალის სკოლების გამართვის შესახებ, თითქმის სრულიად შეჩერებულია.

იმ ორის განახლის გარდა, რომელიც ს. წინარებს და თონეთს დაედგინა სკოლების გახსნის თაობაზედ და რომელიც ბ. გუბერნატორმა ვიდრე დაამტკიცა წინადაკე, რეგულარულ შარშან მოხსენდა კრებას, ორი სხვა სოფლის განახლები, სახელდობ: პატარძელ ბერთ-უბნისა და სტეფანწმინდისა, არ დაამტკიცდა იმ სახით, რა სახითაც მმართველობას ჭსურდა. ამას გარდა, მმართველობამ წარუდგინა გუბერნატორს განახლი

სკოლის გახსნის თაობაზედ ს. ხელთუბნისა და უკანვე იქმნა მისგან დაბრუნებული დაუმტკიცებელი ეს განახენი. გუბერნატორი იწერებოდა, რომ ვიდრე ვისგანაც ჟურ არს, არ მიიღებთ ნებას სკოლის გახსნისას, მე ამ სკოლის განახენს არ დაგამტკიცებო.

ამ მიზეზით, ხელთ-უბნის განახენის გარდა, «საზოგადოების» სამწერლობა არის განახენი ს. დილოძის საზოგადოებისა, რომელსაც ჟურ-ჟურობით წარდგენს არ ჭიჩსების ბ. გუბერნატორთან. მმართველობა უცდის იმ დროს, ვიდრე შემოსვენებული უთანხმოება მმართველობასა და დირექტორის შორის არ დასრულდება ასე თუ ისე.

საზოგადოების სკოლები.

ქა. ბათუმის სკოლა.

ბათუმის სკოლა გამართა საზოგადოების მმართველობამ 23 მარტს 1881 წ. პირველ ხანებში სკოლა ვერ მიდიოდა სასურველად და ქთავის დანიშნულებასაც ნაკლებად ასრულებდა. 1882 წ., ე. ი. შარშან საზოგადოების ჯერების დროს, სკოლაში მხოლოდ 32 მოსწავლე იყო. ისე რომ კრებაზე აღიძრა ბასი მის სრულებით გაუქმებაზედ, მაგრამ უძრავლესობამ კრებისამ გარდასწყვიტა, რომ არამც თუ ბათუმის სკოლა გაუქმდეს, არამედ, თუ შეძლება ნებას მისცემს საზოგადოებას, გამართოს მეორე სკოლაც სადმე ბათუმის მაზრაში. მართლაც კრების სურვილი გამართლდა და ამ საანგარიშო წლის განმავლობაში სკოლა ჩინებულად სწავლობდა. მასწავლებლად იყო

ბ. მოსკო ნათამკე. რიცხვი მოსწავლეთა თანდათან მს-
ტულობდა ენკენისთვიდამ დაწებულად, ისე რომ შუა წამთარ-
ში ავიდა 66-მდე და სკოლის სახელმა კვლავ დაიტია ამოდენა
რიცხვი სწავლის მსურველთ ბაშკებისა. მასწავლებელი იმუჯე-
ბული შეიქმნა მოსწავლენი გვერდ ორ დასათ და ერთისათვის
დიდით ესწავლებინა, მხოლოდ მეორისათვის შუადღის უკან.
მოსწავლეთ რიცხვი ეხლა 58 არის. ამათში 27 მსჭმადიანია,
31 ქრისტიანი.

კლასი ორ განყოფილებათ არის განყოფილი. უმცროსში
სწავლობს 17, უმცროსში 41. მსჭმადიანი შაგირდები ყველანი
სუნიტის მოძღვრებისანი არიან, გარდა სამისა, რომელნიც
შიიტის მოძღვრებას ეკუთვნიან. მათ შორის ათი ბეგია, ოთ-
ხი ალა, დანარჩენები ვაჭრების და ეფენდების (მსწავლულების)
შვილები არიან. ახლამახლად სოფლებიდან სკოლაში სწავ-
ლობს სამი მოსწავლე.

ქრისტიან მოსწავლეებში რვა აზნაურთაგანია, დანარჩენები
გლეხები. ამათ რიცხვში ოთხი კათოლიკეა, დანარჩენები
მართლ-მადიდებელნი. გვარტომობით ყველანი ქართველები
არიან. დიდს დაბრკოლებას შეადგენს საკუთარი სკოლისათვის
სახლის უქონლობა ბათუმში. ნაქირავები სახლი იშვიათად არის
სოფლმე მოწყობილი გიგენურისა და პედაგოგიურის მოთხოვ-
ნილებისამებრ. აქნობამდე სკოლა სულ უვარგისი იყო ამ მხრივ
თითქმის და კერც იტევდა მოსწავლეებს. ახლა კი მმართვე-
ლობის მინდობილობით მასწავლებელმა იქირავა სკოლისათვის
რიგიანად მოწყობილი და კარგად საკმაოდ სიფარითის სახლი.
ახლა მასწავლებელი მხოლოდ დიდით ასწავლის ორივე განყო-
ფილებას და შუა დღის უკან თავისუფალია.

მაინც საკუთარის სახლის აშენება ბათუმში სკოლისათვის

შეადგენს ერთს ჰიერეკლს საზრუნველს საგანს მმართველობისათვის. უწინდელი გუბერნატორი ბათუმისა ბ. კამაროვი დაჭრილად მმართველობას ადგილს სასკოლო შენობისათვის, მაგრამ ეს დაპირება მის გადასვლის შემდეგ არ აღსრულებულა. ხლანდელის გუბერნატორის ბ. სმეკალოვის დროს, მმართველობის წევრს ს. ს. მესხს, რომელიც მმართველობის მინდობილობით სკოლის დასახედავად იყო ბათუმში, მიანდო ადგილობრივ მანქანადიან ქართველთ საზოგადოებამ შუამდგომელობა ხსენებულის გუბერნატორის წინაშე სკოლისათვის საჭირო ადგილის გამართხრვის შესახებ. მცხოვრებლებს მოჭყავთ ის საბუთი თავიანთ თხრვანში, რომ მათ ჰქონიათ ადგილიც და სკოლაც თავიანთთვის ოსმალთა-მოფლობელობის დროს, და რუსთა შემოსვლის შემდეგ ეს სახლი და ადგილი დამოყნად და მის მიდამოდ გადაჭრულა.

ამის სამაგიეროდ მცხოვრებლები ითხოვენ სამაგიეროს სხვა ალაც სადმე ბათუმშივე, ან მისს ღირებულს თასს სკოლის სახლის ასაშენებლად და ადგილის სასყიდლად.

შუამდგომელობისა და თხრვის ქალაქი ამ საგნისაკე შესახებ მმართველობამ თავისის მხრითაც გაუგზავნა ბ. ბათუმის გუბერნატორს და იქნება ეს საზრუნველი საგანი მმართველობისა და საზოგადოებისათვის სასურველად დაბოლოდეს.

ამ სახით, მმართველობა აძლევს თავის თავს ნებას და თამამად ამბობს, რომ ბათუმის სკოლა თავის ნამდვილ გზას ადგია, მტკიცედ ფებს იგიდებს იქაურს ნიადგზედ და, თუმცა ბეკრი ცდა არის კიდევ ცაჭირო, მაგრამ მაინც სკოლა თავის დანიშნულებას ნამდვილად შეასრულებს, თავის წმიდა და სამღრთო მოკალეობას მტკიცე სამსახურს გაუწევს ახლო მომავალში. ამში არწმუნებს მმართველობას, როგორც ადგილობ-

როგო მანქანადიან ქართულებს თანაგრძნობას სკოლისადმი, ისე
ადგილობრივ ქრისტიანეთს ქართულების საზოგადოებისა. უმ-
რავლესობა პირველთა ესაა კარგათა ჭგრძნობს, რომ სკოლას
იმართვის სასარგებლოდ, ამიტომ უკუღას მათგანი მიდის სკო-
ლასში და დაიღობს თანაგრძნობას და დახმარება რომ აღმოუ-
ჩინოს. თუათონ საზოგადოებან თავის უურადლებას არ აკლებს
ამ სკოლას: ერთის სპეკტაკლიდამ, რომელიც ბათუმის სკო-
ლის სასარგებლოდ იქმნა იქ გამართული, შემოვიდა «საზოგა-
დოების» კასსაში ოცე თუმანი ფული. სულ ამ უკანასკნელ
დროსავე იქაურმა 28 კანცმა განაცხადა სურვილი ნამდვილ წევ-
რად შემოსვლისათვის «საზოგადოებაში» და ზოგმა პირველის
წლის ფული უკვე შემოიტანეს.

სწავლების მხრით სკოლას კარგად მიდიოდა: ყოველი სა-
განი გაკვეთილის და შესწავლული იმ სივრცით და ზომით,
როგორც ითხოვს სასწავლო საგნის პლანი მმართველობისაგან
საკუთრად ბათუმის სკოლისათვის შედგენილი და სახელმძღვა-
ნელოდ გარდაცემული მასწავლებლისათვის.

სამართლიანობა მოითხოვს მმართველობამ აღიაროს, რომ
აწინდელი ჩვენის სკოლის მასწავლებელი ბ. მოსე ნათამე დი-
დათ გულ მოდგინე, გამრჯე, საქმის მოყვარე და მოხერხებუ-
ლი კაცი გამოდგა. მმართველობამ თავის მადლობა უკვე განუც-
ხადა მას ამ გვარის ხალისიანის და ბეჯითის მოღვაწეობისა-
თვის. მმართველობა სამართლიანად ხედავს, რომ საზოგადო-
ებებამ რომე დასახუქროს ბათუმის მასწავლებელი.

ბ. წინარეხის სკოლა.

წინარეხის სკოლას გაიმართა 1 იანვარს 1882 წ., მს-

შესადაძე ეს მეორე წელიწადია, რაც სწავლობს. თუმცა ამ სკოლის გამართვისათვის ბევრით ადრე იყო მზად სულ ყოველისთვის: საშუალებაც, განახენიც სოფლისა თფილისის გუბერნატორის მიერ დამტკიცებული, მაგრამ სკოლის გამართვა მაინც დიდხანს დაგვიანდა იმ მიზეზით, რომ თბილისის გუბერნიის სახალხო სკოლების დირექტორი ნება-რთვას არ იძლეოდა და დღესაც არ მოუცია ნება-რთვა ამ სკოლის გახსნისათვის. ამ გვარათ სკოლა გამართა მმართველობამ იმ მოსაზრებით, რომ მითრემ ყოველივე საჭირო ფორმალური მოთხოვნები ამ მხრივ შესრულებულია და სკოლის დაარსებისათვის დაბრუნება აღარსაიღამ არ გადაგვეღობება. მაგრამ სკოლა თუმცა არსებობს, ჯერ მაინც შეწყნარებული არ არის იგი და სხვათა სკოლებთან შორის არ არის შერიცხული — სახალხო სკოლების დირექტორის მხრით.

ამ უკანასკნელმა მოსთხოვა მმართველობას, რომ მას დაეკუთნა გახსნილი სკოლა, წინააღმდეგ შემთხვევაში მოკმატავს გუბერნატორს და მოვითხოვს მის დახმარებას სკოლის დაკუთმისათვისა, მაგრამ მმართველობამ ვერ იტვირთა ეს.

მმართველობამ თავით უთვისით ვერ გაბედა ეს საქმე და მოთმინებით უცდიდა სხვისგან სკოლის დაკუთმას და გაუქმებას, მაგრამ სკოლა დღემდე უვნებელად არსებობს და თავისთვის სწავლობს.

მასწავლებლად იგივე ა. ფ. გაგლოშვილი იყო და არის წელსაც. შენობა სკოლისა ვერ არის კარგი, მაგრამ როგორც სოფელს, ის «საზოგადოების» მმართველობას აქვს სახეში ამ სკოლის შენობის გადაკეთება. მხოლოდ, რადგან ჯერ სკოლა

არ არის, რაც უნდა იყოს, კანონისაგან შეწყენარებული, ამისათვის იმ დრომდე, ვიდრე მას მოაკრობა შეწყენარებდეს, სკოლის შენობაზედ ხარჯის გაწევას მმართველობა მოეწიდა.

სტიპენდიანტები.

საზოგადოებას წელს სულ ხუთი სტიპენდიანტი ჰყავდა გორის სალსტატო სემინარიაში. სამწუნაროდ ამ ხუთს სტიპენდიანტში ერთი — სახელდობრ ტიმოთე კონსტანტინოვი სამურზაყანოდამ (ათხაზი) გარდაიცვალა 8 სექტემბერს 1882 წ. კონსტანტინოვი იყო მესამე კლასში, წელს ასრულებდა კურსს და საზოგადოების სტიპენდიანტთა შორის, თვით დირექტორის სიტყვით, იყო საიმედო ახალგაზდა.

თითო სტიპენდიანტს წელსაც მის ხარჯი მოუნდა რაც უწინ, 130 მ. თითოს. ამ ხარჯის გარდა ერთხანად გაუგზავნა მმართველობამ სტიპენდიანტებს 40 მანეთი სახელმძღვანელოებისა და სასწავლო ნივთების სასყიდლად თითოს რვა რვა მანეთი. სტიპენდიანტებს შორის ერთი სწავლობდა მესამე კლასში და ათავებს ამ წელს, ხოლო დანარჩენნი სწავლობდნენ მეორე კლასში.

ახალი წიგნების ბეჭდვა.

ამ საანგარიშო წელს მმართველობას მოუვიდა ორი წიგნი დასაბეჭდათ სახალხო და სკოლის საკითხავად გამოსადგომი და სასარგებლო სახმარებელი. ერთია მმართველობის მიხედობით

გადმოთარგმნილი ა. თუძანიშვილის-მიერ საყმაწვილო საკითხავათ წიგნი რომინზონ კრუსესი იახონტოვის რედაქციით გადაკეთებული და შემოკლებული, რომელიც რუსულად გამოცემულია სანკტ-პეტერბურგის წერა-კითხვის კომიტეტისაგან, ხოლო მეორე—იგივე წიგნის უფრო ვრცლად შედგენილი დიდთათვის ანენსკოისა, ხოლო ქართულად გადმოთარგმნილი ბ. ჯანაშვილის მიერ. პირველის შესახებ მმართველობამ უკვე გარდასწავიტა დაბეჭდა ამ წავთხულისთვის და კლიშეს გამოწერაცა პეტერბურგის წერა-კითხვის კომიტეტისაგან ან უსასუიდელოთ, ან იათად. ხოლო მეორე აქვს მინდობილი ერთს «საზოგადოების» წევრთაგანს ენის მხრით! გადასათვალეებლად და გასაშინჯავათა.

შემწეობა სახალხო სკოლებისათვის.

მარშანდელის დასახარჯის სიით ანუ სმეტით გადადებული იყო სახალხო სკოლების დახმარებისათვის საჭირო წიგნების და ნივთების სასუიდელად ხუთასი მანათი (500 მ.). ამ ფულით მმართველობამ შეიძინა სხვა-და-სხვა სახელმძღვანელო წიგნები და ნივთები და მხოლოდ ამ საანგარიშო წელს გაუზღავნა სკოლებს. მარშანდელის საზოგადო კრებამ ამავე საქმისათვისავე გადასდო (500 მან.) ხუთასი მანათი კიდევ, ისე რომ ამ საანგარიშო წელს მმართველობის ხელში იყო (1000 მან.) სკოლების დასახმარებლად სახელმძღვანელო წიგნებით და ნივთებით.

მმართველობა ასე მოექცა ამ ფულს: 500 მანეთის წიგნი და სახელმძღვანელო უკვე ჰქონდა ხასუიდი, ხუთასი მანეთისა

იყიდა და გაეგზავნა სკოლებს. მან აღმოუჩინა შემწეობა 81 სკოლას ქუთაისის გუბერნიისას. ეს შემწეობა ბევრით უფრო საჭირო იყო ქუთაისის გუბერნიის სკოლებისათვის, რასაკვირველია შედარებით, ვიდრე თბილისის გუბერნიის სახალხო სკოლებისათვის და აი რა მიზეზით: აქ თბილისის გუბერნიისაში ყოველ სკოლისათვის აწის ღონისძიება საერთო სასკოლო ფულადამ შემწეობა მიეცეს წიგნებით დირექციის მხრით; ქუთაისის გუბერნიისაში კი სულ სხვაა. იქ დირექციას სრულებით არა აქვს თითქმის სახსარი, რომ ამ მხრით სკოლა დააკმაყოფილოს. ხოლო რომ უფრო სამართლიანად განაწილებულიყო შემწეობა, ყოველ სკოლას გაეგზავნა ხუთ შვიკრდზე თითო ეგზემპლარი: დედა-ენისა, საწერი დედანისა, საწერის ქვის ფიცრისა, და ბუნების კარისა და კალანდარიშვილის წიგნები კი ათს შვიკრდზედ თითო ეგზემპლარი, ხოლო გრიფილი თითო ცალი თითო შვიკრდზე.

ამ გვარად გაეგზავნათ ამ სკოლებს მხოლოდ აუცილებლად საჭირო სახელმძღვანელო და სასწავლო ნივთთაგანი. სულ სახელმძღვანელოთა და სასწავლო ნივთთა ფასი ერთად რომ შეკვეთოთ გამოვა 808 მან. 70 კაპ. ამ ხარჯს წიგნების სუიდავისას რომ დაუმატოთ ის ხარჯიც, რაც მათ გაგზავნას მოუხდა, ე. ი. 91 მან. და 58 კაპ. და 30 მან. მათ დაკავშირებისათვის, გამოვა რომ სულ წლეკანდელი შემწეობა ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლებისათვის აღმოჩენილი ქართულთა-შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელის საზოგადოებისა და მმართველობის-მიერ, ფულად რომ ვიანგარიშოთ, შეადგენს 930 მან. და 28 კაპ. ანუ ოთხმოცდა ცამეტს თუმანს და 28 კაპ.

ეს შემწეობა აღმოუჩინა 9 სკოლას ქუთაისის მაზრისას,

რომლებშიაც 553-მდე მოსწავლე ბავშვი ირიცხება; თერთმეტსკოლას შორაშნის მარხში, რომლებშიაც ითვლება 179 შუგირდი; ცამეტს — რაჭის მარხისას, რომლებშიაც სწავლობს 285 შუგირდი, ექვსს სკოლას ლეჩხუმის მარხისას, სადაც სწავლობს 143 ბავშვი; თერთმეტს სკოლას სენაკის მარხისას, სადაც სწავლობს 705 ბავშვზედ მოძეტებული. 15 სკოლას ზუგდიდის მარხისას, სადაც სწავლობს არა ნაკლებ 517 შუგირდისა და უკანასკნელად 16 სკოლას ოზურგეთის მარხისას, რომლებშიაც რიცხვი მოსწავლე ბავშვებისა აღემატება 1097-ს.

როგორც ზემოდ მოვიხსენეთ შემწეობა აღმოეჩინა 81 სკოლას ქუთაისის გუბერნიისას, რომლებშიაც სულ ერთიანად რიცხვი მოსწავლეთა არ არის ნაკლებ 3479-სა. (ეს ცნობა თვით მასწავლებლებისაგან არის გამოგზავნილი «საზოგადოების» სამწერლობში და შემოწმებულია ქუთაისის დირექციისაგან გამოგზავნილ შუგირდების რიცხვითა სიით.)

თუმცა მმართველობას განზრახვა ჰქონდა ამ საანგარიშო წელს შემწეობა აღმოეჩინა მხოლოდ ქუთაისის გუბერნიის სკოლებისათვის, რადგან [ფულის სიმცირე ნებას არ მისცემდა მას სხვა სკოლებისათვისაც თბილისის გუბერნიისა რამე შემწეობა გაეწია, მაგრამ მაინც მმართველობამ შესაძლებელად დაინახა ზოგიერთა სკოლას, აქაც, — თბილისის გუბერნიისში, დახმარებოდა, თუ ეს დახმარება ძრეულ საჭირო იქნებოდა.

ამ მოსაზრებით მან გაუგზავნა წიგნები და სახელძმლვა-

ხელეები აძტნის-ხევის სკოლას თიანეთის მარხში და კანათის სკოლას გორის მარხში. ეს ორივე სკოლა „ქრისტიანობის აღმადგენელ საზოგადოებას“ ეკუთვნის და მათში, რეგულარულ მასწავლებლები იწერებოდნენ, ქართული წიგნები არ ეგზავნებოდათ თურმე სრულად «საზოგადოების» ინსპექტორის ბ-ნ ლიხაჩუკის-მიერ.

აღმოჩინა აგრეთვე შემწეობა სტეფან - წმინდის კერძო სკოლას (თერგის ხეობაში) და საჭიროებისა და გვარად ეგზავნებოდა წიგნები და სასწავლო ნივთები, რასაკვირველია, ორს „საზოგადოების“ საკუთარს სკოლას ბათუმისას და წინარეხისას.

შემოწირულობანი საზოგადოების სასარგებლოდ.

- ა) თ. რ. ერისთავის-მიერ შემოწირულ იქმნა სქემს გრამმატიკისა, მისგანვე შედგენილი და გამოცემული 550 ეგზემპლარი.
- ბ) მისგანვე ქართული გამოცანები 900 ცალი.
- გ) თ. ივ. კონსტანტინეს-ძემ მუხრანსკიმ შემოაწია «საზოგადოების» სამწერლობს ერთი დიუჟინი კენის სკამები.
- დ) გ. დ. ქართველიშვილმა შემოსწირა 100 მან. კანცელარიის გასაწყობად.
- ე) ქრისტიანობის აღმადგენელ საზოგადოების ინსპექტორმა — ასი ცალი ტრანსპარანტი თვის-მიერ გამოცემული.
- ვ) «ივერიის» რედაქციამ თავის ყურნალის წიგნები 1882 წ. №№ 1 & 2 რიცხვით 200 ცალი.
- ზ) გ. მ. თუმანიშვილმა შემოსწირა ბრძოლას „სტეფანსონი“ 30 ცალი და თ. მის. ბირთველ-მის თუმანიშვილის თხზულება 30 ეგზემპლარი.

ქუთაისის სათავად-აზნაურო სკოლა.

როგორც მოესვენება საზოგადოებას ქუთაისის სააზნაურო სკოლას განაგებს ჰედაგოგიურის მხრით წერა-კითხვის საზოგადოების მმართველობა; ხოლო ეკონომიურის მხრით გამგებლობა ამ სკოლისა შეადგენს ამ სკოლის სამმართველო რევიის მოვალეობას.

ამ საანგარიშო წელს მოსამზადებელის კლასების გარდა იქმნა გახსნილი პროგიმნაზიული კლასი. სკოლაში თუძცა მრავალი მოწიფე სწავლობს, სახელდობ 249, მაგრამ მანც კიდევ კარგად იმართება, როგორც სხნს ინსპექტორის წლიურის ანგარიშიდამ. ეს წლიური ანგარიში მმართველობამ განიხილა ვრცლად და საჭირო შენიშვნებით გაუგზავნა ქალაქი სკოლის ინსპექტორს. ამ ქალაქშივე მმართველობამ გამოუცხადა მადლობა ბ. სკოლის ინსპექტორს ბეჭითად და საქმის ცოდნით და სიუვარულთ სკოლის წარმომებისათვის.

ამ საანგარიშო წელს მმართველობამ მოითხოვა ვრცელი პროგრამები სასწავლებელ საგნებისა ინსპექტორისაგან, გაშინჯულ იქმნა და საჭირო შენიშვნებით უკან გაუგზავნა ინსპექტორს, რომელმაც უნდა საჭირო ცვლილებანი მოახდინოს და წარმოუდგინოს მმართველობას. თუძცა მმართველობას განზრახვა ჰქონდა გარდაეცა ეს სკოლა სრულ გამგეობაში იმ გვარშივე საზოგადოებისათვის, რომელიც აქ არის შემდგარი და რომლისთანაც იქაც უნდა შემდგარიყო, მაგრამ ეს ასე ჩქარა და ადვილად ვერ მოხერხდება და ამის მიზეზით, როგორც მოსამზადებელი კლასები, ისე თვით პირველი პროგიმნაზიული კლასი იყო ისევ-ისევ ამ საანგარიშო წელშიაც «წერა-კი-

თხვის საზოგადოების» და მძარტველობის სრულს გამგეობაში, რაზედაც მან მიიღო ნება-თვა კაკვასიის სწავლა-განათლების მზრუნველისაგან. მუცმის გაიხსნება მუცრე ჰროგიმნაზიული კლასი.

საზოგადოების ბიბლიოთეკა .

ამ საანგარიშო წელს «საზოგადოების» ბიბლიოთეკის გასამატებლად არა იყო რა მარშანდელის სპეცით გადადებულ საზოგადო კრებისაგან. ხელ-ნაწერის წიგნების რიცხვი, ნომრებით რომ ვიანგარიშოთ, როგორც კატალოგშია მოყვანილი, შეადგენს 175 ცალს, სოლო თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ თითო წიგნში ზოგჯერ მოთავსებულია ორისა და სამის სხვა-და-სხვა გვარის სახელის თხზულება და ნაწერი, მასში სულ ხელ-ნაწერთა რიცხვი აღემატება 300 ცალს. დაბეჭდილის წიგნების რიცხვი არის 100-მდე. ზოგიერთს ხელ-ნაწერი ციცხვით შეიღო, წელსაც შეიძინა მძარტველობა და ჩაურთო კატალოგში. ამას-გარდა შეიძინა რამდენიმე დაბეჭდილი წიგნიცა რუსულს ენაზედ, სახელ. Систематическій обзоръ народно-учебной литературы съ Приложениемъ, გამოიწერა ცირკულიარი კაკვასიის სწავლა-განათლების მზრუნველისა 1882 და 1883 წლისა და Семья и Школа ამ 1883 წ., ჰედაგოგიური ყურნალი, რომელიც ბავშვებისათვის ცალკე გამოდის 12 წიგნი მშობელთა და აღმზრდელთათვის აგრეთვე ცალკე 10 წიგნად და თითო ბეჭდვის თაბახის სიურცითაც. ამ უკანასკნელს ნაწილს ყურნალისას ჰედაგოგიური ქრონიკა ეწოდება და წელიწადში გამოდის 40 ნომრად.

საზოგადოების ანგარიშის მდგომარეობა.

წელს საზოგადოების შემოსავალი ვერ იყო საკმარისი და ამ მხრით ამ წელს ისევე წინანდელნი წელნი სჯობდენ. წევრთაგან შემოსავალი წელს სულ მცირე იყო, სახელდობრ 370 მან., როდესაც რომ უნდა შემოსულიყო 3572 მან. მაშასადამე დანარჩენი 3202 მან. ამ საანგარიშო წლისა ისევე წევრებზედ დარჩა ვალად. სამწუხაროდ ეს გარემოება მხოლოდ წელს არ შეინიშნება «საზოგადოების» შესავალ-გასავლის შესახებ. საზოგადოების წევრთ იმ თავიდაძვე დაწყობილი ძალიან ნაკლებად შემოაქვთ თავიანთი ხვედრი საწევრო ფული და ამ რიგად ბევრად უძლიან ხელს «საზოგადოებას», როგორც ფულის ანგარიშიანობის რიგიანად მსკლელობას და წაყვანას, ისე მთლად მის მოქმედებას, რადგან თავი-და-თავი ძარღვი საზოგადოების მოქმედობისა მხოლოდ მაშინ მოკა მოძრაობაში, როდესაც ფული და შემოსავალი, როგორც წევრთაგან, ისე სხვა შემთხვევით და სამუდამო წყაროთაგან, მუდამ ხელ-შეუშლელად და უხვად ექმნება საზოგადოებას. ეხლა კი სულ სხვა გარემოებასა კხედავთ. მაგ. საზოგადოების დაფუძნების აქვთ, 1879 წლიდან დაწყებული აქამოდღე, ამ ოთხის წლის განმავლობაში საზოგადოების წევრთაგან უნდა შემოსულიყო 13,617 მან., გარნა შემოვიდა მხოლოდ 5452 მან. და დანარჩენი კი, ე. ი. 8,165 მან. დარჩა ვალად წევრებზედ. ცხადია რომ ეს დიდს დაბრკოლებას შეადგენს საზოგადოების მოქმედებისათვის. მმართველობა ამ დაბრკოლების მოსასპობად სძარბდა ჩვეულებრივს საშუალებას, ე. ი. წერილებს უგზავნიდა წევრებს და მოაგონებდა ხვედრის საწევრო ფულის შემოტანის საჭიროე-

ბას. მაგრამ ამ საშუალებამ, როგორც ხედავს კრებს, ვერ გასჭრის თითქმის სრულიად.

ამ საგანთანაკუა დაკავშირებული ერთი ვარქმობაც, რომელიც აქ უნდა მოიხსენოს მმართველობამ. ერთს წყურს საზოგადოებისას, მმართველობის აზრით, მართებს ზოგი მის მიერ წვერთავან შეკრებილი, ზოგიც მასზედ სხვაფრივ შერიცხული 207 მან. ფული, რომელიც მას ჯერ არ წარმოუდგენია.

აკრეთვე უწინდელს ბათუმის მასწავლებელს მართებს 213 მან., რომლის გადახდა მან აღუთქვას მმართველობას წვრილ-წვრილად თავის ჯამაგირიდა.

აქვე მოგვყავს „საზოგადოების“ წლეკანდელი შემოსავლის და დანახარჯის სია, რასაუკირკულია. მაგრამ ვიდრე თვით შემოსავლის და დანახარჯის სიას წარუდგენდეთ კრებს, საჭიროდ ვთვლით მოვიხსენოთ, რომ შარშანდელის სავარაუდო ხარჯთ-აღრიცხვის სიით ანუ სმეტით მოსალოდნელი შემოსავალი იყო სულ 6710 მან. ხოლო მოსალოდნელი ხარჯი მშინდელის გამიანგარიშებით და ვარაუდით — 7400 მან. ამ საგნის გახსენება მიგვაჩნის საჭიროდ იმიტომ, რომ კრებსა გაუადვილდეს შეთანხმება და შედარება მოსალოდნელისა და ნამდვილის შემოსავლისა, სავარაუდოთ ხანგარიშების დასახარჯისა და ნამდვილად დასახარჯისა.

ხოლო ნამდვილად რა შემოვიდა ამ წლის განმავლობაში, ან ნამდვილად რა დაიხარჯა, ხჩანს «საზოგადოების» ფულის ანგარიშიდა.

შარშანდელი წლიდამ დარჩა ფულად 5503 მან. 57 კ. შემოვიდა ამ წელს 3655 მან. 82 კ. სულ 9186 — 29. დაიხარჯა 4821 მან. 15 კ. ამ უამად გასაშია 3457 — 99 კაპ. ნადდი. ამ ფულში ურკვია ანუ ზედგას მითვლილი სარგებელი-

ცა. ამას გარდა გვაქვს ა. თურქეთი ბილეთი მერვე შინაგანის
სესხისა, ღირებული 4000 მან. 50 კ. ზ, ერთი ბილეთი,
ღირებული 1000 მან. გ, ბილეთები აღმოსავლეთის სესხისა
300 მან. და დ, ორი მოძგები ბილეთი. სულ გვაქვს ფულად
და ბილეთებად 8758 მან. 54 კოპ. და ორი მოძგები ბილეთი.

სმეტა ანუ საფარაუდო ხარჯთ-აღრიცხვა მოძველის
წლისათვის.

I. მოსალოდნელი შემოსავალი მოძველის 1885/4 წლისათვის.

ა, 118 წევრთაგან-დამფუძნებელთაგან 2360 მან. ზ. 202
წევრთა ნამდვილთაგან 1212 მან. გ. წარსულის 1879, 1880
და 1881, 1882 დარჩენილი წევრებზედ გალად 4953 მან.
დ, ამ სახეგარიძო წელს დარჩენილი წევრთაგან შემოუტანელი
ფული 3222 მან. ე, სარგებელი საზოგადოების თანხისა 400 მ.
კ, ბაღისაგან 350 ზ, ქუთაისის სააღგილ-მამულო ბანკისა-
გან 3000 მან. წ, საზოგადოების გამორცემთა გასუიდვისა-
გან 100 მან. თ, სპექტაკლიდამ 200 მან. სულ 15,797 მ.

II დასახარჯი მოძველის წლისათვის

აუცალეებელი ხარჯი.

ა. ბათუმის სკოლისათვის 1700 მან. ზ, ქირა განცელა-
რისა, გათბობა, განათება და მოსამსახურე 300 მან. გ,

სტიპენდიატებისათვის 414 მან. დ, სეკრეტარის ჯამაგირი 600 მან. ე, სავანტელარია ხარჯისათვის 100 მან. სულ ხარჯი 3114 მან.

არა-საეკლესიო ხარჯი

ა. ახლის სკოლების შესაწევრად 300 მან. ბ, წიგნების დასახელებათ 2000 მან. გ, პრემიებისათვის 1000 მან. დ, მოულოდნელის ხარჯისათვის 300 მან. ე, სასწავლო ნივთებისა და წიგნების სასყიდლად 300 მან. სულ 7,014 მან.

თავსმჯდომარის ამხანაგი თ. ი გ. ჭავჭავაძე

წევრნი:

- თ. ი. მახაბული
- თ. გ. თუმანიშვილი
- ი. გოგებაშვილი
- ნ. ცხვედაძე
- გ. ქართუკულიშვილი
- მდ. დ. ჯანაშვილი

